כתבי איש צעיר

מימי העבר הקרוב.

נמסרו לדפוס ע"י

ש. ד. הורנשטין.

תרגום מכתב-יד ע"י N. N.

ספר ראשון.

הוצאת „תושיה".

ורשה. תרס"ג.

בדפוס הלטר ושותפו, נלבקי 7 №

КИСВЕ ИШЪ ЦОИРЪ

т. е.

Записки молодого человѣка.

соч. С. Горнштейна.

Книга 1-ая

Изданіе „ТУШІЯ"

ВАРШАВА

Тип. М. И. Гальтера и Комп., Налевки 7,

1903 г.

Дозволено Цензурою
Варшава, 4 Февраля 1903 года.

לבני היקרים והחביבים,

לבתי היחידה שפרה

ולבני היחיד יעקב,

הנני מגיש את ספרי זה לאות אהבה.

המחבר.

אורסה, תרס"ג.

„היום אני נוסע... היום יגיע זמן גבית הנדן... הן נחוץ לי כסף... כן, כן יקים... רב לי לסבול, רב לי להתענות! נפשי חשקה בתורה! אש ההשכלה הקדושה בוערת בקרבי... כל עצמותי תאמרנה קול אחד: השכלה, ציביליזציה!.. רבונו של עולם! האנכי אשמתי אם אבותי האֻמללים חטאו, בזדון או בשגגה, נגדי, בעצרם בעד קרני אור ההשכלה מחדור אלי? האם עלי להתיאש כבר מכל? לא — אסע, עלי לנסוע"!.

שקוע במחשבות אלו הלכתי או רצתי בבקר מעונן אחד מימי הבציר, ממחרת יום הכפורים, מבית המדרש הביתה. בקוצר רוח, בפנים חורים ובלב הולם נכנסתי אל החדר. חותני ישב לו בפנים נזעמים אל השלחן, ומבלי הרף טבל את פתו במלח. חותנתי, בהביטה אליו, עקמה את חטמה ותקרוץ בעיניה על אשתי, לאמר: „הנה הבריה הנאה!.." הבנתי, כי עלי לרחוץ את ידי ולגשת אל השלחן. ואולם ראשי היה שקוע בעולם אחר לגמרי, ולא ידעתי נפשי...

— אומרים — נענתה פתאם חותנתי — כי כל הריסטאָ־קראַטען" בימינו אינם מסלקים את ידיהם מן השלחן ואינם מניחים את הכף, עד אשר יספיקו לאכול את הכל. בחיי, מנהג יפה מאד! ומה? כמו שהיו לפנים מתביישים ומסרבים לאכול, עד אשר נתקרר המאכל?.. האם לא כן, שואל'יק?

רמז זה של חותנתי הזכירני איפה אני נמצא... באמת איך זה יכלתי להסיח כל כך את דעתי! ומיד הנחתי את הכף. אך עתה התבוננתי אל אשתי, אשר כנהוג, ישבה אל השלחן לעמתי. לא אדע מאיזה סבה, עיני אשתי האמוצות, המביעות תמימות והנראות תמיד כמבוהלות הרגיזוני הפעם מאד... מה לה כי לא תגרע את עיניה ממני? אמנם בכל עת אשר נפגש, בכל עת

אני חש, כי מְיַשֶרת היא מבלי הרף את מבטה אלי, כאלו חפצה לחקור בכל רגע את מחשבותי, חפצי ומאוויי; ואולם אנכי לא שמתי מעודי את לבי לזה: תביט לה, מה מני יהלך... אך הפעם עוררה בזה את קצפי מאד: למה היא מבטת אלי? מה זה מצאה בי?

היא ישבה וְכַפָּה בידה כמתישבת — הלאכול אם לא. אינני יודע מי הורה לה כן, אבל היא חשבה באמת, כי על הבעל לאכול כפלים מאשר תאכל אשתו, ובהושיט הבעל את הכף אל פיו פעמים, האשה רשאית לקחת אך מלא הכף, וזה משפטה כל הימים. ואולם הפעם נבוכה מאד, מבלי דעת איך להתנהג; כי אנכי, כנראה, חטפתי, שלא במתכון, כף אחר כף... מֵאוּנה לאכול הרעיטני מאד. חפצתי לקרוא בקול רם: „בהמה, מדוע אינך אוכלת? עֶגלה, למה את לוטשת עלי את עיניך האוליות? אכלי, פתיה, ושתי והיי ככל האדם!..." הבטתי אל השעון — הנה השעה השתים־עשרה. הוי, מה תארך ארחת הבקר! נלאיתי לשבת על כסאי. נדמה לי, כי כֻלם יודעים את אשר בחבי הפעם וכי שוחקים הם בלבם עלי: „ככה פרחח, ככה אתה אומר להתנהג אתנו! הזה הוא גמולך בעד לחמנו הנתן לך? יפה, יפה!" עצרתי בעדי לבלי ארים את עיני. הרגשתי כי עוד מעט ואֵחָנק מחום...

— אהרן־שלמה, —קראה חותנתי אל חותני— ה„שלישית" מה תהא עליה? לגבות את הנדן מוקדם הוא, כי עוד חצי שנה עליהם לאכול מזונות, ובינתים הן לא יתחילו כל עסק, ומה גם אשר הוא —היא הביטה אל אשתי, אך התכַונה אלי— איננו חושב כלל בדבר עסק... רעתי אפוא, כי ישאר הכסף גם להבא אצל גימפלזון, הוא אמנם ממעט לשלם רביה, אך „בטוח" גדול הנהו.

— ומה רעתך, אהרן־שלמה?

— כמובן, מסכים אנכי.

— רעתי, כי עתה למותר הוא להפקיד את הכסף על ידי „שלישית", די לקחת אצלו פתקה על שם הזוג. ומה דעתך, אהרן־שלמה?

— כמובן, מסכים אנכי.

— ומתי תסור אל נימפלזון? הן כבר עברה השעה השתים־עשרה, עוד מעט ויהי ערב.

— בודאי אני מסכים לכך, אך אין את נפשי להניע את רגלו בסגריר כזה לפַנטֶלוּנוּבקה, פן אעורר את ה„ראמאטיז״. חוץ לזה... צריך אני קודם־כל לנמנם מעט.

אפריעה לרגע את השיחה שבין הותני וחותנתי בבאור קטן. חתן הייתי את חתני מְמַלינגובקה, היושבת על נהר דניסטר, ונימפלזון השלחני התגורר בפנטלונובקה היושבת מעברו השני. הרי אחת. שנית, חושב אני לא למותר להודיע לכם, כי אהרן שלמה רק חותן־חורג היה לי; חותנתי היתה אשתו השניה, והנדן לא הוא נתנו, כי אם עבר בירושה מבעלה הראשון של חותנתי, וכאשר לא נגע הדבר אל כיסו, לא הרבה אהרן־שלמה להתענין בו. הוא היה כבן שבעים, אך עוד בריא ושלם, פניו היו אדומים ומתלעים — אות כי לא עבר את שארו בימי ילדותו, הוא לא נחשב מעודו על הלומדים, וככל זאת היה הוגה כל היום בחשק נמרץ וקם ל„חצות״. בעיר החזיקוהו לקמצן גדול ובלחישה אגיד לכם, כי באמת כן היה. הכל היה אצלו סגור על מסגר, ואפילו עצי־גפרית, לא אחת שמעתי כחדר בקראו אל חותנתי: „פעמים כבר נתתי לך היום שלשה, שלשה עצי־גפרית! יורדת את לחיי!״ או: „מה הם חפצים ה„חילים״ שלך ממני? אוכלים הם אותי על עצמותי. אנכי אינני מחויב כלל לכך!...״

הותנתי היתה צעירה ממנו בחמש ועשרים שנה ולא פתיה כלל. את קמצנותו וקפדנותו נשאה בסבלנות. אך מפני שהיה לה מפתח שני לאוצר כספו...

אך נשוב נא אל שיחתם.

— הגידה נא, אהרן־שלמה, מדוע לא ילך שואלי׳ק בעצמו אל נימפלזון? בלום הוא לא ידע את ה„תורה״ הזאת? מה רעתך שואלי׳ק?

הרגשתי כי הזוג הזקן הביטו חליפות זה אל זו, אחר קרצו

בעיניהם עלי. „היי, אכזרים! המשטים אתם בי? מתנקמים אתם ממני ושופכים אתם את דמי טפות, טפות!"

במקום התשובה על שאלת חותנתי, חטפתי את „המים האחרונים", ובהתחילי לומר „שיר המעלות" שפכתים בכעס על ראשי אצבעותי, מבלי השאר לחותני אף טפה. אך חותנתי לא הרפתה ממני.

— שואל'יק —קראה אלי שנית— מה דעתך? הבקי אתה בהלכות כתיבת „פתקאות"?

הרימותי את ראשי ואשלח מבט חד מול חותנתי.

— תורה גדולה בזו! — סננתי מבין שני ואתאמץ לפהק; אך תחת פהוק אחזני שעול, אשר לא הרפה ממני רגעים מספר.

. . . .

. . . .

הכל ערוך. ה„שלישיות" מונחות בצלחתי. נחוץ ללכת. אך עורני מתמהמה. המתחרט אנכי? לא, אך ספרי, המנוצצים בכריכותיהם המהודרות בחמש מחלקות הארון ומפארים את חדרי, עלו עתה על לבי. קשה, קשה לי מאד להפרד מהם! כמה „ממון ודמים" השקעתי, עד אשר עלה בידי לרכוש לי את אוצר ספרי הדל הזה, אשר היה שעשועי תמיד; כמה זכרונות קשורים בהם? כל ספר וספר יכול לספר לי איזה מקרה מעציב מעברו חיי. הנה „מורה נבוכים"... כמה צרות סבלתי בשבילו, כמה קללות וגדופים שבעתי וכמה סעודות הפסדתי! לסוף גזלוהו מאתי ודגוהו בגניזה... אך אחרי זמן רב, שני ימים קודם חתונתי, מצאתיו באפר הכירה... כמה דמעות חמות שפכתי באותה שעה על האכזריות ועל חלול השם! הנה „תעודה בישראל"... הה, שער יאחזני בזכרי את כום החטים אשר עפה על ראשי, כאשר מצאו אותי יושב והוגה בו... והיום עלי להפרד מהם. הה, נורא הדבר!..

והיא מסובבת אותי ומתיצבת בכל פעם לנגד עיני... איזה עצב נסיך היום על פניה. המרגשה היא בדבר?... מאד חפצתי לדעת את מחשבותיה עתה... ופתאם צללו באזני דבריה

אשר בהם היא פונה אלי כפעם בפעם: „שואל'יק, הגד נא לי את האמת, האוהב אתה אותי לכל־הפחות מעט, מעט מזער, משהו?... לאהוב? מה שייך לאהוב... אני יודע, אני מרגיש, כי מתמלא אני רחמים עליה, בכל עת אשר אני מתבונן אל פניה העצובים. איזה דבר לוחץ את לבי, רגלי תכשלנה, עיני תחשכנה ואני בז אז לנפשי... צר לי עליה... במה היא אשמה?...

חוכך אני את מצחי לגרש את מחשבות־תהו האלו. אני מרגיש, כי אסור לי לחשוב עתה בזה... זאת אעשה בפעם אחרת... עתה טוב לחשוב באיזה דבר אחר. ואני מוסיף לחכך את מצחי ולהעלות על זכרוני „איזה דבר אחר"... כן, בודאי כן הוא: „כל רעיון רם דורש קרבנות". איה קראתי את הדברים האלה? אם כן, הלא מוכרח כי יהיה כך ואי אפשר שתהיה אחרת... מי אפוא אשם בזה?...

היא פותחת את הדלת ופונה לה אל החצר... טוב מאד, אל נא אראֶנָה. למצער, עתה ויקל לי. החילותי לרוץ הנה והנה במהירות. אך לא עשיתי מאומה... יורע אני, כי נחוץ לי לבצע איזה דבר, אך לא אדע איזהו... כן, נזכרתי!...

החפץ האחר, אשר יכולתי ואשר צריך היה לי לקחתו אתי — ספר זכרונותי ומכתבי חברי, אשר הריצו אלי במשך השנה, מעת אשר באתי לגור במםליגובקה. לא חפצתי ולא יכלתי לעזבם, כי חביבים היו עלי מאד וגם היו עלולים להבאישני ולנבל את שם חברי, אשר ידעו את מזמתי... מלאתי בהם את צלחות בגדי, אחר לקחתי את מחסי ויצא את החדר, כהעיפי מבט קודר אחרון אל ספרי החביבים. נדמה היה לי, כי מביטים הם אלי בכעס גדול. . . . .

. . . .

— שואל'יק, שיאל'יק! — קראה אחרי אשתי, אשר עמדה על המעקה בעינים דומעות.

— מה לך, חנ'צה, כי תבכי? — שאלתיה נבהל.

— התשהה הרבה, שואל'יק?

— היודע אני? שעה או שעתים, ואולי שלש שעות... לא... לעת ערב אבוא...

— אבקשך, כי לא תלך... שמע נא לי ואל תלך!

— מפני מה?

— יראה אני... בשבוע העבר נפל „גויי אל הרניסטר...

— שמע נא לי... אני מבקשת ממך...

— הבלים! הלא אינני נוסע לבדי... ומה בכך אם יטבע בעלך,— התאמצתי לדבר התולים — הרפי מבכי, התאוששי ואל תשגי בהבלים!

ומבלי שמוע את יתר דבריה, פניתי ואלך לדרכי.

II.

— מה חפצך, אברך? — שאלני גימפלזון, כאשר דרכתי על מפתן „לשכתו“. אני אומר „לשכתו“, כי הוא ישב אל שלחן־כתיבה עם צפוי ירוק, ומתחת לאזניו נשקף קולמוס.

עמדתי בפתח ויראתי לגשת אל השלחן.

— אני... הלא חתן ר׳ אהרן־שלמה אנכי...

— ר׳ אהרן שלמה ממליגוריה?

נענעתי בראשי ואומר:

— הוא חש, פן יעורר את ה„רעמאטיזמוס“, המציק לו, לא־עליכם, מאד, ומפני כך שלח אותי... קְחִיה... קחיה... קְחִיה... איזה דבר שם מחנק לצוארי.

— בדבר איזה ענין שלחך?

— בדבר... איך? בדבר ה„שלישיות“. הנן בצלחתי.

— הראן נא!

רעיון נורא חלף במוחי: אולי חפץ הוא להוציא מאתי את השטרות במרמה... רעד אחז את כל גוי. רגעים אחרים פקפקתי, אחר הושטתי לגימפלזון את השטרות והוא קראן מיד.

— היום הוא יום הגביה. החפץ אתה בכסף?

חפץ אני... עוד מעט ויפסקו מזונותי... הלא יבין אפוא אדוני?...

את דברי האחרונים קראתי בקול מוזר. גימפלזון הרים אלי את עיניו בתמהון, ובמשכו בכתפיו לקח את עטו לחשב כמה מגיע לי.

— מגיע לך ארבע מאות ועשרים וחמשה רובל ושבע עשר קופיקות. תוכל לקבלם.

— עט, שבע עשר קופיקות — עניתיו נכלם — כסבור אדוני, כי אוהב כסף כזה אנכי... לשבע עשר קופיקות אין כל ערך...

גימפלזון מנה לפני בשחוק קל ארבע מאות עשרים וחמשה רובל ושבע עשר קופיקות.

בידים רועדות לקחתי את הכסף, ובהפטרי מגימפלזון ברכתיו בהטעמה כזו, כאלו מורה הייתי לו על איזה חסד גדול אשר עשה עמדי. יצאתי החוצה ואשאף בכל כחי את האויר הצח אל קרבי, כאלו נמלטתי זה עתה מאיזה מרתף אפל ומעופש.

מה לעשות עכשיו? הכסף כבר בידי. נחוץ לחפש אחרי איזה עגלה, אשר תובילני אל מסלת־הברזל, לקנות כרטים ולנסוע הכף מזה... אולם איפה עומדים בעלי־העגלות?... העקר שכחתי! הלא אין תעודת־מסע בידי! ואיך אפשר לנסוע בלי תעודה? איך יכולתי לשכוח דבר כזה?! עמדתי ברחוב כמֻדהק לארץ ולא יכולתי לשית עצות בנפשי, — הלהימין או להשמאיל? פקפקתי; כמעט כבר התחרטתי על כל הענין... הבלים! בושה לך, חרפה לך, שואל'יק! לא כך דרכו של גבור! גבור אמתי לא יפסח על שתי הסעיפים. רעיון רם עומד מעל לכל... האיש הרבק בו לא ירע מגור. הוא ינהל את האדם בעמק ובהר, במדברות־שממה ובעד להרי חשך, והוא יגונן בעדו מכל רעה, כי כח אלהים כחו... מי הוא זה ההולך לקראתי? האם לא מנדיל זילברמן?

— מַלְכֶּם, כי עומדים אתם פה שקוע במחשבות, שואל'יק? אולי הולכים אתם הביתה, לכו ונלכה יחדו".

מנדיל זילברמן חתן היה בקישיניב, אך בבואו בריב עם אשתו שב לממליגובקה, אשר בה התגורר אביו. אנכי התודעתי אליו זה לפני חדש. במשך כל העת ההוא היה יוצא ונכנס אצלי כמעט בכל יום ויום, הדבר הזה לא היה נעים לחותנתי כלל. מפני מה לא מצא חן בעיניה — אינני יודע אל נכון. אולי חששה, כי בתור בעל־ריב עם אשתו מסוגל היה להסב את לבי מאחרי בתה...

ואולם אנכי חבבתיו מאד, בגלל אשר עליז־רוח היה תמיד, מבלי שום לב לכל הצרות והרדיפות אשר סבל — לפי דבריו — מידי החסדים המהבילים, מורדי האור, מידי חותנו וחותנתו ומידי אחרים. ביחוד מצא לבו הגלוי חן בעיני. כמעט ביום הראשון, אשר נודעתי לו, דבקה נפשו בי ויגלה לי את כל לבו,

גם לא בוש לבקש מאתי כפעם בפעם „הלואה' קטנה — בקשה, אשר כמובן, מלאתי אחריה תמיד בחפץ לבי. בכל יום קרא לפני מכתב „גדול ורחב ידים" בן ארבעה־חמשה גליונות לרעו הטוב האחד באורסה, אשר עיר בקישינוב התודע אליו.

— „אדוני זילברמן! אך אלהים שלחכם הפעם לפני". — קראתי בשמחה גלויה ואלחוץ את ידו בחזקה. — „מתי עזבתם את ממליגובקה? האם לא שמעתם שם כל חדשות"?

— „באיזו חדשות אתם רוצים? ממליגובקה עודנה עומדת על תלה, והתהלה לאל, טרם טבעה בבציתיה... היש לכם פפירוס?"

— „בואו ונלכה זילברמן! אנכי אקנה לכם עשרה פפירוסים, מאה פפירוסים. אך בואו נא, אבקשכם, מזה! נפן נא אל אחד המבואות, במקום שאין אנשים מצוים"...

— כן, מבין אנכי. מבין אנכי, הבנתי זה כבר!

— „לא, לא! אינכם מבינים כלל. לא הבנתם מימיכם ולא תבינו לעולם!... אך נלך נא הלאה. נלך נא!... לא תוכלו אף לשער את אשר בלבבי... אש בוערה בקרבו, אש קודש; אש תמיד תוקד בי. לא תוכל לכבית... אך היו נא לי לאח ועמדו לימיני... כל התחלה קשה... אם לא למען ידידותנו, עשו למען ה„אידיאה"! השבעו לי, כי לא תעזבוני וכי תרחמו עלי! השבעו לי בעץ הזה, אשר אצלנו הננו עומדים הפעם. הבה, נכרות היום הזה ברית עולם, ברית אהבה, אחוה ואמון! על כל אחד מאתנו לפשט את צוארו, להקריב את עצמו למען השני, ויחדו נחלוק גם צרות גם שמחות חלק כחלק!

— אמן, כן יהי! — קרא זילברמן אחרי וילחץ את ידי בחבה.

— אך מלאכי ונואלי אתה!

ואפ̇ל על צוארי זילברמן.

— אנה פניך מועדות הפעם?

— חפץ אני... חפץ אני לנסוע מזה!

— לנסוע?... טוב מאד! אך לאן מגמת פניך?

— לאן מגמת פני? אדרבה, הגד נא, אנה עלי לנטע, הלא בקי אתה בהויות העולם.

— דעתי, כי תסע לאודסה...

— כן... כן... מובן מעצמו, כי שם הוא מקומי: בחמש — שש שנים אני שב לממליגובקה דוקטור כהלכתו, הלא?

— בודאי! אנכי אתן על ידך מכתב־המלצה אל רעי האחד שם, והוא יסוכך עליך בכנפי השגחתו ובעצתו המחוכמה ינהלך ישר אל מחוז חפצך.

— אל זה בעצמו, אשר אליו אתה עורך את מכתביך הנמלצים והנעימים?! הוי, מנד'נוי! במה מצאתי חן בעיניך?

— הבלים! אנכי אתן לך את כתבְתו. די לך להזכיר לו את שמי והוא יעמוד לימינך בכל יכלתו. אך הגד נא לי, שואל'יק חביבי, היש בידך — אוהו דבר, רצוני לאמר: „ממתקים" להוצאות?

— להוצאות? חַה, חַה, חה! סבור אתה, כי איזה חסיד שוטה הנני, הנוסע לרבו ופרוטה בכיסו אין? טעית לגמרי! אנכי חכמתי להשיג „הלואה" הגונה, אשר תספיק לי לבלות את שנות למודי בשלוה ובאין מפריע. אל תתמה, כי לקחתי את ה„הלואה" שלא מדעת בעליה! מקוה אני לשלם בקרוב את הכל „כפל כפלים". מה דעתך? אך אחת חסרה לי — תעודת־מסע. איך אוכל להשיגה? עוץ נא לי עצה, אחי הטוב, ואם לא ואבדתי!

— תעודת־מסע? דעתי, כי תסע בלי תעודה.

— מה זה בפיך, מנדיל? כנראה, חפץ אתה, כי יתנוני במאסר.

— הבלים! לא יבוא לידי כך. תכף אחר נסיעתך אשיג למענך העודה ואשלחה לך על ידי הפוסטה לאודסה, אל תצטער!

— האין כל סכנה בזה? מה אעשה אם ידרשו מאתי תעודה?

— שוטה, אני אומר לך, כי אין לירא כלל. דברים כאלו הם מעשים בכל יום. אך התחזק ואל תתחלחל, לבל יכירו בפניך דבר!

— הרגע! חזק ואמץ כגבור אהיה! עוד טרם ידעת אותי, מנדיל; אדרבה, הוה מודה, ההכרת במשך כל העת

אשר ההתהלכת עמדי אף פעם את אשר בחבי... הענתה בי אף הנועה אחת בפני, כי....

— כן! בודאי, בודאי! אך עלינו למהר, עוד מעט ויהי לילה. תוכל לאחר את מועד הנסיעה... המתן פה רגע ואנכי אלך ואזמין בעל־עגלה. טוב כי לא תלך אתי, פן נפגש באיזה מַכָּר... שב אפוא פה ואל תלך מזה. אנכי אשוב מיד.

בחצי שעה, אשר כחצי שנה נראה בעיני, שב מנדיל אלי.

— הכבר נכון אתה? לבדד תסע, בכונה עשיתי זאת, לבל יפריעך כל איש... המבין אתה, אם לא?

— עוד תשאל אם מבין הנני? אמנם איש חכם, מנוסה ויודע את דרכי התבל אתה, ולא לחנם אמרו חכמינו זכרונם־לברכה: אין חכם כבעל הנסיון. אולם, הוה מודה כי גם את התיאוריה אי־אפשר לבטל לגמרי. ואנכי האם מעטתי ללמוד? האם הנחתי אף ספר־השכלה אחד, הן מהראשונים, הן מהאחרונים, שלא הגיתי בו? כמה שנים, כמה כח ומוח השקעתי בהם, כמה לילות לא ישנתי, כמה — —

— שואל'יק, שמע לי והנח לשיחות האלו. עתה אין פנאי לכך. השאיר לי רובלים אחדים בשביל תעודה־המסע, מרקאות ותלגרמות.

— תלגרמות? כן, הרבה נא בתלגרמות! תלגרמה, תלגרמה בכל יום, כי נחוץ לי לדעת את אשר יקרה, ואך בך לבד שמתי כל תקותי.

— ותקותך לא תכזב. אנכי אעבדך כאח, לא, הרבה יותר מאח, כלי שלך אני, שלך לעולם! הנך ידידי האחד, שואליק!... כן, תן לי אפוא כמה רובל להוצאות...

מדי דברנו באנו אל האכסניה; שם מצאנו את בעל־העגלה אוסר את סוסיו.

— נו, ואיפה הנוסע שלכם? — שאל בעל־העגלה את זילברמן, בהתבוננו עלי ועל המחסה אשר בידי.

בהראות זילברמן באצבעו עלי, שלח בעל־העגלה מבט מעוקם אלי וישאל:

— ואיה החפצים, אברך?

חפצי ?... מה לך ולחפצי ? אין לי כל חפצים !
— בשבילי, יהי גם בלי חפצים! נוסע קל, כמו שהנג
יהודי !
נראה, כי כל העסק היה חשוד מעט בעיני מיכ'צה, בעל
העגלה: נוסע המשלם ארבעתים ובלי שום חפצים, חרוש,
בנאטנות !

III.

ליל בציר קר ואפל. הירח הסתתר תחת העננים הכבדים, אשר כסו את כל הרקיע. מטר קר החל לטפטף וילך הלך וגבר ויך בפני העוברים והשבים. הרוח העז והחודר טלטל את המחסה אשר בידי אל כל עבר ואסגור אותו. הקור חדר אל כל אברי ושני נקשו זו לזו. נלאיתי נשוא, קפלתי את עצמי ואלחץ אל העגלה, אך לשוא!

— רועד אתה כלך, אברך בלי חפצים; כנראה, לא ירבה המחסה לחמם אותך. ויו, מזיקים, ויו! אנכי אשבר בכם את שוקי! — את דברי מיכ'צה אלו נשא אלי הרוח. נדמיתי בכל העת כבול עץ, שכבתי כאיש אשר אחזו השבץ. כל גוי רעד מקור ופחד. נרמה לי, כי דולקים אחרי, צלצול הפעמונים, שעטת פרסות הסוסים הטילו עלי אימה גדולה... הנה חותנתי ואתה הפקיד וצבא רב בעקביתי... הטיתי אזני להמית הרוח, לנביחת הכלבים ולכל הגה, ובכל אלה שמעתי קול אנשים נורעים לי. אמרתי כי בא הקץ לחיי; מה מאד יפגר בנסעו! הה, איפה אחבא?

— מי יודע, אם נגיע היום אל המסע? — נענה מיכ'צה, והבשורה הזאת הממה אותי לגמרי. עקת נפשי הלכה וגדלה. מה תהיה אחריתי, אם נאחר את מועד הנסיעה?

— ויו, מזיקים, ויו — נתן מיכ'צה בקולו על סוסיו — עוד מעט ואאכילכם, זוללים! שאו, רגליכם. שאו, דאו, יכנס הרוח באבי אביכם! אינכם מתעוררים כלל לחמלה על האברך בלי־חפצים. הן המחסה שלו נרטב כלו. מפרפר!

הגענו, תהלה־לאל, אל אכסניה. מיכ'צה מהר לקפוץ מעל העגלה, ואולם אנכי שכבתי כנדהם, כפוף ומכווץ, מבלתי יכולת למוש ממקומי.

— שמע נא, ר' מיכ'צה!...

— מה לי לשמוע, אם חפץ אני לראות! חש אני בלבי...

— תכף, תכף, ר' מיכ'צה!... היה לי לאב! לעולם לא אשכח לך זאת... כבר הרבית לטרוח כל כך בשבילי...
— ומה אתה חפץ ממני?
— חפץ אני כי תובילנו לא אל מסלת הברזל, כי אם אל איזה עיר קרובה... תהיה איפה שתהיה, אך הרחק מזה... לבי אומר לי, כי חותנתי שלחה תלגרמה אחרי... התבין?... למה זה תחריש, ר' מיכ'צה? העלה על לבך, כי הפעם תלוים בך אשרי ואשר כל חברי המחבים עלי, כי אגאל אותם מן חשכת הבערות. למה זה תחריש, ר' מיכ'צה?
— „למה תחריש?" „למה תחריש?" אף לנשום לא יתנני... קצרה לו השעה, אש בוערת בקרבו! — דבר מיכ'צה כמו לנפשו, ויחכך בתוך כך את זקנו העב והסבוך, אחר פנה אלי:
— זאת תעלה לך, אברך, בשני „נשרים ארומים" וחצי לוג „שליש".
— האם לא הרבית במחיר, ר' מיכ'צה?
— שאל את סוסי ויגידו לך אם הרביתי,
— ולאן איפוא תובילני?
— אנחנו נסע לפוסטרובקה, כשלשים מיל מכאן. שם נלין ונמתין עד השעה השתים עשרה בצהרים. אחר נסע אל המסע, ההולך בשעה האחת עשרה בלילה ישר לאורסה.
— טוב מאד, טוב מאד!... אך נסע נא מיד! למה לך להאכיל עתה את הסוסים?
— לא, זה אסור לי. סוסי יתרעמו עלי... אך צו לתת לי את „הטפה המרה"... חש אני בלבי.
עוד אחת, ר' מיכצ'ה, השאל לי איזו אדרת, לבל אנוע בקור.
— אנכי אראג למענך.

שתי שעות האכיל מיכ'צה לסוסיו, שתי שעות רצופות. בליתי בפחד וחלחלה, שתי שעות לא נתתי למיכ'צה מנוח בקריאותי: נסע נא, ר' מיכ'צה! שתי שעות רצופות ענני: תכף,

ברגע! אך קץ לכל תכלה, וגם לרגעו של מיכ׳צה בא הקץ, בפנותו אלי:

— נו, עד מתי תתמהמה? הסוסים כבר רתומים.

מיכ׳צה התפשט מעיל עשוי במוך ישן וקרוע ויתנהו לי ללבשו על קפוטתי במקום אדרת.

— הא לך, לבוש. אין בכך כלום. המעיל הזה יחמם אותך, כאשר חמם אותי זה שנים רבות, אך, למען־השם, שמרהו נא!

ומיכ׳צה עזר לי בלבישתו, הוציא חבל מצלחתו ויהדק בו בחזקה את המעיל על גוי, אחר השליך על רגלי שק תבן ויקפוץ על העגלה.

— נו, מזיקים, שאו רגליכם! לפוסטרובקה! היו בנים מקשיבים וחדלו מהעויותיכם העצלות, אז ישיג בעליכם יין־שרף מאת ה„פריץ".

דברי מיכצה אלה פעלו, כנראה, פעולה נמרצה על „מזיקיו" ויעםלו למלא אחרי בקשתו, ואולם, — סוסים אֻמללים, — הם נוכחו במהרה, כי החפץ והיכולת דברים שונים לגמרי הם...

הגשם חדל, אך הרוח, אשר הלך וגבר, נשב לעֻמתי ויצק לי מאד. התחננתי אל ה׳, כי ימהר להביאני אל איזה ביה. נסענו דרך שרוה ויערים גדולים וקטנים. על לבי עלו מעשיות שונות בשודדים וגזלנים, המתנפלים על עוברי דרכים, זכל גוי רעד מפחד. בכל כחי עצרתי בעד נשימתי, לבל יתבוננו השודדים אלי... אך איש לא פגש בנו. מדי קרבנו אל איזה כפר נשמעו נביחת הכלבים יהד קריאות מיכ׳צה אל סוסיו. אחר נשתתק מיכ׳צה לגמרי. ראשו מורד על חוהו. חטמו עונה בקול לעֻמת המית הרוח, והוא ישן.

וה„מזיקים" הרגישו בדבר. הם חשו את עצמם חפשים, בסור מעליהם מורא שוטו של מיכ׳צה ויתנהלו לאטם צעד, צעד, ומעת לעת פשטו את ראשיהם אל כל עבר ויחפשו בפיותיהם, אולי ימצאו להם מה לאכול. הרגשתי את עצמי גלמור מאד... מכל עבר גחו כמו מבטן האדמה צללים מצללים שונים, גדולים בענקים וקטנים כננסים, ויביטו אלי וילטשו עיניהם וינודו בראשיהם

וישלחו ידיהם... עוצם אני את עיני — אך לשוא! מטיב אני לראותם וחש אני את קרבתם... הנם, הנם, הנם!

— מיכ'צה, ר' מיכ'צה! הישן אתה? העוד רחוק הדרך לפוסטרובקה? ר' מעכ־כ־כ־צ־ה־ה!

— ויו, ויו, מזיקים!

והד קול מיכ'צה הגיע לאזני מקרוב, עד אשר נדמה לי, כי לא מפיו, כי אם מפי אחד הצללים יצא.

פני השמים טהרו וילכו הלך ואור. עוד מעט ויאת הבקר. אנחנו עוזבים את השדות ואת היערים מאחרינו. מעת לעת יראו עגלות טעונות עצים, תבן וכדומה. מיכ'צה קורא להאכרים לשלום ומברכם ב„צפרא־טבא”. לבי יצהל כמעט. לסוף נראים בתים קטנים ולבנים, נפוצים בלי כל סדר על ככר רחבה וישרה. הנה פוסטרובקה!

IV.

לא יכולתי להאמין, כי כבר עבר הלילה ובהלותיו וכי כבר בפוסטרובקה הננו.

— צפרא טבא, מיכ׳צה, ברוך הבא! איזה „רוח" נשאך הנה? — קבל אברהם׳צה, בעל־האכסניה את פני מיכ׳צה, בנסענו דרך השער.

— נכון הדבר, הרף משאול! ענה מיכ׳צה ויחל לפתח את הסוסים.

— איזו בריה משונה הבאת לי, מיכ׳צה?

— נכון הדבר, הרף משאול!

— מבין אנכי! „בן כ"א?" מיכ׳צה?

פה השפיל אברהם׳צה את קולו ויקרץ בעיניו.

— נכון הדבר, הרף משאול!

— ואת המסע אחרת בשבילו? אך זה הוא נוסע! הה, מיכ׳צה?

— נכון הדבר, הרף משאול! נוסע קל, בלי חפצים. פַּנֵה חדר למענו וכסה אותו באדרת, כי כלו נקפא.

— ובנוגע ל„ממתקים"?

— הכל יהיה נכון, הרף משאול!

אנכי שכבתי בעגלה, מקופל כעובר במעי אמו, ופני עטופים במעילו של מיכ׳צה, נרדם ונעור לרגעים. אברהם׳צה נגש אלי ויעור אותי: „קום, אברך, והתחמם מעט!" אך מבלתי יכלי להניע את אברי, לא נתישב הרבה ויקחני מן העגלה ויעמידני על רגלי.

— בוא ואתן לך במה להתכסות — קרא אלי ויפתח חדר ויביאני שמה. והחדר אפל, קר ומעופש, אחר רץ ויביא לי נר חלב במנורת פחים ואדרת למכסה.

— לך ושכב, אברך, — קרא בהראותו על מטת עץ ועליה שק התבן, — אך אולי חפץ אתה לסעור בתחלה, הכל יש אצלי, מרק חם, צלי!...

— אינני חפץ רק כוס חמים.

— כרגע אביא את המיחם — קרא אלי ויעזוב במהרה את החדר.

בעל האכסניה עמד בדבורו. לא עברו שתי שעות והדלת נפתחה לרוָחה ועל המפתן נראה איזה בן־אדם משונה, צעיר בעל־בשר. שרולי כתנתו המזוהמה היו מפשלים, ובתי־רגליו הגדולים עם מסמרות־הברזל השמיעו קול גדול בדרכו על רצפת החדר הרעועה והצורחת. על קצה ראשו, המעוטר בפאות פרועות, שכן כובע מלא חלאה מאיזה חמר בלתי־נכר, עם מצחה מבוקעה אשר ירד עד אזניו.

ואולם אל כל אלה התבוננתי אך אחר כך. בתחלה ראיתי אך עשן שחור ועב יוצא מאיזה כלי, עטוף בסחבה, אשר נשא המשרת בידיו הבריאות. הוא העמיד את הכלי על החלון ויאחז בידיו את תנוכי אזניו.

— עוד מעט וירתח! — קראה הבריה אלי בקול צרוד ונחר, וכרגע נעלם, מבלי סגיר את הדלת אחריו.

בהתבונני אל הדבר, אשר עליו היה לרתוח בעוד מעט, ראיתי כי הוא מיחם רגיל, אך אין בו מתום: כתות ושבור ורצוץ, מלא חלאה וחלודה, בלי בתי־אחיזה, עם בֶּרֶז מקולקל אחוז במסמר. מי יודע כמה שנים לא חלו ידים במיחם הזה למרטו ולנקותו.

אך נעלם המשרת, ובעל הבית בכבודו ובעצמו נכנס אלי, בידיו נשא טס שחור וחלוד ועליו צנצנת ירקרקת. ספל מאיזה צבע משונה, נשבר בקצהו ובלי בית־יד, וכף כפופה, שחורה־ירקרקת, מנומרה פה ושם בבהרות לבנות — אות כי מצופה כסף היתה לפנים.

בראות בעל האכסניה את העשן, אשר מלא את כל החדר, החל לצעוק בקול: „יכנוס הרוח באבי אביו! כמה פעמים הגרתי להפרחח הזה, לבל יביא את המיחם אל חדר האורח, עד אשר יחדל מֵעַשֵׁן, והוא באחת, בהמה בצורת אדם!"

אחרי אשר שפך את כל חמתו על ראש המשרת, פנה אלי בשאלתו, אם יש לי בעצמי סוקר והה או עליו לתת לי

משלי. ויען כי לא היה לי כלום, לקח את כלי־התמצית וברגעים אחדים הביא לי תמצית קרה וחמש חתיכות סוקר מזוהם בספל.

— בכונה הבאתי לך תמצית קרה, למען תוכל לשתות את התה מיד ותחמם את אבריך הנקפאים. נסיעה טובה היתה לך! לילה כזה, ואתה לבוש בגדי קיץ, יש אשר הבציר קשה מהחרף.

הבנתי, כי משתוקק הנהו להכנס אתי בשיחה ולחדור אל תוך תוכי. אך להרעימו האפקתי בכל כחותי, לבלי הוציא מלה מיותרת מפי... לא ארע מאיזה סבה, שנאתי את האיש הזה ואירא מפניו.

בפטרי אותו התחלתי לשתות את התמצית הקרה עם המים הפושרים ואניח אל גרוני כוס אחר כוס, עד אשר התחממתי מעט. ככלותי לשתות הצעתי לי משכב. הנחתי למראשותי את מעילו של מיכ׳צה, עליתי על המטה ואתכסה באדרת, אשר נתן לי בעל האכסניה.

אני שוכב, עוצם את עיני ומתאמץ להסיח כל מחשבה מלבי... הישן אם ער אנכי? תמונות שונות מתרוצצות במהירות ובהלה במוחי. הנה פני חותני וחותנתי, פני אשתי ופני יתר מכרי בממליגובקה מרחפים לנגד עיני... מה משונה חזותם ומה נוראות תנועות גום... הנה הם מניעים בראשיהם, מורים עלי באצבעותיהם, בידיהם, בכל אבר ואבר... כלם יסובבוני, יהרפוני ויטפסו עלי, ואני חש את נשימת כל אחד ואחד בקרבתי... רעש, מהומה, קול ענות...

— הה, נחש גדלתי בביתי! — מיללת חותנתי וסופקת כפיה — מי יכל לשער, כי תבא עליו מפלה כזו! הנהו בפניו התמימים ואמרותיו החלקות! יעזוב מאלהים ואנשים, כאשר עזב את בתי!... הסי, בתי, הרפי מבכי, ה„רוח" לא יקחהו! שלש מאות נרן... הוא, עליו השלום. רכשם בזעת אפיו... אך למען חיג׳צלה שלו... אך אם ה׳ לא יחפוץ, כל ה„חכמות" לא יועילו... „אחיו" הטובים, תבא מיתה משונה עליהם! אך הם הביאוהו לכך, מעשה ידיהם הוא זאת... אנכי התחננתי לפני הרוצח הזקן: „לך בעצמך אל נימפלזון, כמו לו נבא לי לבי...

לא ולא! ה„רעוומאטיז", ה„רעוומאטיז"... מה ממנו יהלך...
אך אנכי לא אשקוט, עד אשר אתנקם מהרשע הזה!... אסור
בכבלים אביאהו הנה... לסיביר אשלחהו!... לא יקבר בקברת
ישראל עוד! . . . .
. . . .

האפּ! האפּ! כחץ מקשת הם עפים על סוסיהם... הנה
הם מזוינים מכף רגל ועד ראש, חרבות שלופות בידיהם...
הה, עוד מעט וירמסוני.. הה, איפה אחבא? הנם, הנם!

— האתה הוא חתן ר' אהרן־שלמה? הראה את תעודתך!
מה זה תחריש, נוכל!

— אדוני הפקיד!... אדוני הפקיד! רחם נא עלי!

— דום, גנב! עוד תעיז לפצות פה?! הן תורה, מי זה פתח
אותך לכך, והשב את הגנבה, מה? עורך מסתולל! נערו את
צלחותיו ואסרו את ידיו ואת רגליו, כדרכנו. מהרו, מהרו!

מה לעשות? האתחנן לו? האבכה לפניו?

— אדוני הפקיד! בחיי, טעית בי... לא גנב אנכי...
אנכי אשלם להם כפל־כפלים... אדוני הפקיד! חוס נא עלי
ואל תשחיתני... אל נא תשמע לקול מורדי האור, הרודפים את
ההשכלה הקדושה ואת הדור החדש... האר נא פניך אלינו ואל
תכחיד את נשמותינו החפות... חטאתנו האחת היא, כי מבקשים
אנו את מקור האורה, מקור האמת... היה בטוח, שר נכבד,
כי שמך לא ישכח מקרבנו עד עולם...

— די, הרף מהבלים! שא רגליך! נבא נא הביתה, אז
נראה את מי הצדק.

— אדוני הפקיד... אדוני הפקיד...

— חדל לך מהתחכך וקום, אברך! — הרגשתי, כי איזו
יד נוערת אותי — קום לך, כי הפקיד בא לרגל את האכסניה,
ועל ירך עוד יקרני אסון!... השומע אתה? הפקיד!!...

הדברים האלה העירו אותי לגמרי. קמתי ואקרא ברעד
וחלחלה:

— הה, מה אעשה? בא הקץ לחיי! עוץ נא, מה לעשות!

— הס! פן ישמע הוא! אנכי אנסה להציל אותך. עלי

לסבול על ידי אורחי... עצתי לטמא את הערל... ואת היא התרופה האחת...

— לטמא אותו?! כן! כמה? במה?

— אפשר די בכ"ה.

— כ"ה?! אולי יסתפק בפחות?

— לא, חלילה, בפחות מזה אי־אפשר.

ובמסרי לבעל האכסניה עשרים וחמשה רובל, הודיתי לו מקרב לבי בעד החסד אשר עשה עמדי...

V.

ברוך השם! נמלטתי גם מידי הגיהינום הזה, רצוני לאמר, מן האכסניה הארורה. ושנית אני נמצא בשדה, במקום אין קיטור המיחם, אשר יהום את ראשי ואין מלאך דומה — בעל האכסניה עם עיניו, עיני חתול, הנכונות בכל רגע לבלוע אותי חיים, במקום לא יגיע לאזני קולו הצרוד של משרת הבית, בתבעו מאתו „מתנה־נסיעה". חש אני את עצמי חפשי במרחב־יה, מקום שאין אנשים נפגשים בו... האור הולך וטהור. ובמיכ'צה וב„מזיקין" באה רוח חדשה, והוא מדבר אליהם רכות, כי יחדלו מ„העויותיהם" העצלות, לבל יאחר את מועד הנסיעה. הן מחר —יום הששי ומחרתים— שבת, ואז ינוחו יום תמים בשלום מעמלם, ואם ייטיבו את דרכם ויהיו מקשיבים לקולו, יקנה להם „פירות־של־שבת" — איפת שבולת־שועל גרושה.

הלאה, הלאה! מתי יבוא הקץ לנדודי? נסע, נסע! לענות את נפשו ולהמוג בפחד מבלי הרף — נפש מי לא תקוץ בחיים כאלה? גם גבור בגבורים יכרע ויפול תחת כובד נסיונות כאלו. מתי זה יצאתי מביתי?.. אינני זוכר. אין זאת כי אם כבר עבר זמן רב...

— ר' מיכ'צה, השומע עתה? מה קול השריקה הנשמע? מה זאת?.. הגידה נא לי, איפה הננו נמצאים כעת. אוי, עוד פעם! השומע אתה??

— הלא אלינו קורא הקול, שוטה שבעולם! בודאי כבר בא המסע, ואולי כבר יחזור. הלאה. מזיקים. הלאה, שאו רגליכם, שאו!

— ומדוע תחריש, ר' מיכ'צה, למה זה תפגר ככה?

— ומה אעשה לסוסי האֻמללים? גם מבלעדי זאת הרביתי לענות אותם על חנם.

הה, מי יתן לי כנפים! את מחצית חיי נותתי בעדן, אך מה זה אני אץ? האינני יוצא לקראת אסוני? מי יודע אם שם, באכסניה, אינם מחכים לי זה כבר כבעל ביאת המשיח? ומה

אעשה אז? האם לא טוב היה לי לנוס אל אחת העירות ולחכות שם עד יעבור זעם?...

ר' מיכ'צה, המתן רגע ואגיד לך דבר!

— דַבֵּר, דַבֵּר, שומע אנכי,— עונה מיכ'צה ומעביר בתוך כך את שוטו על הסוסים.

— אין דבר, אין דבר, ר' מיכ'צה! חשבתי, דמיתי... העוד רחוק הדרך, ר' מיכ'צה?

— לא, לא, הנה אכסניה לפנינו.

— מה? עוד הפעם אכסניה? לא, בשום אופן לא אשאר פה!

— בשבילי, עשה כחפצך, אך למה לך להתגולל בעזרת התחנה זמן רב כזה? המסע ישאר פה שתים, שלש שעות.

— שתים — שלש שעות? האין התולים עמך?

— הן, כן, עד אשר יטענו את הסחורה.

נחלוץ איפוא בינתים את עצמותינו ונסעוד את לבבנו.

בעל האכסניה יצא לקראתנו ובהושיטו את ידו למיכ'צה, שאלהו, למה זה כה מעטים הנוסעים אתו.

— הנחוץ לאדוני חדר מיוחד, או אין בכך כלום אם יגור עוד איש אחר אהך? — שאל אותי בשפה שחציה אשכנזית.

— ומי הוא האחד?

— אברך נחמד מאד. הוא מתאכסן אצלנו כבר זה כחדש.

— אין בכך כלום.

ומשרת האכסניה הביאני אל חדר, אשר בו עמדו שתי מטות. נר סטיארין האיר את השלחן, אשר אליו ישב איש צעיר, מגולח, בגלוי ראש ויהגה בספר רוסי.

„טוב הדבר, אחד מאנשי שלומנו" — חשבתי בלבי: „תהלה לאל, כי לא הקרה לפני איזה חסיד שוטה".

הסרתי כרגע את כובעי מעל ראשי, צויתי להביא לי את המיחם ואיזה דבר לסעוד את לבי, ואעל על המטה לנוח מעט.

הצעיר קם מכסאו, התמורר, שם את ידיו בצלחותיו ויחל להתהלך בחדר הנה והנה.

— לאן אתה נוסע מזה, מוֹכִיָה? שאלני פתאם.
— אנכי? אנכי נוסע לאודיסה.
— לקנות סחורה, בלי־ספק?
— לקנות סחורה? —עניתיו נכלם— לא, לקנות תורה.
— איך?
— פשוט, ללמוד ולהיות לדוקטור.
— לכבוד גדול יחָשב לך —ענני האיש הצעיר ברצון,— אך האם כבר הכינות את עצמך לכך? השומע אתה רוסית, אשכנזית וצרפתית?
— יש לי ידיעה מעטה, אך היש חקר להחָכמה?
— ואת צרכי חייך ישלחו לך אבותיך?
— לא יש לי בעצמי... יספיק לי עד אשר אכנס אל האוניברזיטט... ואתה, אדוני, השומע אתה איזו שפה?
— רוסית, אשכנזית, צרפתית ואנגלית כשפה־אם הנן לי.
— היתכן? —קראתי משתומם.— מה אפוא מעשיך פה? הן לך נקל מאד להשיג מטרה בחיים; בחיי, איש כמוך הוא בעיני, סלח לי, מאבד עצמו לדעת.
— עוד יש לי פנאי, עוד אספיק להיות לדוקטור או לאדבוקט. לעת עתה אני מקוה להשיג משרת פקיד התחנה.
— כן, כן? הה, מה מקנא אני בך! מושלם ועומד ברשות עצמך הנך... אך אולי כבר הגיעה העת לקנות כרטים? זאת לי הפעם הראשונה, אשר אני נוסע במסלת ברזל.
— בפעם הראשונה, הוי בן כפר! אך הרגע! לאנשים כמוך נכון אני לעזור בכל כחותי. בטח איפוא בי, אנכי אקנה למענך כרטים. כלה לשתות את התֵּה ונלך אל התחנה
— הנני מודה לך, אדוני, על טוב לבך — התאמצתי לענות אותו, לא ארע מאיזו סבה, אשכנזית.
— אין בכך כלום, בעונג רב אני עושה, זאת הן חובתי היא...

בשיחות כאלו על דבר ענינים שונים, וביחוד על דבר ההשכלה, הגענו אל התחנה. באותו הרגע נגלה לעינינו, כמו מבטן האדמה, ג'נדרם גבוה ורחב־כתפים, ולבי מת בקרבי

מפחד. „אין זאת כי אם אותי הוא מבקש" חלף רעיון נורא במוחי, וכמעט אשר גמרתי לגשת אליו ולהתודות לפניו על חטאותי, אך ה„אשכנזי" הטוב לקחני תחת זרועו, הוליכני אל ספסל ויאמר אלי: „תן לי עשרה רובל ואנכי אביא לך את הכרטים כרגע". נתתי לו את הכסף והוא נפרד ממני במהרה ויעלם.

צוחה, קול ענות, ריצה, דחיפה! המרכבות ימלאו המון אנשים שונים והם משוחחים איש את רעהו בשבעים לשונות... הפעמון ישמיע את צלצולו הראשון! מחכה אנכי בכליון עינים לבוא ה„אשכנזי", אך לשוא. לעיני מנוצצת מבלי הרף מצנפתו של הג'נדרם, המטיל הנה והנה... הצלצול השני! פונה אני אל כל עבר, אולי אמצאהו, אך — לשוא. בודאי איננו יכול למצוא אותי. לו ידעתי את שמו, כי אז קראתי לו... אני שם את נפשי בכפי וקורא בקול: „הנני פה! אני ממתין פה על הספסל!" אך אין קול ואין עונה...

הנה הצלצול השלישי! הארובה משמיעה את שריקתה האחרונה, הממושכה, והמסע יחל להתנועע. לבי יפעם בחזקה וכל גוי ירעד. נדהם אנכי, מבלי דעת מה לעשות. חש אני איזו ריקות במוחי ואינני יכול לצמצם את מחשבותי... את נפשי אינני יודע! איככה באתי הנה? מה זה קרה לי? שורת מרכבות נוסעת בנחת לעיני ופתאם אני שומע קול קורא מתוך אחת המרכבות:

— אַדְיֶה, אדוני הדוקטור, אדיה! אַדיה!

הה, דומה, כי ה„אשכנזי" עבר על פני? ההוא הסיר את כובעו? את מי זה ברך לשלום? לאן הוא נוסע? איה אפוא הכרטים? וכספי איהו? היא נוסע, — ואני? הה, מה נהית פה? מה אעשה הפעם? . . . .

. . . .

בלכתי לשוב אל האכסניה, שמתי את לבי להתבונן אל כל אשר עבר ביני ובין ה„אשכנזי", ואך אז הבנתי את כל אשר קרני... הרגשתי, כי נעשה איזה קרע בנפשי, ועקת לבי גדלה

מאד. הה, הזאת היא האמת? היתכן, איש משכיל ומלומד כמהו, היודע ארבע לשונות, הנהו מסוגל למעשה שפל כזה!... ואם דבר כזה אפשר הוא בקרבת אודיסה, מה עוד באודיסה עצמה? אין זאת כי אם עומדים שם ללסטם את הבריות בראש כל חוצות... לא, אל להאמין באיש, אסור להגיד את האמת! זאת מסקנתי זאת בצעתי מיד: כאשר שאלני משרת האכסניה, למה זה נשארתי, עניתיו, כי קבלתי תלגרמה, אשר תמריצני לחכות עד המסע השני. על שאלתו: איפה הוא השני, אשר ארח אתי, עניתיו בכעס: „השומר צעדיו אנכי?"

IV

...ארור הרגע, בו גמרתי ללכת בדרך הקשה והטלא חתחתים הזה;— חשבתי בלבי, בשבתי יחידי, מלא שממון ויגון, באותו החדר, שבו נמצאתי לפני שעות אחדות, את ה„אשכנזי", מטיבי ואיש חסדי,— מדוע לא שמתי אל לבי, כי נשגב צעד־ענק כזה מכחותי? הה, מה חפצתי להמצא עתה בממליגובקה, לשבת שם בחדרי על כסאי, יושב והוגה בספר. חותני וחותנתי יתבוננו אלי פתאם ויקראו: „ראו נא, הנה שואל'יק! ואנחנו אמרנו, כי אבד ואיננו". הן מה חסר לי שם? בית עקד־ספרים היה לי ואנכי ישבתי והגיתי בם כל היום במנוחת השקט, ועתה?...מה אמלל אנכי! כל העולם מתקומם לנגדי... אך המעט נלחמתי? המעט סבלתי? ומה יכולתי עשות? „שובה הביתה!" לשוב הביתה, לשוב בידים ריקניות, הלא חרפה היא, הלא אבוש להרים את ראשי בפני איש, ומה יאמרו חברי עלי? לא, חלילה לי מזאת, אין לי רשות לכך! עלי ללחום עד טפת דמי האחרונה... אך מה זה, כי אין איש דולק אחרי?... האם לא נודעו עקבותי? אך אולי איזו כונה נסתרה בדבר? אולי היתה כל אותו המעשה ב„האשכנזי" אך אחיזת־עינים? מי יודע אנה שלחוהו, מי יודע את השואה, אשר תבוא עלי פתאם? מי יודע?... גלמוד אנכי כאבן ואין לי איש לשפוך לפניו את שיחי. איכם, חברי היקרים: הירשיל, זליג. שמואל, חיים, פיבוש, איכם כעת? היודעים אתם, המרגישים אתם למצער בלבבכם את גודל הסכנה, אשר בה נמצא רעכם הפעם? הה, לו ידעתם זאת למצער! לו היה אתי הפעם למצער אחד מידידי, למשל הירשיל! מה רבה התועלת, אשר יכולתי למצוא בו! דבריו הבוערים יכלו לחזקני בשעות הרעות האלה ולהוסיף לי אמץ. עוד טרם נמחה מעל לבי רושם נאומו האחרון... כמעט בלו עודו שמור בזכרוני, אם כי כבר עברו מאז כארבעה־עשר חרש... כן, ארבעה עשר חרש... זה כשנה מעת אשר נשאתי אשה, וזאת היתה כשני חושים קודם. ארבעה עשר חרש—

מה תמהר העת לחלוף! נדמה לי כאלו אתמול היה הדבר...
כל ה„חברה" נועדה לחדר הירשיל, והחדר קטן, נמוך, אפל
ולח, גם חלון אין בו ורק שביב אור יגנב אליו מחדר־הבשול,
דרך חור בעל שלש קצוות אשר בכותל. ספסל ומטה רעועים —
אלה הם כל רהיטי הבית. חברי האֻמלל, בעד מעון כזה אין לך
בטה לשלם! אך התחזק ואל יפול לבך עליך, אחי הטוב, יבוא
יום ונגאלת!.. זליג, שמואל, חיים, פייבוש ואני יושבים על
המטה ופנינו מוסבים אל הירשיל, השוכב עליה מכוסה באדרתו,
זלמן ודוד על הספסל, שמעון ויוס'ל עומדים נשענים אל הכותל,
ואיציק יושב על השלחן. אחרי אשר מצאנו כלנו לנו מקום,
התנשא הירשל ממטתו ויפתח ויאמר:

„אחים, הקהלתי אתכם היום, כי דבר נחוץ לי אליכם,
דבר אשר בו תלוי קיום „חברתנו", אשרנו וגורל עבודתנו לעתיד.
כלנו נוכחנו כי מלחמתנו, אשר אנו לוחמים בחרף נפש נגד
הבערות והחסידות, אך מעט הביאה לנו ברכה. הגידו, מה
פעלנו עד היום? כלם רודפים אותנו ושולחים אצבע למולנו ואין
איש אשר ידבר אתנו לשלום. אך מרגיזים אנחנו את הבוערים
בעם הזקנים והם יוסיפו לעשות את שלהם. גם על לב בניהם
לא נפעל מאומה, בהביטם עלינו כעל פראי־אדם, ארורי אלהים
ואנשים. הידעתם מדוע באונו כל אלה? יען אוסרים אנחנו
את מלחמתנו לא בתבונה ולא בדעת. תכסיסי מלחמה, אחים,
תכסיסי מלחמה נחוצים לנו! אויבינו עצומים הם ממנו ובידם כל
כלי־הנשק; גם כח גם כסף אתם, ואתנו אך האמת, וזה הוא
אסוננו. עלינו לקחת מידי אויבינו את כלי־נשקם — בערמה. כן,
מעט ערמה ומזימה נחוץ לנו, נסיר מעלינו את עול אפטרופסינו.
נעמוד ברשות עצמנו, אז נעשה ואז נצליח. בכל כחותינו, בכל
האמצעים אשר ימצאו לידינו, עלינו לחתור אל מטרתנו זאת.
למשל, הנה שואל'ק שלנו. מר גורלו נודע לכלנו, כלנו יודעים
את הצרות והרדיפות, אשר יסבול מידי גיסתו הארורה. מה
תהיה אחריתו? מתי יגיע אל איזו מטרה בחיים? אך דרך אחת
לפניו — לישא אשה. אז יהיה בן חורין ויעשה כל מה שלבו חפץ.
לאשרו „חתן" הנהו זה יותר משנה. הגידו לי אפוא, הישרה

בעיניכם דעתו, אשר הוא אומר עתה לבטל את „התנאים", יען כלתו לא מצאה חן בעיניו? האשה וכל חיי־משפחה אך דבר טפל הם לנו, אך התחבולה למען השיג את תכליתנו, את המטרה הנכונה, אשר אליה אָנו שואפים. איש מאתנו לא יפון אף רגע, כי אך בתחבולה הזאת יציל שואל׳ק את נפשו וימצא לו דרך בחיים. קודם כל עליו לצאת להפשי ולהשיג כסף.

לכן אחי, נברך נא כלנו את חברנו שואל׳ק: יעלה ויצליח בדרך החדשה, אשר עליו ללכת הפעם!" — — —

העת ארכה לי מאד. הלילה נמשך בעצלתים וכמו להרעימני סרה השֵׁנה מעלי. במה אבלה את העת? הלא אצא מדעתי בהכותי בבטלה עד אור הבקר! לו היה לי אוצר ספרי פה, כי אז בלעתיו... רעיון טוב! — אקח נא את צרור הכתבים, אשר אתי ואעבור עליהם.

לקחתי את ספר־זכרונותי ואת העתקות מכתבי אל חברי בעירי, ואקרא:

העתק המכתב הס"א אל „החברה".

ממליגזבקה, כ"ח כסליו תר"ל.

חברי היקרים והנעימים, היושבים במעמקי לבבי ובחביון נפשי יתלוננו!

הטו אזניכם לשמוע את הבשורה הטובה, אשר בפי הפעם! מורה נמצא לי! תלמיד המחלקה השניה, אשר בבית־הספר לעם הואיל ללמדני שפת רוסיה שעה מדי יום ביומו, ועלי ללמדו את כתבי־הקדש שעה וחצי יום יום. לו שמעתם אותו מדבר בשפת רוסיה והשתוממתם. אתמול למד אתי בפעם הראשונה, וכבר אורו עיני. עתה נוכחתי לדעת, כי לחנם בלינו את שלשת הירחים, אשר בם למדנו שפת רוסיה. הלא תזכור עוד, ידידי

פיבוש —, את עמלנו אשר עמלנו עד כי עלה בידינו ללמוד מאמר אחד מאת פאולסאהן? התזכור, מה גדלה אז עקת לבבנו וכמה דמעות חמות שפכנו? ועתה, הנה קראתי בעזרת מורי במשך שעה אחת שלשה עמודים, קראתי גם הבנתי כל דבר לאשורו. הידעתם מדוע? יען כי הם לומדים על פי הפשט הפשוט, ואנחנו הסכנו לבקש בכל „מעשה" אך סודות ורמזים, אשר דבר סתר יצוק בם.

היו שלום, אחי הטובים, ואל נא נחדל מקוות „כי טובה תקוה מחיים".

ידידכם המצפה בכליון עינים לתשובתכם

שואל.

העתק המכתב הע"ז אל ה„חברה".

ממליגזבקה, כ"ב כסליו תר"ל.

ידידי היקרים והמסולאים בפז, נרכם יאיר.

יום טוב לי היום הזה ולבי ישמח וירחב. חמשה מכתבים השגתי היום, ואנכי לא אדע את המכתב אשר עלי לקרוא ראשונה, כי כלכם יקרים וקדושים לי כאחד. אחי היקרים והאֻמללים! מקנאים אתם בי, על אשר יצאתי לחפשי ושמים אתם את תקותכם בי... ואולם נשבעתי לכם הפעם, כי תקותכם לא תכזב. לכם אני, לכם אני עד עולם!

ילא כח עטי לתאר לכם את הרגשות, אשר עוררו בי מכתביכם היקרים והנעימים. דמיתי בלבבי, כי רואה אני אתכם פנים אל פנים, בשבתכם כלכם יחד אצל הירשיל, וכי שומע אני את הוד קולכם בשוררכם את משלי קרילוב — כאשר תאר לי כמו חי ידידינו פיבוש.

אך, דעו לכם אחי, כי עלי לקנא בכם, בראותי, כי כשרונותיכם ושקידתכם בלמודים גדולים שבעתים מכשרוני ושקידתי אני.

מה מעשי שונאינו העטלפים, מורדי האור? העודם מסתוללים

בנו? הטרם בא הקץ לאכזריות לבם? הה, מתי יפקחו עיניהם לראות נכוחה, מתי יחכמו, מתי יוכחו, כי לא אני, כי אם הם, הם בעוכרם? ה׳ אלהים, אתה יודע!

הרבים הם החדשים מקרוב באו לחסות בצל כנפי חברתנו? אחלי, הודיעוני נא כל דבר שורש. איזה ספרים קראתם בימים האחרונים? המצאה חן בעיניכם החוברת האחרונה ממ״ע „השחר״? אנכי קורא בו בעונג רב. מי יתן וירבו ספרים כאלו בישראל, ואז יפוצו ענני הבערות מעל שמי ישראל, וכל הסכלות כלה כעשן תכלה . . . .

. . . .

העתק המכתב הק״ז אל ה„חברה״.

ממליגזבקה, כ״ה טבת תר״ל.

לידידי הנחמדים והיקרים, מזהב ומפז רב נבחרים!

האח! קורא רומן בשפת רוסיה אנכי! אתמול החילותי לקרוא בלי עזרת מורה את הרומן הנעים והלוקח לבבות, בן ארבעה חלקים, הנקוב בשם: „Тайны французскаго двора״ אודה, כי חפצתי לכחד זאת תחת לשוני, עד אשר אקרא את כל ארבעת החלקים עד תמם. אך המכסה אני מידידי את אני עושה? לכן, אחי, שתו על חשבוני כוס יין, לכבוד הציביליזציה ולחיי השכלת המאה התשע־עשרה, אשר לאורה נלך. האח! האח!

עתה הנני למלא את הבטחתי, אשר הבטחתי לכם במכתבי התשעים והשמונה, לכתוב לכם את „סדר היום״ אשר לי.

בשעה הששית בבקר אני קם משנתי. עד השעה העשירית אני לומד ספרי השכלה ופילוסופיה, ועושה אני בהם צעדים רבים קדימה. מהשעה העשירית ועד השעה השתים עשרה, אני מבלה את עתותי בהבל וריק, כי אז עלי ללכת אל בית המדרש — התמצא זאת חן בעיניכם? — אחר התפלה — ארוחת הבקר. מהשעה השתים־עשרה עד השעה האחת וחצי אני קורא את

מכתביכם הנעימים, אשר כדבש למתוק הם לי. קורא אני אותם פעמים אין מספר, ובכל אשר אוסיף לקרוא בהם, כן יוסיפו למתוק לחכי. מהשעה האחת וחצי עד השעה הרביעית, אני עורך את זכרונותי על הספר. בין הערבים, בטרם יעלו נר — שעת העמק במחשבות היא לי. אהבתי, כי אשכב על מטתי, אעצום את עיני ואצלול במחשבות אין קץ, על דבר ימים ייצרו. ובשכבי כה הפוש ברוב שרעפי בקרבי, התיצבנה כמו חי לנגד עיני התמונות מרהיבות מחיי בעתיד! מה נעימים החלומות, אשר אני רואה אז בהקיץ! אז תגדל תשוקתי, כי החלומות האלה ימשכו הרבה, עד אין תכלה... אך אשתי מביאה את העששית וחלומותי הנעימים, אשר האירו לי את החשך, יגוזו מפני אור הנר... ואז תבער חמתי באשתי עד להשחית.

בשעה הששית בערב יבוא מורי אלי וישב עד השעה התשיעית. מן השעה התשיעית עד אשר אשכב ואישנה הוגה אני בעצמי בהספרות הרוסית, הנני קורא ספורים ורומנים ולומד בע"פ את ספר־המלים.

הנה זה הוא סדר היום אשר לי. הראיתי אתכם הפעם, כי על הנם אתם מאשימים אותי. ראו, הנכם אומרים אלי, כי עלי לשים את לבי אל אשתי — למען השלום, אך איככה אוכל ועשיתי כזאת? הן עתותי אינן בידי אף לבלוע רקי.

עוד רבות לי בפי אליכם, אך אשים קנצי למלין, כי כבר עברתי את המועד, אשר יעדתי לי לכתיבת מכתבים. סלחו לי איפוא על קצרי הפעם, במקום שראוי היה לי להאריך.

ידידכם עוז שואל.

העתק המכתב רי"ג אל ה„חברה".

ממליגזבקה, חוהמ"פ תר"ל.

ידידי היקרים והנעימים, היושבים בסתר לבבי!

מכתבכם היקר השגתי במועדו. פליאה דעת מני, כי הסך

שני רו"כ ושש מרקאות „מעות חברה", אשר שלחתי לכם בשבוע העבר, לא בא אל ידכם. אין זאת, כי אם מעל בהם שמריל נושא המכתבים, לקחם וישימם בכליו. הן הסכן הסכין מעודו לעשות כה. עד מתי נסבול מידו? עד מתי נהיה בידו כחומר ביד היוצר? ברצותו הוא נותן לנו את חוברת „השחר", את גליון „המליץ" או ספר אחר, אשר יגיע אלינו וברצותו הוא משאילם לאחרים ולבנו ימס מתוחלת ממושכה? עד מתי? עד מתי?

אך שבעתים צר לי על אשר קרא הנבל הזה את מכתבי אליכם ובטח העתיקו, למען יהיה בידו לכלי נשק נגדנו. השמרו לכם אפוא מפניו ואל תעלו את חמתו עליכם. שלמו לו עשר קופיקיות בעד כל מכתב ומכתב אשר יביא לכם. מהיום והלאה ארע להזהר ולא אשלח עוד את הכסף רצוף במכתב, וחבל על דאבדין.

היום השגתי על ידי הבי־דואר צרור גדול גליונות המכ"ע „אדעסקי וויעסטניק". קניתי לי את כל הגליונות מראשית השנה ועד עתה, למען דעת את הליכותיו בעניני המדינות, מעת אשר החלה המלחמה ועד היום הזה, ולמען יהיו גליונות כל השנה לאחרים בידי; אז אכרוך אותם יחד ואובילם שי לבית העקד אשר לנו. בין כך וכה עבודה רבה לפני: לקרוא המון גליונות רב כזה! נוסף על אלה אשיג גליון חדש מדי יום ביומו, והגליון גדול ורחב ידים מאד. מי יתן ואגמור את אשר החילותי! יתן ה' לי כח ועצמה להתגבר על כל המכשולים, למרות עיני שונאי! החילותי לקרוא את הגליון הראשון, אך עוד כבד ממני הדבר. רואה אנכי, כי עלי לבלות עוד זמן רב בלמוד ס"ר המלים, יען רבות הן המלות הזרות הנמצאות במכה"ע ופתרונן נשגב ממני, לא אוכל להן.

ואליך, ידידי היקר חיים, בקשתי שטוחה הפעם למען אהבתי אליך, לבל תשים לילות כימים בהגותך בלמודים, פן תוסיף להשחית את אור עיניך. אך הבל בפי הוריך, האומרים כי נהיתה בך יד ה', יען אשר הרבית להגות בספרים חצונים. הן נודע לכלנו, כי על פי חכמת הרפואה כעשן לעינים הוא

להרבות בקריאה לאור הנר. לכן, שמע לעצתי והשמר לנפשך, כי יקר שלומך לכלנו.

ידידכם לנצח שואל.

העתק המכתב רכ"ז אל ה„חברה".

ממליגובקה, כ"ה סיון תר"ל.

לידידי היקרים והנחמדים, המשכילים על דבר, נרם יאיר.

הה, אחי! בצרה גדולה אנכי, אינני רואה ברכה בלמודי ולבי ימס בקרבי מכאב נעכר ומחמה. חמתי על חותני וחותנתי, המכעיסים אותי — כאשר רבות כבר כתבתי אליכם — תמרורים בהבליהם. עד עתה לא כהו בי ולא עצבו אותי, מיראתי, אשר היתה על פניהם, אך זה זמן מצער, אשר יתקוממו לנגדי. חותני לא ירפה ממני, עד אשר אלמוד אתו שעות מספר משניות מדי יום ביומו וחומש עם רש"י ואורח־החיים בכל יום החמישי.

— חלול השם הוא — יקרא אלי כפעם בפעם — להגות יום ולילה בספרים חצונים ודברים בטלים — (הוי, כסיל זקן!) אך אנכי לא אשים אשם בנפש חותני, כי בטח יד חותנתי במעל. זה זמן מצער, אשר אני רואה, כי פניה אינם אלי כתמול שלשום, וזה פעמים מספר אשר הגידה לי כדברים האלו: „אין זאת כי אם יקרים בעיניך חבריך מאשתך; שוגה אתה ימים ולילות אך בם, לקרוא את מכתביהם ולענות להם, ועתותיך אינן בידיך לשוחח אף חמשה רגעים את אשתך, ככל האברכים... חי נפשי כי היטבת לעשות, לו למדת את חינ'צה לכתוב... לא ההולים עמדי! הגידה נא לי, שואל'ק, מה לך ולהם, כי כה תרבו לכתוב איש אל רעהו? אם כותב אתה להם היום משלומך הטוב, מה לך לכתוב להם עוד מחר? וחבריך, מה להם להעמים עליך מכתבים מדי יום ביומו? הבינני נא! הלא אנחנו איננו „ריסטקרטן" ואין אנו יודעים את דרכי הזמן הזה. שנית, איך לא תחוס עינך על הכסף, אשר תוציא על חנם?

האם נותנים מרקאות בלא מחיר? חי נפשי, כי היטבת לעשות, לוּ נתת את הכסף לעני". כזאת וכזאת תשמיעני כפעם בפעם, ודבריה בוטים כמדקרות חרב.

הנה אתטול באה אל חדרי, ישבה לה על מטתי ותען ותאמר:

— סלח נא, שואל'ק, על הפריעי אותך; אם א"ותך איננה גוזלת את עתותיך, העשה זאת למצער חותנתך; לפטור בלא כלום אי־אפשר... חפצתי לדבר אתך אודות... חי נפשי, בינינו לבין־עצמנו, הן עודך ילד, אפרוח אשר טרם נפקחו עיניו... אמנם אנכי עומדת תמיד על ימינך, בדעתי, כי ילד תם הנך ולא תעטה עלינו חרפה, אך בכל זאת הן עודך ילד, ומי יודע את יצר לב חבריך, אם לא יטו אותך מדרך הישרה... האמן לי. כי בזמננו כל דרשן אך למענהו הוא דורש... ומי אלה הטה חבריך, בעלי־טובתך, לא אדע אותם, אך הכרת פניהם תענה בם. כי עניים וקבצנים כלמו... מה מהם יהלך, להם אחת היא... אך מה לי ולהם? לולא היה הכסיל כ ס י ל י, כי עתה החרשתי... חי נפשי, מי יודע איך יפול דבר... אנכי אינני אוהבה להשלות את נפשי, יודעת אני, כי חינ'צה היא בת־ישראל פשוטה ואתה הנך מושלם בכל המעלות... אמנם ברצות ה' חיים איש ואשה בשלום ושלוה אם כי בעיני אדם קצר־ראות אין הקרבן נאה למזבח... בתי הבכירה כמו־כן לא היתה בראשונה חכמה גדולה, אך מעת אשר היתה לאֵם־הבנים, נהפכה מן הקצה אל הקצה. מי יתן ותהיינה כל בנות־ישראל כמוה! ובעלה נאמן לה ושומר כל צעדיה, לבל יאֻנה אליה רעה — השכנים רואים ומשתוממים. באחת, שואל'ק שמע תמיד בעצתי וייטב לך" — — —

רואים אתם, אחי, כי מוצצים הם את דמי טפות טפות. רואים אתם את עני רעבם ואת מרודו. לוּ פצתה האדמה את פיה, כי אז בשמחה ירדתי אליה חיים, משמוע את דברי חותנתי, אשר ברעל יבואו בעצמותי.

חברכם האֻמלל שואל.

מספר זכרונותי.

י"ד אלול, תר"ל.

... אשתי שאלתני היום פתאם: מדוע אני הוגה כל היום בספרי ואינני מדבר אתה מטוב ועד רע. על שאלתי, אם נתנה אמה את הדברים האלה בפיה, ענתה לי: „לא, בעצמי אני יודעת!" אך בבואי למלאות את בקשתה איבד עצות אנכי מבלי דעת במה להתחיל, כי היא לא תדע בין ימינה לשמאלה. אך פרת הבשן הנה! ואולם לבי לא יראב על זה ונהפוך הוא: נעים לי הדבר. לו אחרת היתה, מי-יודע אם יכולתי להגות בשקידה נמרצה כזאת בספרי, אשר הם, הם הניעוני לקחת אשה...

. . . .

. . . .

*

כלם הוזים שוכבים על מטתם, אם כי אך זה עתה הגיע הלילה, כי ליל התקדש השבת הלילה הזה. אך אנכי לבדי לא אנום ולא אישן. יושב אנכי ומביט באשתי ובפניה התמימים. היא ישנה את שנתה במנוחת השקט, ואני מתעורר לחמלה עליה ולבי עלי יכאב... נפשה קשורה בנפשי ולבה לא ינבא לה אף בחלום, כי יבוא יום, אשר בי אעזבנה. בטוח אני, כי לו בא איש והגיד לה את הדבר הזה, כי עתה ירקה בפניו. שבע רצון הייתי לו ההקוטטה בי, קללה אותי והציקה לי, כי אז הן יקל לי ברב או במעט. או, לולא טח לבה מהשכיל, כי עתה שפכתי לפניה את כל לבי, אז נ׳זבעתי לה, כי נאמן אשאר לה עד עולם, לו גם אעלה על במתי ההצלחה ואהי לדוקטר מהולל בכל התבל.

אך למה זה נשאתי אשה? הלמען שעון הזהב? הלמען אבי, אשר קרא עלי מועד לשבור בחורי? או אולי למען יבוא ברקה איש הבינים על שכרו? בושתי לפצות פה ולהשיב את פניו ריקם. ברקה — איש הבינים, אשר שנאת מות שנאתיו מאז, הנה הוא עומד עתה כמו חי לנגד עיני רוחי, במדיו

הארוכים, באזורו הרחב והקרוע הסובב את בטנו ובמקלו השחור אשר בידו, בפניו הארוכים והמלאים בהרות, בחטמו העב והעקום, אשר מראה תכלת לו, .ובעיניו הקטנות והנוצצות היושבות להן עמוק, עמוק בראשו, עד אשר כמעט לא יראו מבעד שמורות עיניו הארוכות והעבות —; כל אלה יפילו עלי גם עתה אימה, ומה גם אז! עודה שמורה בזכרוני השיחה האחרונה ביני ובינו, כחצי שנה בטרם מת עלי אבי. אנכי ישבתי בבית המדרש, אשר בעיר מולדתי ואהגה בשום לב בספר. פתאם נפתחה הדלת וברקה הופיע וירמוז לי באצבעו. אנכי השתוממתי ואצא אליו. הוא הניח את ידו הכבדה על כתפי, ויאמר אלי:

— הגידה נא, שואל'ק, האומר אתה להיות „בחור" כל ימי חייך?

אנכי הבטתי אליו בתמהון, אחר הורדתי את ראשי בבושה, אך הוא לא חכה למענה פי ויאמר אלי: — שמע נא, שואל'ק; אנכי הצעתי זה ימים מספר לפני אביך נכבדות בעדך ובטח הודיע לך בזה, ואם תמשוך הפעם את ידך מזה — ואבדת. לא בכל יום יקרו נסים כאלה. אל נא נשלה את נפשנו בשוא, מי זה יחפוץ בבחור זקן כמוך, אשר גם כסף אין בידו? הגידה נא! ועתה, הן הקרה ה' אושר גדול לפניך. שלש מאות שקלים, שנה וחצי ארוחה, שעון עם שרשרת זהב, ועשרה שקלים בעד כתבי הקודש עם כל הפירושים... זאת ועוד אחרת, זכור ואל תשכח, כי בת־יהודה היא לאמה...

— אומרים — עניתיו בקול רועד — כי סכלה הִנֵּה וכי נוקשת היא בלשונה.

— אך כסיל אתה! הן „לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות". זאת ועוד אחרת, ממה ממך יהלך אם איננה חכמה ואם נוקשת היא מעט בלשונה? הטוב היה לך, לו היתה לשונה חדה כחרב פיפיות? נהפוך הוא: אז הן מלא פיה אלה כל היום. זאת ועוד אחרת, הלא אינך „עם הארץ" ובטח נודע לך מאמר חכמינו הקדושים: „יש דין בישראל". אם אמנם לא תמצא חן בעיניך גם אחר החתונה, הלא אתה הבעל, ומי זה יעצור בידך: יש

דין בישראל. חי נפשי, טוב היות אברך מהיות „בחור" זקן...
ושעון עם שרשרת הזהב הן בין כה ובין כה ישאר בידך...
שמע איפוא לעצתי, נגמור הדבר בכי־טוב. אביך כבר נאות,
אך חפץ, כי אשאל בראשונה את פיך . . . .
. . . .

זעה קרה כסתני, בהעלותי את זכרונותי אלו אל לבי.
אנחה כבדה וממושכה התפרצה מפי ואשתי התנודדה מעט
בשנתה. הנרות כבו, עלי לעלות על משכבי ולישן. אך מי זה
יתן שֵנה לעפעפי?

כ"ה אלול תר"ל, בשעה השניה אחר חצות הלילה.

קמתי זה עתה ממשכבי, כי סערת רוחי איננה מניחה לי
לישון... זה כשני שבועות מעת אשר שנה בעיני לא ראיתי,
גם לאכול, גם לשתות לא אותה נפשי. קודר אתהלך בלחץ
לבבי, עוד מעט ואשתגע... אך אולי טוב לי כי אשתגע! או
אז יראו מורדי האור ולבבם יבין, מה רב מספר הנפשות, החפות
מפשע, אשר הם מעלים קרבן על מזבח ההבל... אולי ירך אז
לבבם הקשה ולא יוסיפו להרע להדור החדש... אך, מה לעשות?
איך אנצל? כבר קצתי בחיי. לא, לא אובה ולא אשמע לחכות
עוד! כל רגע כשנה יחשב בעיני, כמשוך אבן שואבת, כן ימשך
לבי שמה... האש העצורה בעצמותי הלכה וגדלה שבעתים,
מעת אשר קראתי את ה„ודוי הגדול" מאת הסופר המהולל
והאמלל. מני אז עזבתני שלות רוחי. אך עתה הָראיתי לדעת,
מה אֻמלל אנכי ומה אֻמלל אהיה, אם לא אשים אל לבי בעוד
מועד... הנה חברי מעודדים אותי לבל יפול לבי עלי ולבל
תקצר רוחי... אמנם הצדק אתם, אך מאין יבוא לי אורך רוח?
מי זה יאזרני חיל לחכות ולחכות?!...

VII

„אודסה!" „אודסה!!"

אני מסיר שנה מעיני, מביט אל כל סביבי ואינני יכול להאמין למשמע אזני. האמנם? במהרה כל־כך? איך אפשר הדבר? מה מהרה העת לחלוף! אין זאת, כי אם הקפתני שנה ממושכה על ספסל המסע. כל הנוסעים חוטפים את צרורותיהם וממהרים להמלט מן העגלה, כאלו נשקף להם איזה אסון נורא אם ישארו עוד רגע בתוכה; וגם אני נדחק בתוך ההמון... צעקה, רעש, מהומה... כלם אצים ומתאמצים לקדם איש את רעהו... חבוק ונשוק... „עגלון!" „עגלון" קוראים מכל עבר, והמרכבות תנהרנה במהירות לפני עזרת התחנה. איש לא ישמע את קול רעהו... ואני עומד נדהם ומביט בתמהון על הערב הרב ועל כל השאון אשר מסביב... איזה תוגה לוחצת את לבי, ואני חש את עצמי זר ונעזב: כמעט את פני כל קדמו בעזרת התחנה קרובים או מכּרים, רק לבואי אני לא חכה איש.

— „עגלון!" — קראתי בקול תחנונים, כלומר: „רחם נא עלי וסלח לי על העזוי את פני להטריח אותך. בחיי, כי לא להרעימך אני מתכון" — ובקשתי נמלאה כרגע.

המון עגלונים נסעו לאורך הרחוב הגדול ובקול רעשם ורפיקתם הממו את ראשי. אין זה, כי אם „עולם התהו"! ואיך יגורו פה בני־אדם? מאד חפצתי להתבונן אל החומות הגבוהות, אשר חלפו לעיני. אך מחשכת הלילה לא היטבתי לראותן.

— לאן עלי להוביֿלך? — פנה אלי העגלון פתאם.

ואמנם, איפה אני נוסע, לאן מגמת פני? איך יכולתי לבלי לחשוב עד עתה בזה?... נזכרתי, כי מנדיל זילברמן נתן על ידי את כתבתו של רעו „האחד" באודסה, גרָקנזון שמו. הוא שרת במרתף של יין־שרף ברחוב פלוני מספר... ואבקש את העגלון להובילני שמה. אך מה גדלה התפלצותי בבואנו שמה: והנה המרתף כבר סגור! בינתים כבר עברה חצי־הלילה, והעגלון החל לנהום... מה לעשות? לו ידעתי איה מעון אדונו של גרקנזון, כי אז יכולתי אולי להציל מפיו, איפה גרקנזון דר.

בחשבי כה וכה, עלה על לבי את אשר ספר לי זילברמן, כי אדונו של גרקזון הוא בא־כח האדון בורודוביטש. לא נשאר לי איפוא בלתי אם לנסות דבר אל זה האחרון. שאלתי את העגלון, אם נודע לו משכן האדון בורודוביטש.

— Какъ не знать! ענני, ולי רָוח מעט. אך שמחתי היתה עד ארגיעה. באנו לפני בית בורודוביטש והנה השערים כבר סגורים...

העגלון נתן עלי בקולו: מה לך, כי נדמית כבול עץ? מדוע אינך מושך בפעמון לקרוא אל השוער?

רבונו־של־עולם! מי זה יורני את פשר המשיכה בפעמון? בושתי לשאול את פי העגלון, אך הוא, כנראה, הרגיש בי, כי לא יליד־אודסה אנכי, ויגד לי את אשר עלי לעשות: לגשת אל השער, למשש ביד את הכפתור אשר מיטין ולהדקו.

מלאתי בדיוק אחרי דבריו. הדקתי את הכפתור בכל מאמצי כחי, וברגע נראה השוער מלא־חמה.

— מה לך?!

— דבר לי... אל האדון בורודוביטש... נחוץ מאד... על רגע.

יריקה בכח וסגירת הדלת במהרה, עד אשר כמעט נלחצתי בין סגרי הדלת — היתה תשובתו הקצרה והברורה של השוער.

העגלון יעצני לסור אל אכסניה ולחכות שם עד הבקר, אז אמצא בנקל את ק ר ו ב י — לפי דבריו.

עצתו זאת לא ישרה בעיני משני טעמים. ראשית, כי לא היתה כל תעודה בידי, ושנית, יראתי מאד, פן שלחה הפוליציה ממליגובקה אדותי תלגרמה אל הפוליציה באודסה, וזו כבר הודיעה את כל האכסנאות, כי אם ימָצא איש, אשר כזה וכזה המה סימניו, עליהם למסרו לידה... מי יודע את אשר צפוי לי? אך מה בידי לעשות? האלך ואטבע במים? כאשר אבדתי, אבדתי.

בעמדנו לפני אכסניה, קפצו שני משרתים לקראתי ויאמרו לקבל את חפצי.

— חפצי יְשֻלחו אחרי, — נתמלט שקר מִפִּי.

אחר המשרתים הביאני אל חדר וישאלני:

— כמה זמן אומר אדוני לבלות באודסה?

— זמן רב בדעתי להשָׁאר פה.

— אם כן, תוכל להתאכסן אצלנו לחודש. ישנם אתנו חדרים משנים עשר ועד שלשים רובל, כרצון איש ואיש.

— ואם לא לחורש, כמה יעלה לי?

— החדר הזה יעלה לך ברובל ועשרים קופיקות ליום.

— טוב מאד!

— יאבה אדוני אפוא למסור לי את תעודתו, אצלנו מדייקים בזה מאד.

— תעודתי מונחת בין חפצי, — כזבתי שנית.

— ישלם לי אדוני אפוא בטובו בעד החדר, ועשר קופיקות בעד נר. כך הוא המנהג אצלנו.

המשרת יצא, ותכנס השפחה ותביא לי סיר־רחץ מלא מים בשאלה: "?... Вамъ съ постелью„

מה כונתה?... הנה מנהגי אודיסה... בודאי מרמזת היא לאותו דבר... בלי־בושה, תובעים פשוט בפה, בלי כל עקיפים. ובמוחי חלפו „מעשיות" שונות, שקרו באכסנאות לאורחים רבים בלתי־מנוסים. נחוץ אפוא להתקומם נגדה ולהראות לה, כי אותי לא תצוד בחרמה... אמצתי את לבי ואתן עליה בקולי: „אתי אין מדברים דברים כאלו! השומעת אַתְּ? אינני חפץ כלום! חפץ אני לישן, לנוח!..."

לדברי אלה נתנה את קולה בשחוק ותעלם ברגע.

שנתי לא ערבה לי בלילה ההוא. ישנתי על מחצלת פשוטה, בלי סדין ובלי כר וכסת, כי לא נתנה לי את אלה. אך קמתי משנתי ואומר ללכת מיד אל המרחף, להתראות את גרקינזון, ואולם לתמהוני נודע לי, כי שבת היום והמרחף סגור.

שבת? ואנכי לא ידעתי! לא עלה על לבי כלל! נסעתי אפוא בליל שבת דרך כל העיר — באין מכלים דבר! העיר לא התנודדה, הארץ לא נהפכה, ואיש לא שם על לב, כאלו לא נגע אליו הדבר כלל. גם בפני המשרת לא ענתה אף תנועה אחת, כי מתפלא הנהו... עולם אחר לגמרי... עולם האמת,

עולם כל יקר וכל נועם, אשר נגלה לי זה כבר בחלומי, בהגות לבי!...

לבלי הוציא את הפנאי לבטלה, גמרתי להתראות בו ביום את אחדים מהמחברים העברים, המתגוררים באודסה. כמובן, אמרתי לסור בראשונה אל בעל „הודוי הגדול", כי הוא, אך הוא יכול לדעת את לבי ובידו לנהל אותי בעצתו. אך איפה אמצאהו? איך יֵדַע לי מעונו? שאלה נבערה! מי זה, אשר אין בידו להודיעהו לי? הנה איש צעיר, מגולח, לקראתי... היהודי אם נוצרי הנהו? אך הכל אחד. וכי הנוצרים אינם יודעים אותו? נקרבתי ואגש אליו:

— הרשני נא, מוסיֶה, איפה יגור בזה הארון...?

— מי? מי?

— הארון...?

— מה מעשהו?

— מה פירוש, „מה מעשהו"? סלח לי, אדוני, הן סופר מפורסם הנהו, הלא הוא מחבר „הודוי הגדול" ועוד ספרים אחרים.

אך האיש לא שמע את דברי, כי כבר הלך לו לדרכו.

לא הנחתי עובר ושב מבלי שאול את פיו, אך כלם ענוני פה אחד, כי לא ידעו את האיש ההוא ואף את שמו לא שמעו מעודם. השתוממתי מאד, הלא דבר הוא! אין זאת, כי אם כך דרכם של בני־אודסה להתלוצץ באברך הבא מעיָרה קטנה.

הוספתי בינתים ללכת ואביט מעט לעת מאחורי, לבל אתע בשובי. אך הנה יהודי לקראתי... והפעם יהודי בלי שום ספק — כי לבוש הוא בגדי שבת. לבושו חצי־יהודי, חצי־אירופי. „קַשְׁקֶט" חבוש לראשו ונראה, כי שב הוא עתה מבית התפלה, ונושא הוא את טליתו תחת קפוטתו. רוחי צהל, נרמה לי, כי פגשתי עתה באחד ממכרי, אשר אוכל לדבר אתו בלשוני אני. כחץ מקשת רצתי אליו ואשאלהו:

— במחילה, ר' קרוב, האינך יודע, איפה יגור בזה המחבר של „הודוי הגדול"?

— לא, את זאת לא קראתי. את הספר „דאס פוילישע יונגעל" קראתי. יכנס הרוח באמו, אך זה הוא כותב! אפשר להתפקע משחוק!

— ואיפה זה מתגורר, כלום יודע אתה?

— אינני יודע, אך מאד חפצתי להתודע אליו. כדאי להכיר לץ כזה. זה כמה פעמים חפצתי ללכת אליו, אך לא באתי לידי כך, ואולם הפעם, בחברותה, מהיכי־תיתא, נכון אני לסור אליו.

— אך הלא אינך יודע איפה הוא גר?

— אין בכך כלום. נחוץ לשאול עליו בהדפוס העברי, אשר שם הוא מדפיס את ספריו, ושם יוָדע לנו הכל.

אך „אין מזל לישראל". לדאבוננו נודע לנו, כי מחבר הספר „דאס פוילישע יתגעל" איננו לפי שעה באודסה.

— חבָל, בנאמנות! — קרָא אלי היהודי — אם מצאתי פעם שעת הכושר ללכת אליו, נשאו ה„רוח" מזה. אולם, אחרי אשר נזדמנו יחד, בא ו„קדש" אצלי.

מלאתי את בקשתו. בדרך הוספנו להתורע איש אל רעהו. אנכי הגדתי לו מי ומה אני, ואולם כחדתי ממנו, כי אין תעודה בידי, והוא, מצדו, ספר לי כי משה גורבַטש שמו, כי חַרָט הנהו, כי מתגורר הוא באודסה זה ארבע עשרה שנה וכי פרנסתו נלקתה בזמן האחרון מאד. היוקר יאמיר מיום ליום, שכר הדירה, למשל, עולה לו בעשרה רובל לחרש, אם כי רק שני חדרים וחדר־בשול לו. בחדר האחד עובד הוא את עבודתו, ואת החדר השני יוכל לפנות למעני, באין לו בו כל תועלת. אמנם החדר הוא אפל מעט, אך בחפץ לב ירשה לי לשבת כל היום בחדר עבודתו, לקרוא ולכתוב שם ככל אות נפשי. מה לו בכך? להפך, הדבר ינעם לו מאד. לו היה כעת צעיר לימים כמוני, כי עתה עוד למד הוא בעצמו. בזמן הזה טוב להיות דוקטור מהיות בעל־מלאכה. דורני הולך הלך וחלש ונצרך הרבה יותר לאפתיק מאשר לבעל־מלאכה.

הוא הציגני לפני אשתו בהור „אביך הגון מאד, לא כאברכי־אודסה, ממין אחר לגמרי", אשר שלח אלהים לפניו להיות לו

לשכן. משפחתו היתה אשתו — קטנת קומה, קמוטה ומכווצה, עם עינים מביעות טוב־לב והכנעה לפני כל איש, לאמר: צוה עלי ואל כל אשר תשלחני אלך, ובתו — בתולה גבוהה, זועפת, אשר כבר באה בשנים. עסוקה היתה — כאשר ראיתי אחר כך — בתפירת כלי־לבן.

כל היום הובילני משה גורבטש דרך העיר וירא לי את הרחובות היפות ביותר, את גן העיר ואת יתר שכיות החמדה, אשר הפליאו אותי ויעוררו בי השתוממות. עיני לא שבעו מראות את שדרות האילנות, הנמשכות דרך כל הרחובות, עד אשר נדמה, כי כל העיר אך גן־טיול הנה. ר' משה ספר לי, כי בקיץ נותנים העצים ריח־ניחוח, משיב־נפש. בערב בקרנו את התיאטר העברי ואשבע שם עונג רב. ואולם בשובי הייתי עיף ויגע כל כך מההליכה הרבה יהרשמים החדשים, עד אשר כמעט לא יכולתי להניע את רגלי, וראשי כבד עלי מנשוא. התנפלתי כהלום על משכבי ולא ידעתי בחלוף הלילה.

בבקר, אך קמתי משנתי, מהרתי לערוך שני מכתבים, האחד אל ה„חברה" בעירתי, והשני אל מנדיל זילברמן בממליגובקה. הורעתי אותם את כל אשר עבר עלי עד אשר באתי לאודסה, ובתוך יתר דברי כתבתי להם:

... „האח, מה מרום ונשגב הייתי בעיני אָני, בעמדי אל חלון העגלה ובהתבונני אל המהירות, אשר בה יחלפו לנגדי עמקים והרים, כפרים וערים, שדי חמד וגנים מלאים ברכת ה' — עד אשר כמעט עששו עיני! נדמה לי, כי כל התכונה, הארובה עם כל העגלות, המון המנהלים ויתר המשרתים — אך לכבודי נבראו, אך למען יובילו אותי אל העולם הגדול, אל מקור ההשכלה הקדושה והרמה. קול השריקה הוא קול נצחון, נצחון האור על החשך, נצחון ההשכלה בת־השמים על הבערות בת התפתה...

שמתי את ידי בצלחותי ובגאוה ובגדל לבב הרימותי את ראשי ואתיצב הכן נגד הסער, אשר נשב לעֻמתי דרך החלון, ואהגה בלבי לאמר: „נשוב ברוחך, סער לא־יצלח! שוא לך עקור הרים וגבעות, אותי לא תמיש ממקומי. א נ כ י נצחתי,

אנכי — ואך שחוק לי כל המיתך", ובהגיגי ככה עצרתי בכל כחי לבלי שום לב אל הקור הגדול, אשר חשב להציק לי . . .

חתמתי את מכתבי בדברים האלה:

„הה, אחים יקרים! אל נא תשכחוני. אם אכרע ואפול תחת נטל משאי, תחת כֹּבד מלחמת החיים הקשה — אל נא תשימו אשם בנפשי אָני ורעו לכם אז, כי לא כנפול רך־לבב נפל רעכם, כי כגבור בגבורים נאבקתי וכי עד טפת דמי האחרונה נלחמתי.

זאת היא בקשתי האחת וזאת היא נחמתי האחרונה".

מפי ר' משה נודעה לי בהיסח הדעת כתֹבתו של אחד המחברים העברים ושמו קֻבֶּקר. הוא היה נושא משרה ב„קהל" ומפני כך ידעו בעל הביה שלי. החלטתי ללכת אליו, לשאול בעצתו ולשמוע מפיו איפה המחבר של „הודוי הגדול" דר. אך מאשר נודע לי כי קבקר הנהו מלומד גדול, אשר כלה את חק למודיו באוניברסיטט ויודע יותר מעשר לשונות — מסופק הייתי, אם יבין את שפתי, יהודית פשוטה. גמרתי בדעתי אפוא להושיט לו מכתב בשפת עבר, אשר בו אודיעהו מי ומה אני. אך איככה אבוא אל אדם כמוהו בתלבושת כזו? את פאותַי אפשר לי לקצץ, אך מה אעשה בקפוטתי הארוכה וה„קשקט" של סָמֶט אשר לי? בושה להֵראות בבגדים כאלו בין אנשים! ומי יודע אם יניחוני לבוא אליו ככה? עלי להחליף את בגדי! קודם כל עלי להסיר מעל פני את צלם בן־עירה, אשר יעמוד לי לשטן על כל דרכי.

ובעל הבית שלי יעצני ללכת אל „השוק". שם אשיג במקח השוה בגדים ערוכים, ככל אות נפשי — ואלך שמה מיד.

VIII.

— מוסיה! מוסיה! אולי נחוצים לך אדרת, מעיל או מכנסים? בוא הנה! פה יש לבחירה מכל המינים.

— אברך! אל תלך שמה, שם ירמו אותך. אצלנו המחירים קצובים ואיננו מרמים. בעצמנו אנחנו נותנים הנחה חמשים למאה מן המחיר.

כמשפט הזה התנפלו עלי חנוני־ה„שוק" ויטלטלוני ויסחבוני אל כל עבר. אך פתאם קפץ איש מאחת החניות ובקראו בקול „הניחו!" „הניחו!" רץ לקראתי, לקחני בשתי ידיו ויביאני אל תוך חנותו. כל הכנופיה הריעה בקולה, עד אשר צללו אזני.

— השומע אתה, השומע אתה, אברך? — פנה אלי האיש,— עליך להודות לי, על אשר הצלתיך מידי אוכלי אדם אלה, המתנפלים על כל זר... הגידה.לי אפוא, ידידי החביב, בודאי חפץ אתה להחליף את קפוטתך הארוכה במעיל קצר? טוב מאד! פשוט אפוא את קפוטתך ולבוש נא את ה„סחורה" הזו... רואה אתה, בלי מדה וממש כמדודה. הסתכל במַראָה, פנים חדשים לגמרי, אַנגלי בכל פרטיו! עד כמה הלבושים משנים את האנשים!

— דומה, קצר יותר מדאי, בלי שולַים, ממש ככתונת — העירותי.

— חַה, חַה, חַה! הלא זו היא המודה האחרונה, התבנית הבי־חדשה. הרף אפוא מדבר הרבה וסמוך עלי, א נ כ י אגלה לך בחשאי, כי את ה„פרַק" הזה עשיתי בשביל עצמי, אך החיט, יכנס הרוח באביו, עשה צר ביותר, ומזלך גרם למצוא סחורה כזו...

— דימה. השרוָלים קצרים ביותר, עד אשר תֵּרָאה הכתנת, מה דעתך? החליפהו לי באחר!

— בנאמנות, אין לך צורך כלל באחר, נראה לך כך, כי אתה, בעניך, כבר הסכנת לקפוטתך הארוכה והרחבה. יעברו ימים מספר ותתרגל...

— בכמה יעלה לי? אך אל נא תרבה במחירו.

— ממש בחצי חנם, אך המתן, בודאי נחוצה לך עוד מצנפת. השלך אפוא את ה„קשקשת" שלך ושים נא את ה„קרטוז" הזה על ראשך. ה„קרטוז" הזה לא על אדמתנו צמח, מוצאו מפריז, ונזדמן לי לקנותו מאת בנו של בעל־אחוזה שירד מנכסיו... משי טהור, משי של פריז... אדרבה, מה הוא בעיני עצמך? הסתכל נא במראָה, אל תבוש! האם לא קשה להכירך? כמה הלבושים משנים את האנשים!

— ומה מחיר כל אלה? אך אל נא ביוקר!

— ממש בחנם. בשבילך, אקח אצלך עשרה רובל, נוספות על סמרטוטיך הישנים, למען תדע, כי ישנם אנשים ישרים באודסה.

— היתכן, מה זה בפיך? קפוטתי עודנה כמעט חדשה, טרם עברה שנה מעת אשר הכינו אותה לי לחתונתי...

— לחתונתך? בעל אשה הנך כבר, חה, חה, חה!

—... ומחירה שמונה עשר רובל, וזה ה„קשקט" של סמט, הוא אך נרטב מעט מהגשם, מחירו שלשה רובל ואנכי לבשתיו רק משבת לשבת...

— כן, כל זאת רק אצליכם ב„ילדיבקה"; אצלנו מוכרים חפצים כאלו במשקל ואין קונה.

— הא לך חמשה רובל, בחיי, די והותר.

— כך הוא דרכו של „יָלְד" פולני: תן לו סחורה טובה והוא עומד על המקח. מילא, אנכי אניח לך רובל, אף על פי שאיני רשאי.

לסוף התפשרנו ואתן לו שבעה רובל וחמשים קופיקות.

— תתחדש! — ברך אותי, — אם נחוץ יהיה לך איזה דבר, אדרת או מכנסים, בוא ישר אלי.

בצאתי החוצה, קרמתני כנופית החנונים בשריקות וקריאות בוז „יָלד פולני!" „קומֶדְיַנט!" „חַה, חה. חה!" ואנכי לא ידעתי אפוא אתחבא מפניהם. אבן קטנה עפה על ראשי ורק הודות למצנפתי לא הסבה לי כל נזק. אךְ אלהים ידע את אשר סבלתי בכל הדרך. דמי שתתו בפני וזעה קרה כסתני. נדמה

לי, כי ערום ויחף הנני וכל עובר מורה עלי באצבע ושוחק על משבתי.

רצתי בנשמה נפסקה ולא הרהבתי להרים את ראשי, לבל אפגש באיזה מבט... על עיני היה כעין קרום־דק מתוח וכמעט לא ראיתי את אשר לפני. כל גוי בער באש... פתאם נדמה לי, כי קצות בגדי מתנשאים כשתי כנפים ומרהפים... אני נושא את רגלי, גוי יקל והכנפים מנשאות אותי בלי כל עמל למעלה, למעלה... הבתים כבר יֵרָאו בעיני כזבובים והאנשים כנקודות זעירות... מרימים אתם את ראשיכם, אך אינכם יכולים לראות אותי, זורקים אתם באבן לנגדי אך היא שבה אליכם... טררך! מה זאת? דומה, כי נתקלתי באיזה עץ ואֻכּה מכה רבה...

IX.

ערכתי מכתב להאדון קַבַּקֶר, ואלך אליו. וזה טופס המכתב:

„לכבוד המשכיל המפואר והחכם המפורסם, הרוכב על במתי התבונה והדעת, מליץ אחד מני אלף, היודע לשונות שונות והנודע לתהלה בספריו היקרים מפז וכו' וכו'.

„אחד מחללי החנוך המשחת בעמנו עומד לפניך בזה לבקש על נפשו. אחד מאלה האֻמללים הנני, אשר ההשכלה הקדושה העירה עליהם רוח קל מאוצרותיה ותפקח את עיניהם לראות קרן אור בתוך החשך, אשר סביב שתה עליהם. לבם יערוג, נפשם שואפת, אך נבצר מהם לדעת את הדרך, אשר בו ישכן אור. אין מנהל ואין מורה דרך להם, אשר יוציאם מצרה לרוחה ומאפלה לאורה, ואין מלאך טוב, אשר יסך עליהם באברתו.

„בך אפוא אדוני, חכם לבב ורב חסד, אך בך לבדך שמתי כל תקותי, כי תעמוד לעזרתי להורות לי את הדרך, אשר אלך בה ואת המעשה אשר אעשה, למען אגיע אל מקור הבינה ואל מעין החכמה . . . .

. . . .‟

איש צעיר, קטן קומה, בעל זקן קצר חד וצהוב, ומשקפים של זהב על עיניו, לקח את המכתב מידי ויקרא בו מעומד, קרא וצחק בצחוק קל פעם אחר פעם. אחר שאלני:

— מה אפוא שאלתך?

— לא בכסף אני חפץ, חלילה — יש לי די ספוקי — חפץ אני בעצתך הטובה. הגידה לי ואל תכחד ממני, אם עוד יש לי תקוה להיות איש, ומתי אוכל להגיע לזה.

— מדוע לא? הכל אפשר. הכבר למדת דבר מה?

— אנכי למדתי רק את השפה הרוסית וגם אותה רק ב ע י ו ן; יודע אני ששת־שבעה אלפים מלות רוסיות ולערך

אלפים וחמש מאות לועזיות (פה נראה שחוק קל על שפתי איש־שיחי). את זאת רכשתי לי במשך שנה אחת, יותר לא עלה בידי במקומי הארור

— ומדוע אינך מוסיף ללמוד?

— אינני יודע את אשר עלי ללמוד... דרושה לי אפוא עצתך, כי תודיעני את הלמודים, אשר עלי ללמוד, למען יהיה בידי להכנס אל האוניברסיטט.

— את זאת תוכל לשמוע מפי המחבר של „הודוי הגדול", כי הוא בעצמו לומד עתה למטרה זו.

— כן?! בעל „הודוי" שב ללמודו? הן הוא בעצמו כתב כי כבר אבדה לו כל תקוה לגמור את למודיו.

— בכל זאת, כאשר הנך רואה...

איש־שיחי הוציא שעון של זהב ויבט בו. אנכי חפשתי כסא לשבת, כי רגלי כבר נלאו מעמוד.

— מה רבות החדשות, אשר תקרינה בעיר גדולה כאודסה! אולי תוכל, אדוני, להגיד לי את כתבתו?

— משרתי יובילך אליו, הן בלי ספק טרם יודע אתה את רחובות העיר.

— תודה רבה לך!

— אין בכך כלום, אדיה!

— תודה רבה, בקרוב אוסיף לבקרך. להתראות!

— אנכי אשאל עליך אצל בעל „הודוי".

— כן? תודה רבה, להתראות!...

ויבאחזו את מצנפתי בידי, פסעתי בחפזה על מעלות הששי, עד אשר כמעט נפזרו עצמותי. המשרת עצרני מנפול ויעירני, כי הולך אני בגלוי ראש.

*　*

*

— האתה, אדוני, הנך בעל „הודוי הגדול"?

— אנכי. שב!

— זה ימים אחדים, אשר אבקשך ולא יכולתי למצוא אותך

אנכי אמרתי, כי פה כל תינוק יודע את מעונך.

— לא כעירה קטנה אודסה. פה לא ידע האחד את השני.

— ידעתי, אך איך אפשר, כי לא ידע איש את כתבתך אתה?

— מאין אתה?

— אנכי נולדתי בעירה... המפורסמה בבית־הכנסת המפואר שבה. שם גדלתי עד השנה השבע עשרה לחיי. אחר כך נשאתי אשה ואתגורר עד עתה בממליגובקה; עתה באתי לאודסה ללמוד...

— למה זה אפיא בקשתני?

— היתכן? חפצתי לראות את פניך, להכירך ולהועץ אתך, בין הבניעים, אשר הביאוני הנה, לוקח אתה חלק בראש...

. . . .

. . . .

לעולם לא אשכח את השעות, אשר בליתי בחברת האיש ההוא. לא יכולתי להאמין למראה עיני. האמנם בעל „הודוי" הוא זה האיש אשר לפני? האפשר הדבר? היתכן? אדם גדול כמוהו ומדבר הוא אתי, כאשר ידבר איש את רעהו, כמו לו עברו זה עשר שנים מעת אשר נודעתי לו. הוא שאלני בפרוטרוט על כל דבר ודבר, ואנכי הגדתי לו את כל. ספרתי לו על דבר חברתנו, איך התחולל בי הרעיון ללמוד, וכאלה. אמרתי לו בעל־פה כמעט את תוכן כל ה„ודוי" אשר לו, ואתאר לפניו את הרושם הכביר אשר עשו עלי דבריו המלאים אמת והנוקבים ויורדים עד התהום.

חפצי ללמוד ישר בעיניו מאד. בהפרדי מאתו לחץ את ידי בידידות ויבקשני לבקרו כפעם בפעם.

באותו היום לא עשיתי עוד כל דבר. בבואי לביתי הרגשתי, כי רעב אנכי מאד, ואזכור, כי כל היום לא בא אוכל אל פי; מרוב טרדותי לא שמתי עד עתה את לבי לזה. בלילה ההוא נדדה שנתי; הפגעים אשר קרו אותי ב„שוק", קבלת־

פנים אצל המחבר הראשון והשני התרוצצו במוחי ולא הניחו לי לישן...

זמזום מכונת התפירה ודפיקת כלי עבודתו של ר׳ משה העירוני לגמרי משנתי המטורפה וישמיעוני, כי עלי לקום, ואקום מיד.

ר׳ משה עמד כפוף על עבודתו, בלי מעיל, כתנתו לא־מהודקה, שרוליו מפולשים ובידיו גזרת עץ עגולה. ברגלו האחת הוא מניע אופן, המתנועע במהירות נפלאה. את גזרת העץ הוא מפצל לפצלים והפצלים תהיינה לצעצועים קטנים. הוא שקוע בעבודתו בכובד־ראש גדול, כאלו על הצעצועים האלה כל העולם עומד. בתו יושבת על מכונת התפירה ועוסקת בתפירת כלי לבן. הכל טרוד, כל אחד ואחד עובד את עבודתו, רק אני לבדי הולך בטל הנני, בוש אני בפני האנשים האלו! בעד החלון אני רואה ילדים קטנים עוברים. לבושים הם בגדי שרד וטלתחות על שכמם.

— מי המה אלה? — שואל אני את ר׳ משה.

— הם גימנזיסטים. הולכים אל הגימנזיה.

— אלה המה!? קראתי משתומם.

במכתבי אשר ערכתי באותו היום אל ה„חביה" הודעתי, כי ראו „עיני ולא זר" גימנזיסטים „לכל משפטם וחקתם", ואוסיף לאמר: „שיות קטנות ותמימות! היודעים אתם, החשים אתם למצער בלבבכם את גודל האושר, הצפון לכם בחיק העתיד? לא ולא! ואיככה תוכלו ותדעו, אם לא ראו עיניכם כל עוני, אף לא שמעתם את שמעו מעודכם, הולכים אתם ברוח נכון ובטוח ובנפש שוקטת לקראת אשרכם, בדעתכם כי לא יברח מפניכם. הה, מה אקנא בכם! מדוע לא נולדתי בעיר הגדולה לאלהים הזאת? מדוע אינני עתה ילד בן שמונה שנים? מדוע? מדוע?

. . . .

. . . .

באותו היום הלכתי שנית לבקש את רעו הטוב של זילברמן, אך לדאבוני נודע לי, כי ארונו העבירו אל עסקו השני

בעיר אחרת. החרשה הזאת עכרה את רוחי מאד: עתה כבר נעזב אני לגמרי, באין לי ממי לקחת עצה. רצתי מיד אל בעל „הודוי" לשפוך לפניו את שיחי. הוא נחם אותי וידבר על לבי לבל אוָאש וכי אקח אותו לי למשל, אשר גורלו רע מגורלי שבעתים. ראשית, בהיותי צעיר טמנו; שנית, עזבתי בביתי רק אשה, בלא בנים, והיא איננה מוטלת עלי. והוא עזב אשה ובנים, אשר עליו לתמכם; שלישית, אצלי עוד הפרוטה מצויה ויכול אני אפוא ללמוד בלי כל מפריע, החת אשר עליו לבלות את מבחר הפנאי בהוראה...

דברי נחומיו אלו הביאו רוח חדשה בקרבי, ואגמור להחל בלי־איחור את למודי, להגות בכל מאמצי כחי ולהסיח את כל המפריעים מלבי.

נפרדתי מאתו בבקשה, להשאיל לי איזו ספרי־למוד, אם נמצאים כאלה אתו, עד אשר יעלה בידי לקנותם, ולתת על ידי את כתבי העת העברים, אשר בו באו מאמריו — על יום אחד. „עוד את היום הזה — אמרתי לו כמצטדק — אקדיש לספרות העברית, ואחר כך — קץ, סוף. יותר לא אבלה את הזמן בדברים כאלה. מהיום והלאה לא יהיה הזמן מסור בידי, כי אם אני בידו — עד עולם!"

כתבי איש צעיר

מימי העבר הקרוב.

נמסרו לדפוס ע"י

ש. ד. הורנשטין.

תרגום מכתב־יד ע"י N. N.

ספר שני.

הוצאת „תושיה".

ורשה. תרס"ג.

בדפוס הַלְטֶר ושותפו, נַלֶבְקִי 7 №

КИСВЕ ИШЪ ЦОИРЪ

т. е.

Записки молодого человѣка.

соч. С. Горнштейна.

Книга 2-ая

Изданіе „ТУШІЯ".

ВАРШАВА

Тип. М. И. Гальтера и Комп., Налевки 7.

1903 г.

Дозволено Цензурою
Варшава, 4 Февраля 1903 года.

X.

באחד הימים השגתי מאת מנדיל זילברמן ממליגובקה את המכתב הזה:

„ממליגובקה יום... תר"ל.

לידידי המשכיל המפואר וכו' שואל נ"י.

מכתבך היקר השגתי במועדו ולבי שמח מאד לשמוע, כי באת בשלום למחוז חפצך. אקוה, כי הפגעים אשר עברו עליך יתנו חכמה בלבך, לבל תכָּשל עוד, וכי מעתה תדע לכלכל דבריך במשפט.

רצופה פה תעודת המסע, אשר השגתי בערך בעמל רב. הדבר עלה לי בחמשה רו"כ. נוסף על אלה שבעתי צרות ויגון אין קץ, אשר חושב אני למותר לפרטם לך ודי לחכימא ברמיזא.

על שאלתך מה נשמע בביתך, אודיעך, כי עד עתה לא נשקפה לך כל סכנה. ואולם את זאת אגיד לך, כי אנכי לקחתי בעד חטאותיך מנה אחת אפים. למחרת היום, אשר בו נעלמת באה חותנתך אלי מאה פעמים ואחת, הציקה לי מבלי הרף ותדבר אלי פעם רכות ופעם קשות ותדרוש ממני, כי אגלה לה את כל, אך אנכי עמדתי כמסמר נטוע: לא ולא! היא התיפחה ותבך לפני בדמעות שליש, אף שלחה אלי אנשים שונים לדבר על לבי, ואנכי באחת: לא ראיתי ולא שמעתי דבר. נפלא הדבר, כי כלם מתחו עלי קו חשד לאמר: ידי היתה במעל, ולולא אני לא מלאך לבך לעשות כדבר הנורא הזה, ויש אשר הוסיפו, כי לקחתי מאתך את חצי־כספך. בקצרה, ימים אחדים

היתה כל העיר כמרקחה וכמשק גבים שקק בה. כל אחד ואחד עמל למצוא את פתרון החידה. אלה לאלה שואלים ואלה לאלה ממללים. אלה אמרו, כי ברחת לבוקרסט ומכרת את נפשך שם להמיסיונורים; ואלה ספרו, כי ראו אותך ביום־הכפורים אוכל נקניקים עם שזיפים, וכאלה. עצות מעצות שונות נשמעו, ומכתבים נשלחו אל כל המקומות, אשר יש לך שם איזה קרוב או מכיר. ולחותנתך נמצאו גואלים חדשים, אשר עטלו לנחמה, אך ככל אשר הוסיפו לנחמה ולדבר על לבה, כן הוסיפה לבכות ולהתיפח. ומה גם אשתך, דמיונה כאיש אשר הסתתרה בינתו, ועד היום עודה כנדהמה.

אתמול פגשתי את חותנתך בחוץ ותגד לי, כי כבר נואשה ממך ולא תחפוץ עוד לדעתך. מחכה היא רק עד אשר תלד אשתך בשלום ואז תסע לאודסה (מיכ'צה בעל העגלה לא יכול לעצור ברוחו ויגל לה את הסוד) לקחת מאתך ספר־כריתות, לבל תשאר בתה עגונה ושוממה.

כמעט שכחתי לספר לך אודות „התאומים", שלמה המושלם ויוסל'ה החקרן. דבר בריחתך נתנה להם ענין רב לענות בו. הם רצו אל כל עבר ופנה וירבו שאון ולהג כמים. למחרת יום בריחתך, בהיותי בבית־המדרש, והנה קול שלמה המושלם הגיע אל אזני לאמר:

— דוקטוריה?... בע! יש לי, תהלה־לאל, ידיעה גדולה, בזה הענין עסקתי הרבה. רצפט בשפת לאטיין הגדול שבגדולים, יהיה גם מלא צעצועים, הוא אצלי הבל הבלים. פשוט, אינני חפץ להכניס את ראשי... הענין הזה הוא אצלי טפל, לולא זאת...

ומעבר השני נשמעו דברי יוסל'ה חקרן, אשר בקול אנדרוגנוס קולו:

„מראש כבר חזיתי את כל זאת. ידוע לכל, כי, כששני כחות שונים פוגשים זה את זה... המבינים אתם? רצוני לאמר, כששני יסודות מתחברים יחד, שטבעו של האחד מושך לצפון וטבעו של השני, להפך, מושך לדרום — המבינים אתם? אז הם מתנקשים זה בזה ועל ידי זה יוצא דבר, אשר — המבינים

אתם? אמת, הבחירה היא אצל האדם, אך על זה כבר אמרו הפלוסופים הגדולים תלי תלים".

אך הם לא אמרו די בזה. תכף אחר התפלה רצו אל חותנתך, אשר היתה כנדהמה, ויקנו מאתה את „המליץ", אשר לך וילכו ויתהללו בעיר, כי קנוהו „בחצי־חנם".

על ה„ארדסקי ויֶסטניק" לא נמצא, כנראה, כל קונה, כי, כאשר שמעתי, נתנהו חותנך במתנה לנושא המכתבים.

יותר אין לחדש רק חיים ושלום.

צלח ורכב על במתי הדעת והתבונה ויראו שונאינו ויבשו בושת

כחפץ ידידך לעד ס. ז־ן.

עיקר שכחתי. עשה נא עמדי חסד ושלח לי רו"כ אחדים על הוצאות הבי־דואר.

הנ"ל"

המכתב הזה עכר את רוחי מאד. הה, מתי — הגיתי בלבבי — יבואו הימים המאושרים, בם תהיה לאל ידי לגמול טוב לכל אלה, אשר מבלי משים הסיבותי להם צרות נוראות כאלו!...

XI.

אין דרך אחרת — עלי להחליף את מעוני! האפשר ללמוד פה, אם יומם ולילה דופקים ורועשים מבלי הרף, פעם ר' משה על סדנו ופעם בתו על מכונת התפירה, ופעם שניהם יחד. אמנם קשה לי להפָּרד מעל האנשים האלה, אשר כבן־בית אני בעיניהם והרעיון, כי עלי יהיה להתגורר בין אנשים זרים מציק לי מאד. אך — מה לעשות? היכול אני להקריב בשביל זה את ראש מטרתי? אנכי ראיתי מיד, כי לא פה מקומי, אך לא יכולתי להתקומם נגד ר' משה, אשר דבר על לבי ויתחנן לפני, כי אשאר אצלו: „בחיי, עוד תספיק לגמור את התורה הזו, למה לך לבלוע את הכל בפעם אחת? מי זה עומד על גבך ודופקך? הלא לך, כמו שאומרים, ראש־גמרא, עוד תספיק".

כדברים האלה ידבר אלי בעל־הבית שלי כפעם בפעם. בינתים כבר עבר עלי חדש שלם בלי מקום מנוחה. חדר משכבי קטן מהכיל גם את מטתי, ומה גם כסא לשבת, ומלבד זה שורר בו חשך־מצרים. לא נשאר לי אפוא בלתי אם ללמוד בחדר העבודה, ושם ירצעו את מוחי מן הבקר ועד חצות הלילה מבלי הרף. רק מעלה אחת בדבר: השאון יהום את ראשי ואינני מניח לי לחשוב. אך בשובו לדממה יעלה „ביתי" על לבי ואני זוכר חברי... הה, מה עצמו געגועי לפרקים! אי־אפשר כלל להאר זאת בדברים.

לפני איזה זמן, נודעתי אצל בעל „הורוי", לעלם מפינסק אי ממינסק, אשר גם הוא „לומד", ואולם, לא אדע מאיזה סבה, אינני יכול להתרועע אתו. חש אני, כי אין כל התקרבות בינינו ואני מרגיש, כי בהיותי אתו יחד, אני חדל להיות את אשר הנני. מדוע? מדוע יכולתי להרבות שיחה את „חברי" יומם ולילה ואתו אין לי מה לדבר אף שעה קלה? אך על מה אדבר אתו, אם כל שיחה חשובה זרה לרוחו. למשל, באחד הימים בא אלי ואני שואל את פיו אם רואה הוא ברכה בלמודיו, כמה מחלקות כבר גמר ומה הספיק ללמוד באותו יום, אך

תחת לענות לי על שאלותי אלו, הוא מבשרני, כי מציאה חדשה הקרה אלהים לקראתו, בהוָדע לו מקום, אשר שם יש להשיג בעד שבע קופקיות ארוחת צהרים יפה משני תבשילים, אך בלי לחם, לחם עליו להביא משלו. ותוך כדי דבור הוא שואל אותי, בכמה יעלה לי לחם ליום, ואענה לו: כעשר קופקיות. הוא משתומם. לו עולה רק בשלש קופקיות. איך אפשר הדבר? פשוט מאד, הוא קונה לחם שעברו עליו שלשה או ארבעה ימים; עולה לו בזול וממעט הוא לאכול... או, למשל, אתמול בא אלי וראשית שיחתו היתה: „תאר נא לך את צרותי! אכלתי אתמול ארוחת צהרים של שני תבשילים, כנהוג. התבשיל הראשון היה ירק, בלי בשר אך עם עצם קטן, ואולם הירק היה טוב, טוב מאד; בשניה צויתי לתת לי פול, אשר עלה הפעם כל כך יפה, עד כי אכלתי בו את חצי פתי. אחר הסעודה הזאת הלכתי אל שיעורי השני, קרה הדבר, אוכלים שם ארוחת הצהרים; כמובן, קראו אותי לאכול אתם כמובן, לא סרבתי הרבה. ארוחת צהרים כהלכתה ואחר כך קנות סעודה. אך מה הרוחתי בזה? לו ידעתי זאת מקדם!"

וזה משפטו כל הימים. שיחה אחרת לא ירע, ואת כל אלה הוא מרצה בכובד־ראש כזה, כאלו היה דן על איזה דבר העומד ברומו של עולם. הלמוד בפני עצמו הוא אצלו חסר טעם וריח, בלי שמץ של אותה ההתמכרות וההתלהבות אשר אצלנו. פעם אמר לי בעצמו, מבלי התבושש כלל, לו נמצא לו מעמד טוב ותכוף, כי עתה השליך את כל למוריו אחרי גוו. והוא השתומם, על אשר מתפלא אני עליו. „התפלא", היתכן לאמר: התפלא? הבטתי עליו פשוט כבעל חסר רעה ומטורף, כי מה ענין מעמד ללמוד? היש איזה יחס ביניהם? האפשר בכלל לדמות זה לזה?... לא, אנכי אינני יכול להתקרב אל אנשים כאלה! הה, אחי הטובים! אך אתם יקרים בעיני, אך אליכם אני קרוב ברוחי, ואך אתם ידעתם את לבבי! מתי אשוב לראותכם, ומתי אוכל לקום לעזרתכם? שואלים אתם אותי בכל מכתב ומכתב, עד כמה התקדמתי בלמודי ומתי בדעתי לקחת

את אחד מכם הֵנה?... כל שאלה ושאלה קורעת את לבבי, כל מלה ומלה — בול־מלח על פצעי האנושים. האם חסר רצון טוב הנני?

אך אורך רוח, אורך רוח, אחי היקרים והאֻמללים...

XII.

— דירה חרשה! — הה, מדוע כה ארור הנני?! לכאורה, מה בכך ללכת ולשכור דירה? מי ישים לב לדבר כזה? אמנם, גם אנכי דמיתי ככה, ואולם שוו נא בנפשכם: שלשה ימים, שלשה ימים רצופים בליתי בחפישת דירה! איפה לא הייתי! דומה, כי לא הנחתי אף רחוב אחד בכל העיר, אשר לא מדותי אותו בשעלי מן הקצה אל הקצה... הנה פתקה: Комната для холостого, ואני נגש ומושך בפעמון. בראותי את השוער יוצא מלשכתו אני נרתע לאחורי, פונה לצדדין ומתחיל לנקות את חטמי בקול: תם אני ולא ארע!

— מי זה משך בפעמון?

אני עושה את עצמי כלא שומע ומוסיף לנקות את חוטמי התם. השוער שונה שאלתו. אין מפלט, אי אפשר להעיז פנים, נחוץ לענות.

— אדות הפתקה... אדות דירה...

— טפו טי אַנַפֵּמא, זְשִׁיד!...

יותר לא שמעתי. בלי ספק קצף עלי, כי לא נעניתי מיד. נחוץ להתחזק... אך האם בכונה עשיתי זאת. לו הזמנתי לדבר רוסית, כי עתה גם אנכי משכתי בפעמון באופן אחר, גם השוער דבר אתי אחרת... הוספתי ללכת. הנה פתקה שניה, עמדתי אצל בית של ארבע קומות, יפה ונחמד... אנכי אקרא מיד לשוער. ואין ספק, כי אשכור לי את החדר הזה. מה נעים לגור בבית יפה וטהור כזה — רענוג ממש. ובכל זאת טוב להביט אל החצר פנימה, אולי יזדמן לי השוער ולא אצטרך למשוך בפעמון... אך כמו להרעימני, איננו... אך הנה אבן לפני השער — בטח נועדה לישיבה. אשב אפוא ואעשה לי סיגרה, זה כשעתים לא הקטרתי... טפו, דבר עצב הוא — לבקש דירה! מה אקנא באלה האנשים, אשר בית להם! האם מעטים אנשים כאלו?... פה, כנראה, אוציא את הזמן לבטלה: בבית הזה לא אמצא דירה, פה יתגוררו אך אפרתים והשוער

הוא בלי ספק שונא ישראל... לא, נחוץ לחפש חדר ברחוב ממין אחר לגמרי... נשאתי את רגלי ואצא מן הרחוב הראשון ואבוא אל הרחוב השני ומזה אל השלישי — אך לשוא. פה דרשו יותר מדאי — לא פחות מחמשה עשר רובל לחרש, שם— כמעט כבר התפשרתי ארות המחיר והנה שואלים אותי במה אני עוסק ובענותי, כי „לומד אנכי", הביטו אנשי הבית זה אל זה ומיד חזרו מדבריהם. במקום אחר הגידו לי, כי „הדירה הזאת לא בשביל יהודים" היא. והדבר הזה נגע אל לבי: עד מתי — הו. — יביטו עלינו כעל כל יתר היהודים?! האיננו עמלים בכל מאצמי כחנו, לבלי היות כמו אלה, אשר עליהם הדברים אמורים? מה יכולנו עשה ולא עשינו? ומדוע זה עלינו לשבוע חרפות כאלו?

עבר יום אחד, יום שני ואני כמעט כבר נואשתי. העד עולם אהיה נע ונד, מבלי מקום מנוחה?

ביום השלישי נגלתה לעיני פתקה דבוקה אל שמשת אחד החלונות. הפתקה היתה כלה רטובה מרסיסי הטל, אשר נחו על החלון ואך בעמל רב עלה בידי לקרוא את הכתוב עליה יהודית: „פה יש לשכירה אולם עם מפתח מיוחד". נכנסתי אל החצר. איש צעיר, אשר עמד אצל דלת פתוחה לחצאין ובידו מַגְהֵץ, שאלני:

— חפץ אתה לראות את החדר?

בבית התנורר חיט. אל השלחן הארוך הצר והמזוהם ישב בעל הבית, יהודי כבן ארבעים, שפל קומה ובעל בשר, בעל זקן שחור ודק, שמצנפתו ירדה כמעט עד עיניו. על ידו — בחור ובתולה, אשר כנראה, למדו אצלו את מלאכתו.

ברכתי אותו לשלום. אך הוא לא ענה לי, גם לא הרים את ראשו לראות מי זה הבא. אחר־כך נודע לי, כי ריב־תמיד היה בינו ובין אשתו ארות החדר, העומד לשכירה. הוא לא חפץ בשכנים, והיא — חפצה. מפני כך התמרמר ולא רצה להתערב כלל בדבר. אני מביט אל כל סביבי: מחדר הבשול, דרך הדלת הפתוחה, מביטות אלי עינים גדולות ואמוצות של אשה כפופה ומכווצה, בעלת לסתות צומקות ושתי שִנים ארוכות

וירוקות היורדות עד שפתה התחתונה; על ראשה חבושה מטפחת.
— פְּשַׁלוּסטה! — פנתה אלי בקול צרוד. נכנסתי אל חדר־הבשול. „בתחילה, החדר טרם ערוך". בדבריה אלו קפצה אל דלת צרה מאד ותפתחה ותבקשני לבוא אל ה„אולם".
בה„אולם" האפל היה רק חלון אחד עם שבכת ברזל, אשר האפילהו עוד יותר. בעד החלון הנשקף אל חצר שני, נראה עשן שחור ועב כענן: שם היה מרחץ. ברגעים הראשונים חשכו עיני. אל הכותל, אשר בו היה החלון, עמדה ספה, מכוסה בשמיכת מזוהמה. ממעל תלויה מראָה — אחת מאלה שדרכן להראות שני חטמים, שתי זוגות עינים עקומות, שני זוגות שפתים, ראש וחצי־ראש ומראה כל הפנים כמראה איש חולה את מחלת הירקון. מתחת לראי — תמונות אחדות, רובן של אנשי־מלחמה. לפני הספה — שלחן מרובע, מכוסה בגליון של איזה עתון וסביבו שלשה כסאות־וינה ומקום המושב קרוע. מימין ארון ירוק, וסל לבן משמאל. אלה הם כל רהיטי ה„אולם".
— פה לא יחדור, כנראה, כל רוח. — קראתי.
— ישמור השם! איך יחדור. חלילה, רוח, אם החלון סגור תמיד.
— סלח נא, ההנך בעל־מלאכה? — שאלתני.
— לא.
— המשרת אתה באיזה מקום?
— לא.
— סליחה, האם בן העיר הזאת אתה?
— לא.
— סליחה, מה מעשיך?
— אני... אני מורה לשעות ו... ומעט אני לומד בעצמי.
— סליחה, המורה אתה גם בשבת.
— בשבת?... לא.
— בודאי הולך אתה לטייל בשבה?
— ילמה לך לדעת את זאת?
— מבין אתה, שבת אחר הצהרים באים אלי אורחים, אחותי התיה עם בעלה, דודתי או איזו שכנה. כמובן עלי לקבל

פניהם בה„אולם", לבל אשחיר את פני; אך בכל השבוע לא תדרוך פה רגלי.

— מילא, אם נחוץ — מה בכך אם הולכים לשוח. מה מחיר החדר הזה?

— היודעת אני כמה עלי לדרוש ממך? נותנת אני לך את החלק המובחר — האולם עם רהיטיו, מה ישאר אפוא בשבילי... חוץ לזה נחוץ לשרת אותך, הלא הנך, במחילה, איש. נחוץ להכין תֵה בשבילך, ללכת אנה ואנה... אנחנו איננו, חלילה, מאותם האנשים... אם תחפוץ אבשל גם בעדך לפעמים, מה בכך? עוד סיר אחד... אנחנו איננו חלילה מאותם האנשים...

— בכמה יעלה לי אפוא? כסף רב אין בידי לתת.

— היודעת אני כמה עלי לדרוש ממך? בחיי, אנחנו לא הרגלנו לזה, אינני, חלילה, מאותם האנשים. בעלי, בסך־הכל, איננו חפץ כלל ב„שכנים", אך אנכי עמדתי על דעתי. וכי אינך יודע? יהודיה, חפצה להקל את המשא מעל בעלה... הפרנסה לקויה, עבודה אין...

— כמה איפא עלי לתת לך? — הפסקתיה בקוצר רוח.

— היודעת אני כמה עלי לקחת? דומה, כי לא ארבה במחיר, אם אדרוש בעד „הכל בכל" חמשה רובל לחדש.

— טוב, אינני חפץ לעמוד על המקח; אתן לך חמשה רובל.

— הרואה אתה, אנחנו איננו, חלילה, מאותם האנשים, הרגילים לפשוט את העור מעל הבריות; אמנם, בזול יותר מדאי. אך אחרי שכבר אמרתי, לא אחזור. אנחנו איננו, חלילה, מאותם האנשים...

יבאותו היום העתקתי את משכני אל דירתי החדשה.

את פרידתי מעל משה גורבַטש לא אשכח עד עולם. צררתי את הפצי המעטים — את ספרי, בצרור קטן ובהחזיקי אותו בידי האחת, הושטתי את ידי השניה אל ר' משה להפָרד מעליו. אך ר' משה לא הסתפק בזה. „אל תמהר ככה!" — קרא

אלי, הניח את עבודתו, הלך בחפזה אל חדר הבשול, רחץ את ידיו, לבש את מעילו, הסיר את משקפיו ויקנחם במטפחת־האף וישימם שנית על חוטמו, אחר נגש אלי:

— בכן, אומר אתה לעזוב אותנו? מה אכפ עליך כל כך?... אך מה לעשות? בודאי, בודאי... מה לי לכחד? אוהב אדם הגון אנכי מעודי. הדבר הזה מונח אצלי, כמו שאומרים, בטבע. נו, מה לעשות? מהיכא־תיתא, למוד, למוד, ישר בעיני מאד... לו היה לי בן, כי עתה נתתיו ללמוד גם הוא... מי יודע? עוד אפשר לך להיות אדם גדול מאד... בכל זאת תוכל לסור אלי כפעם בפעם — הלא אנחנו לא רבנו איש את אחיו.

והוא חבקני וישק לי.

— היה שלום! — קראתי בצאתי את הבית וצרורי תחת אצילי ידי, אך ר' משה קרא אחרי:

— במחילה, ר' שואל, על רגע אחד!... שכחתי לגמרי, הלא בעל־חובך הנני... ציפה! — קרא בפנותו אל אשתו: דומה, כי לוית אתמול שמונה קופקיות לקנות פת, ולהחזיר צריכים להזכירך?

נסיתי לסרב: „מה בכך, יהי בפעם אחרת", אך דברי לא הועילו. אחרי חפשו היטב בצלחותיו, מצא ברוב עמל שמונה קופקיות וימסרן לי.

XIII.

בבקר אחד, בשבתי שקוע בלמודי, נשמע פתאום קול דופק בדלת חדרי. הדלת נפתחה ובעדה נראתה יד עם מקטרת קטנה, אחר חצי גוף, עוד מעט — אדם שלם.

— צפרא טבא לך, אברך! לומד אתה? יפה, יפה מאד!... אינך יודע אותי כלל? לי קוראים לֵיבּ'ל... נו, שלום־עליכם, שלום־עליכם!

וליב'ל לחץ את ידי.

לפני עמד ליטאי, כבן חמשים ויותר, שפל קומה מאד, אך בריא ורחב־כתפים. פניו הבריאים לא העידו על שנותיו. ראשו שכן בין כתפיו ולא נראה שום סימן של צואר. פניו וידיו היו מכוסים בשערות אדמדמות, אשר זעיר שם זעיר שם כבר הלבינו. בראשו קרחה, ועליה — מין מצנפת קטוטה ובלה, אשר הסיר כמעט דרך על המפתן. בגדיו — ארוכים למחצה.

— נו, מה שלומך? הרואה אתה ברכה בלמודך?

— מהיכן כבודו יודע אותי?

— דבר קשה! מה בכך? לא בן־יחיד אתה אצלנו... תהלה לאל, מיום ליום יתרבו הכחות החדשים... אנחנו עומדים על דעתנו, כי את אנשים צעירים ממין זה אפשר ליסד סֶמִינַריום, ומי שחפץ להיות לדוקטור או לעורך דין — אל האוניברסיטט, לך, לך! אין בכך כלום! יש ל נ ו סחורה בשביל כלכם... כבר דברנו אדות זה בה„סַבְּיֶט" ונקוה, כי נגמור את אשר החילונו... אין דבר! יהודים ישארו יהודים...

— אולי יכול אתה למצוא איזה מורה הגון בשבילי?

— מדוע אין אנו יכולים? כסף אין לנו, אבל תורה — כמה שתחפוץ! הֵרגע, אנחנו נשלח לך מורים... צעירים כמוך יקרים בעינינו מאד... נו, היה שלום, עלינו ללכת, העבודה מרובה... העקר, — אל תדאג, אין בכך כלום!

וליב'ל לחץ שנית את ידי וַיֵעלם.

אנכי עמדתי זמן רב כנדהם, מבלי דעת את אשר עבר

עלי... ליב׳ל, מַזֶה הוא? אדם, מלאך או לץ?... הוי אודסה, במה חידות ופלאים צפונים בקרבך!

* *

*

למחרת בבקר השכם, בשעה שעוד ישנתי עיף, כי אחרתי ללמוד בלילה, העירני שעול יבש ותכוף משנתי. נתעוררתי בבהלה וארא לתמהוני איש גבוה ורזה, בעל ידים ארוכות ורגלים עוד יותר ארוכות, בתלבֹשת תלמיד־גימנזיה — עומד עלי.

— חזן שמי, תלמיד־גימנזיה מהמחלקה השמינית — התוַדע אלי, ויודיעני, כי קבל על עצמו ללמדני מַתֶמטיקה ויבקש סליחה, על אשר העירני משנתי: אין לו פנאי רק מהשעה השביעית עד השמינית בבקר, בטרם לכתו אל הגימנזיה.

— אין בכך כלום, — קרא אלי — שים בגדיך עליך, אין לך להתבושש, הן לא עלמה הנך.

אך אנכי התבוששתי. הבִקור הקדום הזה לא נָעם לי כלל, בכל זאת קמתי ואשים את בגדי עלי; בחפזי הדקתי את כפתורי לסירוגים ואשכח ללבוש פוזמק אחד: הז אי אפשר לתת לו להמתין. הוא אמנם הרשה לי לרחוץ, אך אנכי אמרתי לו: אין בכך כלום, אתרחץ אחר כך.

ישבנו אל השלחן והשיעור החל...

הוא אך יצא, ויכנס תלמיד־גמנזיה שני: בלי אדרת, מכנסיו היו קצרים ובלים; נעליו מהופכים, על עיניו משקפי־תכלת וספר תחת זרועו. הוא פנה אלי:

— האתה הוא האיש, מה שמך?

— שואל.

— שם משפחתך?

— פרוסטמן.

— אדוני פרוסטמן, היודע אתה את מטרת בואי אליך? לטשתי את עיני עליו, והוא הוסיף לדבר:

— אנכי אלמוד אתך. היודע אתה, מדוע אני חפץ ללמדך? אני לוטש שנית את עיני עליו ושותק.

— אדוני פרוסטמן, רואה אני, אל תהי לך יאת לבושה, כי עודך ריק מדעת. חושב אני אפוא לנחוץ לבלות את שיעורי הראשון בשיחה צדדית, שאינה נוגעת אל נושא־למודי — הורת הספרות —, בתקותי, כי תביא לך תועלת מרובה, בבקשה ממך אפוא, אדוני פרוסטמן, כי תשים את לבך לדברי... כן. קודם כל עלי להגיד לך, כי לא בן עשירים אנכי, אשר אבוהיו מפטמים אותו, להפך, אמי ושתי אחיותי מוטלות עלי, ועלי להחיותן בעמלי, בשיעורים. עליך לדעת גם כן, כי טרוד אני מאד בלמודי: שומע אני שיעורים במחלקת הדינים, ולזה עלי להשלים את חסרון ידיעותי ברומית ויונית, כי אנכי גמרתי רק בית־ספר ריאלי. תבין אפוא מה יקרה העת בעיני. בכל זאת נכון אני לחשוך בשבילך שתים־שלש שעות לשבוע... למה לי לעשות זאת?... עושה אני, יען אשר חובת האדם תצוה עלי זאת. לא בהמה גסה, החיה בשביל עצמה, הוא האדם. האדם הוא נזר היצורים. חלילה אפוא לשוות רק את תועלת עצמו לנגד עיניו, עליו להתאמץ תמיד להועיל לאחרים וזאת היא מטרת חייו. את כל זאת עליך לבלי לשכוח אף רגע. אני, ובלי ספק עוד אנשים טובים אתי, נשבילך, נפקח את עיניך ונביא בלבך אהבה לכל האידיאלים הרבים של האנושיות, — למען תגמול אתה מצדך, בהיותך לאיש, את כל זאת במדה יתרה לאֻמללים אחרים, אשר הארץ מלאה אותם תמיד... החש אתה את עצמך מוכשר להקריב את חייך לטובת רעך?

— כן, כן, כן! — קראתי בקול.

— לסוף, גוספּוֹדה, („גוספורה" הלא הוא לשון־רבים?) עלי להגיד לך, כי אשמח מאד לראות, אשר מבין היהודים־ הפולנים המהבילים יוצאים פה ושם „אנשים חדשים". המתאמצים להסיר מעל שכמם את המשא, אשר העמיסו עליהם התלמוד, הקבלה ועוד ספרי־הבל, המורים כי קתולי איננו קרוי אדם, כי מצוה לשנאו, להונות אותו ועוד מנהגים רעים כאלו... כן, ישמח לבי מאד. בכן, גוספודה (עוד הפעם „גוספודה"?), מחר בשעה העשירית בערב נתחיל בשעה מוצלחת את השיעור הראשון. בינתים — שלום, היה נכון לקראתי!...

עברו שעות מספר ואשמע שנית קול דופק. פתחתי את הדלת ותלמיד שלישי ושמו „שוחט" נכנס. בעל שפם שחור ומשזר, לבש מחלצות, בתי־יד ממראה כתם על ידיו וכלו — נוצץ. מעת לעת הסתכל בבגדיו ובראותו עליהם נוצה או רבב כל־שהו, מהר להסירם ובתוך כך הביט אל צפרניו הארֻכים, הלבנים והמנוקים. על שפתיו הדקות רחף שחוק רצון תמיד.

— בבקשה ממך, ספר לי את תולדות חייך מתהלה ועד סוף: למן לכתך אל ה„חדר", הכל בדיוק, עד הזמן האחרון, אשר נולד בך הרעיון לעזוב את ביתך ולנוד אל ארץ נכריה ללמוד... קורותיך בלי־ספק מלבבות מאד... בודאי יודע אתה לשיר שירי־עם עברים? מאד אהבתי לשמעם בהתיאטר היהודי! אצליכם הכל כה־פרא, כה נלעג...

אנכי ספרתי לו הכל, במקצת רוסית והשאר יהודית. במשך כל העת רחף שחוק קל על שפתי „שוחט", ומעת לעת התפרץ בשחוק. כנראה, הִנְאָהו ספורי מאד.

לסוף הבטיחני ללמדני שלש פעמים בשבוע שפה רוסית וספרותה, בתנאי, כי תעשה בעלת־הבית שלי אשנב בחלון חדרי, כי אוירו המעופש מזיק לו.

לא עברה שעה קלה אחרי צאת „שוחט" ויכנס בחפזה תלמיד רביעי: בעל זקן אדום וקווצות ארוכות ודקות. מצנפת רחבה ביותר על ראשו, שני ספרים תחת זרועו ומקל גדול ועב בידו הימנית. הוא זרק את המקל על השלחן, רץ אלי ויתקע לי את כפו.

— אתכבד להתודע אליך: פידלמן או בפשיטות יותר—הֵניך, העתיד להיות הפרופיסור שלא־טן־המנין שלך, לשתי החכמות היותר נשגבות: רומית ויונית... הנה הבאתי לך ספרי־למוד. מהרה אפוא אל העבודה! נלעוס תבן... הלא כל הדבר הוא הבל הבלים, משחק־ילדים, אך מה לעשות, צריכים לדעת אותו, אם חפצים להכנס אל האוניברסיטט. אך אנחנו נגמור את הכל קל, מהרה. בחמשה־ששה חדשים נלמוד את כל התורה, אשר בה בלינו את שמונה שנות הגימנזיה... קח ולמוד.

— אנכי טרם ידעתי קרוא רומית.

— הבלים! התבונן נא פעמים מספר בהאלפא־ביתא וקרא... לא נתמהמה הרבה! — — — — — — — — — — — —

. . . .

. . . .

עוד סטודנטים רבים באו אלי ביום ההוא, גם ביום השני, גם ביום השלישי; הם באו שנים, שנים, שלשה, שלשה. אלה הגידו לי את שם משפחתם, אלה רק את שמם לבד, ואלה לא הגידו לא זה ולא זה, רק באו וישבו. ויש אשר התיצב לפני האחד או השני בתור „תלמיד ממחלקה פלונית ופלונית" או בפשיטות יותר: „רעך החדש". מהומה נהיתה במוחי ואנכי לא ידעתי מי הוא מורי ומי איננו. זה דרש מאתי ללמוד בעל פה שני משלי קרילוב, וזה — ניקרסוב, השלישי — דקדוק, הרביעי לכתוב „רעיונות אחרים", ואת כל אלה רק בנוגע לרוסית. נוסף לזה יתר למודים. העבודה רבתה עלי כל־כך, עד אשר גם לאכול גם לשתות לא היה לי פנאי...

ובכל זאת הייתי שבע־רצון. אך עתה ידעתי את טעמו של למוד. אמנם לא דבר קל הוא, אך מרגיש אני, כי רק חיים כאלו נקראים חיים: הדם שותת ורותח כמרקחה ואני רועד כלו כאחוז קדחת; שואף אני לבלוע את כל, ואני בולע ובולע וכמעט אשר אחנק מרוב חפזון...

XIV.

קבלתי שני מכתבים, האחד מאת ה„חברה" והשני מאת מנדיל זילברמן ממליגובקה.

המכתב הא'.

לידיד נפשנו, נשמת אפינו, היושב בקירות לבבנו, האומר לחכמה אחותי את, שואל נ"י, שמו ינון עדי עד!

מכהבך היקר הגיע אתמול לידינו ולמען החדשות הנכבדות אשר הודעתנו, קראנו לאספה מיוחדת. בראשונה קרא ולוֶלה את מכהבך באזני כל הנאספים, כיד ה' הטובה עליו, אחר קראהו כל אחד ואחד לעצמו ויהי בפינו כדבש למתוק. מה נאמר ומה נדבר? ילא כח עטנו לתאר לך כמו את הרושם העז, אשר עשו עלינו דבריך הנעימים. עולם חדש ואנשים חדשים נגלו לעינינו. אנשים? לא! אך מלאכי־רום בדמות אנשים המה ההה, מי יתן לנו אבר כיונה, נעופה ונשכונה בגן־עדנך, כי כגן־עדן הארץ לפניך — מה מאֻשר הנך ומה אמללים אנחנו! ימים יחלפו, שבועות יעבורו, ירחים יעופו, ומי יודע כמה שנים תגוונה, עד אשר נעלה במעלות אשר עלית אתה.

פליאה דעת ממנו, כי לא שמרת עד היום את מוצא שפתיך, להוציא אותנו אחד אחד מתהום הנשיה ולהביאנו אל ארץ חמדת ההשכלה, אשר בה נמצאת הפעם. ראה, הנה אתה עולה מעלה, מעלה; תוסיף חכמה ודעת ועין בעין תראה את גבורי ההשכלה, אשר בצלם אנו חיים. ואנחנו יורדים מטה, מטה — ואתה לא תשים את לבך אלינו, רעיך האֻמללים. האמנם שכחתנו ולא תזכרנו עוד? אך לא, חלילה לנו להעלות רעיון־רוח כזה על לוח לבנו. מדוע זה אפוא נסתם כל חזיון ממך? אך אולי תשיב אחור ימינך, מאשר אין כסף בידך, נודיעך בזה לבל תשים את לבך לדבר הזה. באספה הנ"ל הרבינו לדבר אדותו וכלנו פה אחד גמרנו אמר, כי אימת מחסור הכסף לא תבעתנו. הן אתה ידעת את לבבנו, כי לא זלל וסבוא משאר

נפשנו ולא באלה חפצנו. שוינו עצות בנפשנו, לתת על יד חברנו, אשר יזכה בגורל לעלות ראשונה — ארבעה רו"כ וחמשים קאפ' מדי חדש בחדשו, להחיות את נפשו. והיה כי תשאלנו, אפוא נקח כסף רב כזה, נשיבך לאמר: שני רו"כ נקח מכסף־החברה (בטח ישר הדבר גם בעיניך) ואת מותר הכסף נקבוץ על יד על יד בין אנשי חברתנו.

בקשתנו אפוא שטוחה, כי תשים את לבך לדברינו ולבל תאחר מהודיענו את חות־דעתך.

היה שלום ועלה למעלה, למעלה להשכיל כחפץ כל

ה ח ב ר ה.

המכתב הב'.

ממליגובקה יום... תר"ל

לידידי הנחמד, המשכיל המפואר וכו' ש ו א ל נ"י.

הה, לו ידעת, מה תערוג נפשי אליך, מבחר ידידי! בדד וגלמוד אנכי כערער בערבה, באין לי את מי להתרועע. בימים הראשונים, אחרי עזבך אותנו, היתה כל העיר כמרקחה ואנכי לא ידעתי את נפשי מרוב הטרדות, אשר סביב שתו עלי. כל איש ואיש הקיפני בשאלות משאלות שוניה להציל דבר מפי, ועלי היה לשים לי סתר־פנים, לבל אפול בפח. אך עתה חדלו מדבר בך, כי כבר נואשו ממך. העיר שקטה ובלבי נהיתה דומיה, דמית היער, אחר ההתולל בו סער... אבי יציק לי יום יום וידרוש ממני, כי אלך ואשובה אל אשתי, ואנכי לא אשים אשם בנפשו, ברעתי, כי קצרה ידו מכלכל אותי ואיך אוסיף לפול עליו למשא. חותני וחותנתי לא יתנו לי מנוח במכתביהם יום, יום, כי אשוב הביתה, יען אשר קרבו ימי אשתי ללדת. נוסף על אלה, הם כותבים לי, כי שני ילדי חלו במשך כל העת והם כבר נלאו מנשוא את טרחם ועמלם. בקצרה, במבוכה גדולה אנכי ואין לי דרך אחרת לצאת מן המצר, בלתי אם לטרוף את נפשי בכפי. הה, שער יאחזני, בזכרי, כי עלי לשוב אל ביתי!

הן כלם היו עלי למשא ואני את צלמם אבזה. ומבלעדי זאת, מה אעשה בשובי הביתה? הן „המָן" כבר פסק ובמה זה אכלכל את נפשי ואת נפש ביתי? האעשה לי חנות? האהיה לסוחר? לעמול בזעת אפים בעד לחם צר ומים לחץ? לא, טוב לי המותה מחיים כאלו! אם אתיצב על הדרך הזה, אז אבדתי לנצח, ועד עולם לא יעלה עוד בידי להֵחָלץ מן הבצה הזאת. לו היתה לי אשה כלבבי, לו לא מררה למצער את חיי, כי אז אולי השלמתי אתה. אך היא הן נופלת עוד שבעתים מאבותיה המהבילים; שומרת היא את כל צעדי ואם תמצא בי דבר אשר לא כ ד ת, תלך בי רכיל ותציק לי בדבריה, עד אשר אלאה מנשוא — כאשר ספרתי לך זה כבר.

מה לעשות? אך דרך אחד לפני לצאת מן המצר — לנסוע לאָדעס וללמוד כמוך... אדמה, כי אז יעלה בידי להשכיח מלבי את כל צרותי... אם כי זקן אני ממך כשבע שנים ואף אם יודע אני בעצמי, כי נופל אני ממך בשקידה וכח־הסכל, בכל זאת תקותי אתי, כי גם בידי יעלה לחתור אל המטרה. הרעיון הזה עלה על לבי תיכף אחרי נסעך מזה ומני אז לא חדלתי מהגות בו אף רגע. אך דבר אחד מנעני עד עתה — הכסף. ממכתביך אני רואה, כי ההוצאות באדעס רבות למעלה ראש, ובידי אך כסף מעט. ואולם שבתי, אמרתי אל לבי, כי אין כל מעצר מצד זה: מחיר המעון לא יהיה עלי לשלם, כי מעון אחד יהיה לשנינו. מאור — כבר אמרו חכמינו: „נר לאחד, נר למאה". לא ישאר אפוא, בלתי אם האוכל. אך הן נודע, כי „באשר יאכל האחד, יאכל גם השני". ליתר הצרכים אל תשים את לבך. אנכי אמכור את אדרתי ואת מעיל המשי אשר לי, את טליתי ואת תפילי. בקצרה את כל אשר לי אתן בכסף וארכוש לי כשלשים ושנים רו"כ, א"נ כסף הוצאות הדרך, ישארו בידי בעשרים רו"כ והסכום הזה, הלא יספיק לי לשנה הראשונה, די והותר.

אם לא תמצא מחשבתי זאת חן בעיניך, לא ישאר לי אפוא בלתי אם לשוב אל אשתי ולהקבר חיים. ראה, הנני

נותן היום את עתידותי בידיך ועליך להוציא משפט, אם לשבט או לחסד.

ידידך לנצח, המחכה לתשובתך בכליון עינים
מנדיל זילברמן.

עיקר שכחתי, בשבוע העבר ראה אור ב„הצפירה" מאמר בחכמת הטבע, ועליו חתום „צפנת פענח". שלמה „המושלם" השיג את הגליון הזה ויביאהו אל בית־המדרש וידרוש, כי יגידו לו מי ומי הכותב ואיש לא יכול למצוא את החידה הזאת. „אך אנכי היודע!" — קרא בקול — „את המאמר הזה כתב שואל'ק שלנו". על שאלתנו, מי גלה לו רז זה, עננו, כי חשב ומצא, אשר „צפנת פענח" עולה נוטריקון כשמך וכשם אביך, חסר יו"ד! —

הנ"ל.

הה, מי זה ישית עצות בנפשי? מה מאד חפצתי להושיע להם, אולם איככה אוכל ואקח את אחד מהם הנה, אם חיי בעצמי תלוים לי מנגד! אך בימים האחרונים התבוננתי מה התרוקן כיסי. מסופקני, אם יספיק לי הכסף אף לשני חדשים... ומה אעשה אחר כך? הרעיון הזה מחרידני מאד. טוב טוב אפוא, כי יחכו איזה זמן, עד אשר אמצא לי שיעורים לעברית... אך מה קשה לי לכתוב להם זאת!.. אולם נפלא הדבר, מה מהרתי להוציא את כספי... בעצמי אינני יודע באיזה אופן. ביחוד הוצאתי הרבה בחדש האחרון, או יותר נכון, לא אני הוצאתי, כי אם מכּרי החדשים הוציאו מידי בתורת הלואה, זה — רובל, זה — שלשה וזה — חמשה. הגימנזיסטים, כנראה, אינם עשירים כקרח... בכל זאת לא אבין מדוע זה לא יעלה על ל'ב מי מהם להשיב לי, את אשר לוו אצלי „לימים אחרים"... היוצא לי מכל זה, כיסי התרוקן. ומה תהיה אחריתי?... אך טוב לבלי לחשוב בזה.

XV.

צרות על צרות! מעת אשר היו הסטודנטים לבאי ביתי, פרץ ריב גדול בין החיט ואשתו, מבלי שקוט אף לרגע. „מה לך להשחיר את פני? מה יאמרו הבריות לכך?" צעק והריע החיט כל היום כלו: אין לי חפץ ב„ספיציליסטין", אין לי חפץ בם, השומעת אַתּ אם לא? המה עוד יביאוני באש! מהיום והלאה לא תדרוך רגלם על סף ביתי, מהיום והלאה...

אך אשתו, יהודיה כחושה ומנולת, עוצרת בערו ומשתקת אותו:

— מה לך כי תצעק פישל? בוש לפחות בפני האנשים ודום, למה זה תשים את עצמך לצחוק, פישל?

שיחות כאלה וכאלה בין הזוג היו למעשים בכל יום. פישל הרעיש עולם ומלואו, כי אעזוב את חדרי, ולסוף לא בוש להגיד לי זאת בפני. לא פעם הלבין את פני אלה, אשר באו לבקרני, בשאלותיו: „מַלְכם לבוא אלי, איזו שַׁיכות יש ביניכם ובין ביתי, מה? שותפים אתם בו?" וכדומה.

אחד סמכרי החדשים, וַנְיָה בְּרֶנֶרְמַן, אשר אותו שנא בעל־הבית שלי מכל חברי, השיאני, להיות לבעל־בית בפני עצמי, כלומר: לשכור לי דירה מיוחדת, אז לא אהיה תלוי בדעת אחרים, ואיש לא יפריעני.

וניה ברנרמן, שהיה לפנים גימנזיסט וזה כשלש שנים מעת אשר פטרוהו מבית הספר בשביל איזה „מעשה", ושבדעתו היה להכין את עצמו לבחינה לכל שמונת המחלקות — היה אורח מצוי מאד אצלי בזמן ההוא, אם כי לא למדַני כלום. מין בריה משונה היה, אשר את רוחו לא יכולתי להתכן. מלא חמה היה על העולם כלו, ומעודו לא ברך בשלום בכניסתו או ביציאתו. נכנס, השליך אנה את ספרו, — כי ספר נשא אתו תמיד — התנפל על הסַפָּה, רגליו למעלה, והתחיל לשרוק או לזמר איזה

שיר. כעבור איזה זמן פנה אלי: — שלח לקנות תֵּה ולחם; דג־מלוח וחתיכת גבינה גם כן לא יזיקו — והוא מוסיף לשרוק ולזמר. בשמעו אותי שונן את שיעורי בגיאוגרפיה או ברומית, היא מתמלא עלי חמה וצועק: „האם לא תחדל לרצע את מוחי בהבליך?" ואחר ימלמל כמו לעצמו: „אינני מבין כלל, איך לא תקוץ נפשו לעסוק בכעור כזה יומם ולילה. הוי, בני־אדם, בני־אדם!"

כמובן, לא שמתי לב אל העויותיו המשונות, בהביטי עליו כעל מטורף. ואולם את בקשתו להשתתף בדירתי החדשה, לא יכולתי להשיב. דירתי היתה רחוקה מן העיר, אך לעמת זה הכילה שני חדרים, חדר פשוט וחדר בשול, ועלתה לי רק בשבעה רובל לחרש.

לברנרמן היו מטה, שלחן וכסא מן המוכן, ו„רהיטים" בשבילי קניתי בשוק בחצי־חנם: כלי־תמצית של פחים, שתי כוסות וספלים, פַּנָס, מקצב א) ישן לפצילת גזרי־עץ, מטאטא וכאלה. וברית נכרתה ביני ובין ברנרמן לאמר: „יום אחד, יום אחד חליפות, אהיה אני או הוא לבעלת־הבית, כלומר, לדאוג לצרכי הבית, איש יומו.

* *
*

כמעט פטרתי את דאגת־הדירה מלבי, ודאגה חדשה החלה להציק לי. כאלו היו בעצה אחת עזבוני כל מורי, מלבד חזן, מורי במתימתיקה, אשר הוסיף לבא אלי שלש פעמים בשבוע, אם כי דירתו היתה רחוקה מאד מדירתי, גם פידלמן, מורי ביונית ורומית, בקרני כפעם בפעם, אך ביאתו היתה לא בקביעות, פעם בבקר השכם ופעם קרוב לחצות הלילה. יש אשר שהה אצלי שעתים, ויש אשר ישב אתי חמשה רגעים והלך לו. יש אשר עבר שבוע ויותר, מבלי אשר ראיתי את פניו, וכמעט כבר נואשתי ממנו, ופתאום הופיע בשאלתו: „נו, עד

א) האקק־מעססער.

אנה הגענו בחכמתנו?" — בהטעמה כזו, כאלו זה לפני רגע חדלנו מללמוד. מיתר מורי לא ראיתי איש. היו לי מורים ליום, ליומים, לשלשת ימים ולכל היותר לשבוע רצוף. כל אחר ואחר החל ללמדני מראשית־למודים על פי שיטתו הוא, ומפני כך לא התקדמתי הרבה. זאת היתה נחמתי בחדלם לבא אלי, ומדעתי כבר בעצמי את אשר עלי ללמוד, ישבתי ואלמוד.

XVI.

כמעט שבה נפשי למנוחתה, והנה קפץ עלי רוגזם של ברנרמן וחבריו, אשר אסף אליו. השד יודע איפה מצא לו עדת הולכי־בטל רבה כזו. יומם ולילה היו טרודים, כאלו היה מוטל עליהם איזה ענין נכבד, אולם באמת אך אל הבטלה היו עיניהם. לא רק, כי הם בעצמם לא הביטו אף רגע בספר, כי גם למודי אני היה כקוץ מכאיב בעיניהם. ברנרמן אמנם לא הגיד לי זאת בפרוש; בכלל מעטו הדברים בינינו, כמו לא התגוררנו יחד כלל. כל אחד מאתנו פנה לדרכו, ולא התערב בעסקי השני. אך יש אשר הוא שב הביתה ומצא אותי מתהלך הנה והנה וחוזר על שיעורי בדקדוק שפת רומי או באיזה למוד אחר; אז מלמל כמו לנפשו: „איש מאושר, מי ידמה לו בלמדו עוד תריסר מלים רומיות, הוי בני־אדם, בני־אדם". אך לזה לא שמתי לב, העקר, כי מעת אשר נתחברתי אליו, אבדו מנוחתי והירותי לגמרי. ביתי היה לבית־ועד, ומהומה, צעקה ורעש בו תמיד. ברנרמן וחבריו שמו לילות לימים וימים ללילות, ואני אנוס הייתי לעשות כמעשיהם. יש אשר שוחחו כל הלילה, ובבקר השכם התנפלו אחוזי־שנה, מי על הרצפה, מי על הספסל, ויישנו עד הצהרים. ויש אשר נעלם ברנרמן לשלשת ימים רצופים ולא בא הביתה. בתחלה הסב לי הדבר צער. בחשבי אולי קרהו אסון, אך ברבות הימים הסכנתי בזה, עד אשר, להפך, נעים היה לי, בהרגישי את עצמי חפשי מעלו.

ביחוד התחלתי לבזותו, מעת אשר התבוננתי אל אבירות לבו, בהטילו את עצמו עלי לשמשו. כמובן, לא שמר את התנאי אשר הותנה בינינו בדבר צרכי־הבית. ביום הראשון עשיתי אני את כל המוטל עלי, טהרתי את הרצפה, הסקתי בכירה ואקנה את כל הצרכים. בא יום השני וברנרמן — כלא יודע. הזכרתיו, — כלא שומע. ויפן וילך לו. ביום השלישי הוספתי למלאות את תפקידי. אך בראותי ברבות הימים, כי הוא מצדו לא ינקף אף באצבעו, נלאיתי גם אני לעשות דבר, ביחוד מאשר כבד היה

עלי, להסיר את כל החלאה, אשר מלאו בה חברי ברנרמן את החדר. הרצפה היתה שחורה ומזוהמה כל כך, עד אשר לא נכר היה, כי היא עשויה עץ. ומי ימנה מספר להמון החפצים, אשר היו פזורים עליה, על השלחן, על המטה ועל החלונות? ספרים, כתנות מזוהמות, שיורי סיגרות, צוארון לבון. אֱזור עור, מַגָפַיִם ישנים, חתיכות לחם נקוד. ראשי דגים מלוחים, קליפות גרעינים, עצי־גפרית אֻכָּלים, סיר מלא מי־רחצה ועוד דברי־חמדה כאלו, וכל אלה מפוזרים ומבולבלים, עד אשר חשכו העינים למראיהם. בלכתי הנה והנה בחדר, שקוע בשנון למודי, נתקלתי כפעם בפעם באחד החפצים וכמעט אשר נפזרו עצמותי בנפלי. הדבר הזה הסב לי צער גדול ואקוץ בחיי, אך ברגרמן לא שת את לבו לזה, אדרבה, נָעם לו מאד.

XVII,

באחד הימים אשר בו הרביתי ללמוד ולשנן על פה: חמשה משלי קרילוב, ששים ושלש מלות רומיות וששת עמודים גיאוגרפיה, אחזתני עיפות כזו, עד אשר אנוס הייתי לעלות בצהרים על משכבי ולישן. אני ישנתי, ופתאום הופיע ליב׳ל בחדרי. אחוז־שנה, חשתי בכל זאת את ביאתו ואת נשימתו. חידה היתה בעיני, איך עלה בידו למצוא את מעוני. הוא נגש אלי בנשימה נפסקה, העירני ויגד לי, כי למחרת הבקר, בשעה השמינית, עלי לבוא אל גן־העיר ולחכות שם לבואו. על שאלתי: מה יצא מזה? ענני כדרכו: „אין דבר! הכל יהיה נכון״.

קמתי בבקר ואלך אל המקום אשר יעד לי ליב׳ל, אך לא מצאתי איש. לאט, לאט נתקבצו אלי אחד אחד עוד צעירים כמוני ובשעה התשיעית היה מספרם לא פחות מעשרה. שונים היו בחזותם ושונים בתלבשתם: ארוכות, קצרות, ארוכות וקצרות, לא ארוכות ולא קצרות, ביניהם הופיע גם הצעיר המינסקי או הפינסקי, נושא תחת זרועו פת לחם עטוף במטפחת, אשר בלי־ספק נמצא לו בדרך בהצי־חנם. אנחנו הבטנו איש אל רעהו ונשוחח דברים מעטים. עוברים ושבים התיצבו אצלנו, וישאלו בתמהון מה זאת, למה זה נאספנו?

לסוף הופיע ליב׳ל, מקטרתו בפיו ותחת זרועו ספר ארוך... הוא לא הלך, כי אם רץ, רץ עד כמה שהרשה לו גופו הסגלגל ורגליו הזעירות.

— נו, צפרא טבא לכם, ילדי, הכלכם נאספתם?

וליב׳ל מנה אותנו במחשבתו.

— נו, בואו, ילדי, נלכה! — נתן ליב׳ל קול צו.

הוא הלך בראשנו, ואנחנו הלכנו אחריו, ונעבור רחובות לא ירעם איש, עד אשר באנו לפני חצר גדולה ונאה. הוא הוליך אותנו אל מדרגת־שיש של אחד המעונות היפים ויאמר:

— שבו בינתים, בני, כרגע אשוב אליכם!

ומיד נעלם דרך פתח חדר־הבשול.

המתנו עליו שעה שלמה, עד אשר קצה נפשנו. לסוף הופיע שנית, מצנפתו הקמוטה בידו, לחייו היו אדומות והגידים הירוקים, הנראים מבעד לקרחתו, היו מגואלים; נכר היה, כי דמו בוער ורותח בקרבו. בתחנונים בקש מאתנו, כי נתיצב בחצר אצל הצנור, למען יראנו הוא. מלאנו אחר רצונו.

בינתים רשן ליב׳ל את מקטרתו, מלאה, העלה, וירם את ראשו אל החלון הגבוה.. מבלי משים הרימונו גם אנו את ראשינו... לסוף נראה אלינו מבעד לחלון ראש־אדם עם משקפים. ליב׳ל קרץ אלינו בעיניו, נפנף במצנפתו ובמקטרתו באויר. מתחלה לא הבנו את רמזיו, ואחרי אשר עמדנו על מחשבתו, כי עלינו לברך את הראש,— נסגר החלון והראש נעלם...

— נו, בואו ילדי, בואו! — קרא ליב׳ל אלינו.

בצאתנו את החצר, הקפנו את ליב׳ל בשאלות: מה? מי? ומתי? וליב׳ל עננו: — אין דבר: הכל בשביל הפרויֶקט שלנו, אדות הסימינריה... יראה הוא, כי ישנם אנשים בקרבנו... הוא נדב שלש פעמים ח״י רו״כ לשנה... אין דבר! כסף נשיג בֵּינֵנו... לנו נחוצים אך אנשי־שם... עוד מספר חתימות כאלו, והענין יִמָּסֵר ישר ליד המיניסטר...

איש, איש הלך לדרכו ולמנוחתו, ואשאר רק אני וליב׳ל. נזדמן לי אפוא ללכת אתו יחד. בדרך שאלני: „האינך חפץ לראות את בית הספר אשר לנו? אנחנו הולכים עתה שמה". ואלך אתו.

עוד בטרם קרבנו אל החצר, אשר בו היה בית־הספר, כבר הגיע לאזנינו קול ענות של ילדי־ישראל... „אלה הם החברה הלבנה שלנו", באר לי ליב׳ל. בבואנו אל החצר, נאלצנו לכפוף את ראשנו, כדי להכנס, כי השער היה סגור והפתח — נמוך ביותר.

עדת נערים מבני שבע ועד שש עשרה, לבושי סחבות, נעלים הפוכים, ומצנפות קרועות לגמרי או לחצאין. רצו הנה והנה בחצר, טפסו איש על אחיו על העגלות, אשר עמדו באמצע החצר, וקולם הלך עד לשמי־השמים... פתאום התנודדתי: מים קרים שטפו על כל פני... עמדתי כנדהם. בהביטי אל כל עבר

ראיתי והנה נערים אחרים עומדים אל בֶּרֶז המים ומזים איש על אחיו.

— השקטו, ילדים, השקטו! — נתן עליהם ליב'ל בקולו.

— „לא אני, ר' ליב'לי, לא אני! הוא, הוא הנהו!" — צעקו הילדים, ויוסיפו לעשות את מעשיהם.

— את כל אלה הילדים — קרא אלי ליב'ל — אספנו מן החוץ, מרחוב היהודים... אנחנו אמרנו להם: ילדים, החפצים אתם להיות לאנשים, החפצים אתם ללמוד? למדו אפוא! מורים נמצאים לנו בחנם, סטודנטים וגימנזיסטים לאין מספר. שלחנות וספסלים קבצנו, ושכר דירה אנחנו לוקחים מכל אשר ידבנו לבו. עורם פראים... אך אין בכך כלום! אנחנו נעשה אותם לאנשים... איך בכך כלום! העקר, הפרינציפה אצלנו היא השכלה וחפש, חפש גמור...

הלכנו, אני וליב'ל, על מספר מעלות אל מסדרון ארוך אך צר, שבו עמד קולָב א) שחור, לפני הקולב טיל „קַצַּפ" גבוה ורחב כתפים, בעל כתונת אדומה אחוזה באזור עור. זקנו הארוך והרחב, אשר ירד על חזהו היה משורק למשעי.

— זה הוא השומר שלנו! — לחש לי ליב'ל באזני.

באותו הרגע נכנס איש צעיר, בעל זקן צהבהב וקווצות ארוכות ביותר. על ראשו מגבעת רחבה, על כתפיו מעיל ובידו מקל עב. זה היה פידלמן, מורי ביונית ורומית. הוא מהר להסיר מעליו את מעילו וישליכהו יחד את המקל על הקולב. אחר הושיט את ידו בידידות אל הקצפ, בקראו: „Здравствуйте, Иванъ Демьяновичъ!" והלז ענה לעמתו בקול כשופר: „Здравія желаемъ, Ананій Яковлевичъ,!"

אחר כך נגש פידלמן אל ליב'ל ובלחצו את ידו קרא: „אַ, ר' ליב'ל!" וליב'ל ענהו: „צפרא טבא לך, אַנַי יַקַבליביטש!"

— הנה אחד החלוצים אשר לנו! — הציגני ליב'ל לפניו, בהורותו באצבעו עלי, אך פידלמן הפסיקו, באמרו: „אנשים

א) Вѣшалка.

אחים הננו מכבר, הלא תלמידי הוא!" ומיד נכנס במרוצה אל המחלקה.

על שאלתי למה זה ירבה פידלמן לנהוג כבוד בשומר בית־הספר, ענני ליב׳ל:

— אְ, אְ, כל אנשי שלומנו הנם ליבֶּרָלים גדולים, בעיניהם קטן וגדול, עשיר ורש, יהודי ואינו־יהודי, הכל אחד, הכל שוה!—

XVIII.

בבקר לא־עבות אחד השגתי מכתב מאת ידידי זילברמן ממליגובקה. בו הוריעני כלאחר יד — כי אשתי מתה... „יצאת אפוא לחפשי — חתם את מכתבו — מתחת עול סבלות חיי־משפחה, ובידך להקריב את כל חייך על מזבח ההשכלה הקדושה, באין מפריע ומכלים דבר. הה, מה אקנא בך!"

הוא חשב שיבשרני בזה בשורה טובה!...

ברגע הראשון הייתי כנדהם, כהלום פטיש חזק. דמי נקפאו ואתנודד כלי כאחוז קדחת. מהומה נוראה נהייתה במוחי ולשוא עמלתי לצמצם את מחשבותי. „מה נהיה? מה עבר עלי, מה זה הוא כותב?" לא זכרתי. ראשי המה ואזני צללו. בידים רועדות אני מחפש במכתב את המלה הנוראה, אשר חוללה סער כזה בנפשי, — אך לשוא, היא נעלמה. אולם פתאום נגלה לעיני: „מ ת ה". „מתה, מתה, מתה", הגו שפתי בלי כונה. מה פירוש: מתה? כן, מבין, מבין אנכי! אך מה ממני יהלך?...

התנפלתי על מטתי ואשכב איזה זמן משולל־מחשבה, ופתאום באה לי ההכרה הברורה מאשר עבר עלי: „היא מתה בהקשותה בלדתה, וילדה הנולד מת אחריה..." מדוע זה מתו?... מנדיל כותב: „כל העיר מאשימה אותך במותם". אמת הדבר, לא אובה לכחד, אנכי המתי אותם, אנכי. אבל מדוע זה יחרישו, מדוע זה אני מתהלך חפשי, באין מכלים? מרוע זה לא ישמוני במאסר וידינו אותי כאשר ידונו את כל רוצח נפש?..."

ותשוקה איומה להוסר ולהענות בעד פשעי, תשוקה להמצא בין הצנוק והמהפכת מלאה אז את כל נפשי. . . . .

. . . .

. . . .

חמשה ימים לא יצאתי מחדרי. חמשה ימים לא ידעתי את אשר אתי. יש אשר גברו מכאובי לבי וארוץ הנה והנה, כאיש אשר אין ברוחו נכונה, ויש אשר באה בנפשי מנוחה נוראה ומדכאה...

אך רעיון אחד המה בלבבי בלי־הרף : „הכל עבר, הכל", ולי היה, כאלו נמחה רגע אחד מלוח לבי זכר כל הצרות והיסורים, אשר סבלתי וזכר כל התקוות ומשאות־הנפש, אשר מלאו את לבבי...

ביום השלישי אמנם כתבתי במכתבי אל החברה: „שני קרבנות הבאתי אל מזבח ההשכלה; יעלה נא לרצון לפניה". ואולם הרגש הרגשתי, כי עושה אני שקר בנפשי בכתבי זאת, כי מסתיר אני את רגשות לבי מפניהם...

*

ורעי ברנרמן, בשמעם את דבר האסון אשר קרה לי, החלו להציק לי בחרודיהם הנבערים ובעקיצותיהם הגסות.

— חַה, חַה חַה! — קרא אחד מתוך החברה, במלאו צחוק פיו — המוצאה חזותו הנלעגה של שואל'ק שלנו חן בעיניכם? הוא לא יחדל מיבב והתיפח, גם את היונית יהרומית הסיח עתה מלבו! פססס... האם דבר מצער הוא! חיקה'לה מתה עליו! העולם שב לתהו ובהו, ומה חפץ לו בחיים? אכן, ארוני, בלי התולים: היש ערך לאיזו חיק'לה או שרה'קלה לעמת כל העולם כלו? יריקה, ואולי עוד פחות מזה. לפי דעתי, אסור לאדם מן הישוב להוציא על קטנות כאלו אף אנחה אחת. את האנחה הזאת טוב לחשוך בשביל האנושיות, אשר עלינו לעבוד אותה בכל לב ונפש, אך מי זה ישים לב לאבוד אחד האטומים?

פתאם חלץ אחד מן החבורה את מַגָפיו, ישב לארץ כמתאבל על מת, ויען בקול בוכים מעושה: „הה, חיק'לה יקירתי, נשמת אפי מתה, ואני אנה אני בא? על מי זה נטשת את יתומיך הקטנים? למה זה לא מתי אתך יחד", יכאלה.

ואני לא חשתי אמץ בנפשי להתקומם לנגדם ולהגיד להם את אשר בלבבי. להפך, מצאתי לנחוץ להצטדק לפניהם, כי אינני מתאבל כלל וכי רק חולה אני קצת. ואולם בצאתם מעל פני ובהשארי יחידי נקטתי בנפשי על חלשותי ועל התבטלותי בפניהם...

XIX.

יום אחר יום חלף וסערת רוחי הלכה הלך ושקט. אך לא הזמן השקיטה, לא הוא השכיחני את הצרות, אשר עברו על ראשי, כי אם — הרעב. הרעב, אשר עד העת ההיא לא ידעתיו. אם כי שמעתי את שמעו, קראתי הרבה אדותו ובמכתבי לחברי תארתיו לא אחת ושתים בצבעים מעוררים זועה, הוא, הוא נסה דבר אלי ויגזול את כל מעיני.

הכסף המעט אשר היה בידי אזל, ואיש לא נמצא לי להושיעני בצרה, וגם אנכי לא דרשתי עזרה מאיש, ואלך הלך ונמק ברעב.

ובכל אלה היו לי אז ימים או למצער שעות, אשר בם שבע רצון הייתי ביסורי. חשתי אז איזה גאון נעים ומרומם נפש. „מה חפץ בחיים — חשבתי אז בלבבי — לאנשים אשר יש להם כל אשר תאוה נפשם! האם לא גרועים הם מבהמות? לסבול, לְעַנות, ויחד עם זה לחוש ולדעת בשביל מה אתה סובל, בשביל מה אתה מעונה, אך חיים כאלה הם נקראים חיים ואך המה נאים לאדם".

ואולם משרת בית־המזון לא היה, כנראה, תמים־דעים עמדי, בעיניו לא נשאתי כלל בשביל זה, ואת דעתו זו גלה לי, בבואי אחת לשני ימים אל בית המזון לאכול חומצה א) בעד עשר קופיקות, באופנים שונים. כמעט שפתחתי את הדלת, שמעתי בלחשו באזני בעל־הבית: „הנה הארון חומצה הולך!" גם נשתו אלי, גם שאלו כפעם בפעם את פי „החפץ אדוני בחומצה, ואיזה ארוחה שניה?" אם כי יודע הוא מראש את תשובתי: „כלום, אך חומצה" — כל אלה מלאים קלות־ראש ובוז. וקערת־חומצה אשר הושיט לי היתה תמיד מלאה זבובים, ובשאלי את פיו: „מה זאת?" ענה לי בשחוק ערמה: „זבובים, אדוני, מבשרי־האביב!"

א) באָרשטש.

* *
*

באחד הימים שמתי במקרה את עיני באחד העתונים „רוח־הזמן", אשר הביא אתו אחד מחברי ברנרמן, וארא על מעטפת הגליון מודעה מעת המערכת: „מבקשים אנחנו בשכר הגון נערים מוכשרים לחלק את עתוננו בין חותמיו, מהשעה הששית ועד העשירית בבקר".

המודעה הזאת נכנסה אל לבי. דִּמִּיתי קל וחמר: „אם בנערים חפצה המערכת, בגדולים לא כל שכן, ומדוע לא אנסה גם אני דבר אליה?", אמנם צר היה לי להבָטל בשעות הבקר מלמודי, אך בכל זאת גמרתי ללכת שמה, כי המחסור הציק לי מאד.

בלשכת המערכת מצאתי אשה באה בימים, משקפים על חטמה וקולמוס בידה. היא שאלתני:

— מה חפצך?

— ארות הנערים לחליקת העתון...

— אנשים בעלי־זקן לא יסכנו לנו!

מה לעשות? תקותי האחת נכזבה, ובשביל מה? בשביל דבר־הבל. נזכרתי, כי באמתחתי עוד ישנן עשר קופיקות, אשר חשכתי בשביל ארוחתי, ומבלי התישב הרבה נשאתין אל הגַּלב.

ושנית עמדתי לפני המטרונה, בעלת המשקפים, אך כמעט ראתני, התפרצה בשחוק:

— חִי. חִי. חִי! ערמת יהודי!

— אנכי אסתפק בשכר מועט!

— כן, מבינה אנכי, אך מה אעשה לך, אם נכשלת בגלב שאינו הגון, אשר עשה את מלאכתו רמיה?

— ???

— הוא לא השכיל להסיר יחד את היקן גם את פרצוף היהודי מעל פניך.

לבי התכוץ ודמעות, אשר עצרתי בעדן, שמו מחנק לצוארי.

בצאתי החוצה נתיצבתי כנדהם, מבלי דעת מאין באת ולאן עלי ללכת... זרמי דם פרצו אל פני. כאב ובושה התרוצצו בי יחד. לא ארע מאיזה סבה, הוצאתי את מטפחתי ואצרור אותה סביב פני ואמהר ללכת הביתה...

וזאת היתה לי הפעם הראשונה, אשר לא האשמתי את „החשכים, מורדי־האור" באסוני.

XX.

באחד הימים השגתי תמיכת כסף מאת חברי בעיר מולדתי. לא ארע מי גלה להם את הרז, כי מחוסר־לחם הנני, יען אשר אנכי לא הודעתים זאת. בהושיט לי נושא המכתבים את הכסף, התאדמתי מבושה ולא הרהבתי להרים את ראשי אליו; נרמה היה לי, כי יודע ומכיר הוא את סבת מבוכתי. דמעות חמות שטפו אל עיני, והדמעות — דמעות תודה ושמחה, אך גם דמעות כאב־נעכר היו.

במכתבי, אשר ערכתי לחברי באותו יום, כתבתי כדברים האלה:

„... תשואת חן חן לכם מעומק לבבי, בעד סכסת ארבעת הכסף, אשר הואלתם בטובכם לשלוח לי מ„מעות החברה". ואולם הגדתי לכם היום, לבל תוסיפו הביא לי מנחה. המעט אשר אין בידי להגדיל את אוצר החברה, כי אבא עוד להקטינו? לכן שמעו בקולי וחדלו מעשות כדבר הזה אשר לא יֵעָשה.

הנני לבשר אתכם בזה, כי מצבי הוטב במעט. ליב'ל הטוב עמד לעזרתי. בהשיגו למעני הוראת שעה בעד ארוחת־צהרים. אמנם נותני־לחמי הנם בעצמם עניים, ורע עלי המעשה, כי מאחרים הם לאכול, ועלי לשאת כל היום חרפת־רעב, בכל זאת שלום לי עתה. הרעיון, כי ביגיעת כפי אני אוכל את לחמי, נעים לי מאד, ואני מרגיש בקרבי התעודדות וגאון... אך לשוא, אחי, אתאמץ לתאר לכם כמו חי את הרגשות אשר בקרבי. למען דעת את אשר בחבי, נחוץ להגיע למקומי.

ליב'ל הבטיחני להשיג למעני עוד הוראת שעה בעד מעון. אז באמת כבר הייתי למאֻשר! מאד חפצתי להפרד מעל ברנרמן וחבריו, אשר את צלמם אבזה.

שואלים אתם כפעם בפעם את פי, כמה מחלקות כבר גמרתי. על זה אשיבכם, כי לא בכל הלמודים עשיתי צעדים קדימה במדה שוה. למשל, ברומית, ביונית ובחכמת־החשבון עשיתי חיל רב. לא כן ביתר הלמודים. אך מורי הארון חזן

יבטיחני נאמנה, כי בשנה או בשנה וחצי יהיה לאל ידי לעמוד על הפבחן מכל שמונת המחלקות, מי יתן ותקותו לא תכזב.

מאת רעי הנאמן מנד'ל זילברמן מממגליגובקה השגתי מכתב; בו יודיעני, כי, מאשר נכזבה תוחלתו להוָשע במהרה על ידי, לכן גמר אמר לשוב לביתו ולהשלים את אשתו.

על דבר חותני וחותנתי הודיעני, כי אומרים הם לנסוע לארץ ישראל, לבקש שם נחומים, על האסון אשר קרם.

שלום רב לכם, אחי. יתן ה' לכלנו כח ועצמה, לשאת ולסבול את כל הצרות והמצוקות, אשר סביב שתו עלינו.

ידידכם עוז שואל".

זה היה לי המכתב הראשון אל חברי, אשר בו לא דברתי בשבח „ההשכלה בת השמים". איזה מיתר נתק בלבבי..

XXI.

ימים קשים הגיעו, ימי הרעמים בחוץ והתרגשות הלבבות בפנים.

מעיר .N הגיעו לאודסה שמועות שונות על דבר האסון, אשר קרה לאחינו שם, וכל אנשי העיר שוחחו, התוכחו, אף נאנחו... רק אל אזני אני לא הגיע הרעש, רק אני לבדי לא לקחתי בו חלק. אנכי ישבתי לי כקדם בדד בחדרי, ואלמוד על פה את תולדות האחים המהוללים קיריל ומיפודי...

אך ממכתבי חברי בעיר מולדתי נודע לי הכל, כדרשם מאהי היושב „בעיר גדולה לאלהים, מלאה חכמים וסופרים" להודיע אותם „את כל ונוכחת".

באחד ממכתבי, אשר ערכתי להם אז, כתבתי כדברים האלו:

„...מכותלי מכתבכם אני רואה, מה מאד נרעשתם ונפעמתם לשמע הבשורות הנוראות מכל עבר ופנה על דבר מצב עמנו האֻמלל בנוים. שנאת עולם לעם עולם. אשר נדעכה כמעט, שבה שגית ותתלקח. ותפרץ ותעש כנו שמות... ההשכלה, אשר אמרנו: בצלה נחיה בגוים, נהפכה לנו לרועץ!

שואלים אתם את פי, אם אמת כפי השמועות המחרידות לב ונפש, דורשים אתם ממני, כי אגלה לכם את מצפוני הסבות, וכי אגיד לכם את כל אשר יְדֻבר בעולמות הגבוהים, כהעיר המלאה חכמים וסופרים כענלה המלאה לה עמיר.

הה, אחי!, בושתי להודות לכם, כי אתם בעירכם הנכחדה יודעים פי שבע מאשר ידעתי אני. ומה פלא? אתם מבקרים את בית־המדרש, מתערבים בין הבריות, קוראים כתבי־עת וממהרים אפוא לדעת את כל החדשות, אשר הקרינה. לא כן אנכי. בדד וגלמוד הנני כערער בערבה ולא אתארח לחברה את איש"...

" . . . .

זה היה מכתבי הראשון, אשר בו הטחתי דברים נגד „ההשכלה, בת השמים".

*   *
*

באחד הימים התפרצו ברנרמן ושנים מחבריו אל חדרי, ומיד הכרתי בפניהם, כי איזה חדשה נכבדה נהיתה וכי שבעי־רצון הם ממנה.

— ...כן, כן, החברה אינה יושבת בחבוק־ידים!... ההתחלה כבר נעשתה, הידד, התחי חברתנו! — כלה ברנרמן את שיחתו בתרועת־ששון. בראותו אותי יושב ומתעמק בספר, חטפהו מידי, השליכהו על הרצפה ויקרא בכעס:

— אידיוט! אש יוקדת בחוץ, והפתי הזה יושב לו ומעלה גרה.

— בערה? איפה?, איה? — קראתי בבהלה.

— חה, חה, חה! הוי, בני־אדם, בני־אדם! לאזניו גם לא הגיע הקונצרט, אשר ערכו לכבוד יהודיו בN. עוד מעט וגם פה יערכו קונצרט, אשר בו יקחו חלק כל האנשים הנבונים, חוץ מחמורים ומעלי־גרה!

הדברים האלה פעלו עלי את פעולתם להעיר את רוחי... מדעתי. כי מפי ברנרמן לא אציל דבר ברור, יצאתי אל הרחוב, לשמוע את אשר נפל בעיר.

היהודי הראשון, אשר בו נפגשתי. ספר לי את הכל, ודברי ברנרמן חדלו מהיות לחידה בעיני. לא יכולתי כמעט להאמין למשמע אזני... הוספתי לשאול את יתר האנשים אשר נפגשתי בם... איזה תאוה מוזרה לשמוע ולחזור לשמוע את פרטי המקרה בערה בלבבי... ואני הוספתי לשמוע. יבכל פעם פרטים יותר איומים, וכאשר הוספתי לשמוע, כן הלך יאוש לבי הלך וגדל...

לסוף פגשתי בהאדון חזן, מי שהיה מורי לפנים. גם הוא היה נפעם ונרעש מאד.

— כלל גדול הוא בעולם — התפלסף כדרכו —, כי החפים מפשע סובלים בעד החוטאים. אנחנו סובלים בגלל אלה מאחינו,

אשר באמת ראויים הם לעונש... אך על ידם באה עלינו כל הרעה הזאת.

שבתי ללכת הביתה. וארא מרחוק את ליב׳ל סכרנו. הוא שֻׁנָּה כל כך. עד אשר כמעט לא הכרתיו. קומתו הזקופה, צהלת מרוצתו, בת־הצחוק שבעיניו — כל אלה חלפו מאתו, ראשו היה מורד לארץ, וכלו כמו קָטֹן יידל. גם אופן קטרו את מקטרתו שנה הפעם. לא בגלוי נשאה. גם לא העלה ברְוחה את עשנה כדרכו תמיד; מתחת שרול מעילו הסתירה, ומעת לעת הושיט את פיו אליה וימץ את עשנה, ויוציאו דרך נחירי־אפיו באי־רצון... אם כי היטיב לראותני עשה את עצמו כלא־רואה ויסב את פניו ממני אך אנכי שמחתי לפגשו, ואמהר לגשת אליו.

— ר׳ ליב׳ל, מה אתה אומר ל כ ך? מה דעתך ל ז ה, ומה תצא מזה? מה תהיה אחרית הדבר? — הקפתי את ליב׳ל בשאלות.

— אין דבר... יהודים ישארו יהודים! מה לעשות את החיה הרעה? שסו אותה בני והיא נושכת... אנחנו כבר הסכנו בזה... אנחנו הננו תמיד השעיר לעזאזל... העקר — אורך רוח, לשבת בדד ולדום עד יעבור זעם... לעת כזאת עלינו לעצור בעד נשימתנו, לבל נראה כל אות־חיים — ואין דבר! יהודים ישארו יהודים!

בהפרדו מאתי הגיד לי: „העקר — לבלי הִוָּאש! אך העבור השעה הרעה ו א נ ח נ ו נקים את הבטחתנו בדבר הוראת שעה בשביל מעון... כבר נמצא ל נ ו מקור... העקר, לבלי התיאש!..."

XXII.

הסער הלך וגדול. עצבת נוראה היתה פרושה על כל העיר, רוח כל יושביה נפל עליהם ואיש, איש הלך שחוח ומדוכא מאימת המקרים המתרגשים ובאים... דומיה איומה שלטת בכל, הדומיה לפני התחולל הסער... מדברים אדותי בגלוי. אך בלאט, כתבי העת מרבים לכתוב ולשער השערות... כבר קבעו את המועד, ויום יום אומרים „מחר יהיה האות!"

וגם עלי נפל פחד נורא. נדמה לי, כי בעיר נצורה אנכי, המחכה בכל רגע ורגע לבוא האויב, אשר ישתער עליה וישימה הל עולם... לשוא בקשתי להפיג את פחדי. בשבתי אל ספרי ללמוד. באזני צלצלו בלי־הרף המלים: „קונצרט כללי" „עלוקות" „ערת־היחפים" „החיה הפראית" „עקספלואטטורים" וכאלה, ומחשבותי לא הניחו לי לשבת אף רגע במנוחה.

חוץ לזה יראתי מפני ברנרמן וחבריו, כי בראותם אותי יושב והוגה בספר, יתנו עלי בקולם, ויאמרו לבלוע אותי חיים.

* *
*

באחד הימים התקבצו ברנרמן וחבריו בחדרי, ויתלחשו במין התעוררות והתרגשות מיוחדת. אנכי ישבתי לי בפנה ואדום, אך מקטעי דבריהם נודע לי, כי בשעה העשירית בערב תהיה במקום פלוני ופלוני „אספת־צעירים" וכי הם עורבים פה את טענותיהם.

ובשעה העשירית בערב הלכתי אל האספה. האולם הגדול היה מלא מפה לפה, עד כי לא התבונן איש בכניסתי.

בין הנאספים שררה התרגשות גרולה. כלם דברו, שוחחו ויתוכחו ואיש לא שמע את דברי רעהו...

— גוספודה! גוספודה! — צעק האחר בקול גדול, — מציע אני לבל יעלו פה עשן. אי אפשר לסבול! אפשר להֵחָנק מרוב עשן!

— יפתחו אשנב!

— לא טוב לפתוח! ישמעו את קולותינו ויפריעו בעדנו.

— אל יעלו עשן! אל יעלו עשן!
— האם בית־מרזח פה?
— הסו, אדוני, כבר הגיעה העת לפתוח את האספה... איש לא יבא עוד.
— כן, כן, כבר הגיעה העת, כבר הגיעה — נשמעו קולות שונים.
— אל השלחן, כלכם אל השלחן!
— רב לכם לשוחח זוגות, זוגות!

מקצת הנאספים ישבו להם סביב השלחן העגול, והנשארים מצאו להם מקום הללו אחורי היושבים, הללו בסמכם על הכותל והללו על החלונות...

השאון הלך ושקט אך לא חדל לגמרי.

איש גבוה ודל־בשר התנשא מכסאו ויישתעל... הנה חזן, מי שהיה מורי לפנים. כמעט לא הכרתיו הפעם, בהתפשטו את לבושי־השרד.

— אדוני, כלנו יודעים את אשר קרה אותנו ואת אשר נשקף לנו להבא... אשמים בכל אלה הן פרנסות אחינו: סרסרות, נשך, בתי־מרזח וכדומה. אלה שמו אותנו לחרפה ובוז בעיני שכנינו! אל נא נשלה את נפשנו בשוא! מי יחוש יותר ממנו את מומינו יאה משחתנו אשר בנו? מה פלא, כי עם שכלו מלא עלוקות ופּרזיטים הוא שנוא ונבזה בין הגוים? עלינו האינטליגנטים העברים החובה הקדושה מוטלת, להראות לעיני כל, כי אין כל קשר בינינו ובין העלוקות האלו („הס! רב לך! הס!" נשמעו קולות שונים). עלינו להודיע זאת גלוי לכל העמים, בכתבי־עת ובמחבריות מיוחדות, עלינו לצאת במחאה נגד הענפים הנשחתים אשר בעץ־עמנו, אז יראו שכנינו, כי גם בעורקנו נוזל דם אדם... שנית אני מציע לפניכם, כי ניסד תכף באותו מעמד „חברת צעירים עברים משכילים וישרים". מטרת החברה תהיה להשתדל בכל האמצעים להקן את המדות הרעות ולהסיר את המומים אשר בקרב עמנו... (פה השתעל הנועם בחזקה).

— „די, די", „הלאה, הלאה" „עבר" „הדיוט"!
— רב לנו לשמוע את הבליו!

— כן, כן, ניסר חברה, נחוצה לנו חברה!

— מה לנו להבלים כאלו, אשר אין להם כל שַׁיכות אל מגמת האספה?

— הסו, הסו!

— אדוני! — קרא אחד בקפצו על הכסא, — אנכי לא אוכל כלל להסכים לדעת הנואם שקדמני.. הוא מוצא, כי סבת כל אסוננו היא אך בנו בעצמנו. אני מוחה נגד דבריו אלו בכל כחי. מי אשר קרא את דברי ימי עמנו יודע כי מקור...

— אין לנו חפץ בהיסטוריה, לא לשמוע לקח באנו הֵנה!

— הזמן עובר! הזמן עובר לבטלה!

— נחוץ לבחור ביושב־ראש!

— כן, כן, יושב־ראש, יושב ראש!!

— אדוני, מי זה יכול להיות ליושב־ראש?

— זה, אשר בכחו להרים את קולו יותר מכל...

— חה, חה, חה!... חה, חה, חה!

— ששששש! הסו, אדוני, הסו!!!

— אדוני! — קרא אחד מן הנאספים, בגיחו מתחת השלחן; הוא הָיה בעל פנים צומקים, מצח רחב ועינים שחורות וניצצות, — אדוני, אם אין איש מכם מתנגד לזה, אקח אני עלי את מִשרת יושב־ראש.

— אחת היא, אחת היא, יהיה הוא ליושב־ראש!

— היש אצלך פעמון? — קרא היושב־ראש, בפנותו אל בעל החדר.

— פעמון?... פעמון?... אולי לקחת מעל הדלת?

— כן, כן, מעל הדלת, מעל הדלת!

מיד הסירו את הפעמון מעל הדלת ויתנוהו להיושב־ראש. הוא הרבה לצלצל בו, עד אשר חדל השאון כמעט, אחר פנה אל הנאספים:

„אדוני, רואה אנכי, כי נקבצו בזה אורחים קרואים ולא קרואים... כמובן, אין אנו מתנגדים לזה כלל. הדבר אשר בשבילו נאספנו, נוגע אל כל הכלל ולכל אוהב עמנו באמת יש הצרקה לקחת בו חבל... מקוה אני, כי אין בקרבנו מרגלים

או אנשים אשר רק לראות כמחוה באו הנה. („היושב־ראש עובר את הסדה! הוא מגרף את הנאספים!" נשמעו קולות שונים) במות אני, כי את כלנו הביא הֵנה אך הרצון הטוב לעזור ולהועיל לעמנו בעת הרעה הזאת („אל עקר הדבר, מהר!" קראו אחדים). ואולם לדאבוני אני רואה, כי רבים הם, אשר לא יבינו את מגמת האספה הזאת. חושב אני, כי עתה, בעת אשר חרב מונחת על צוארנו, אולת הוא לבלות את הזמן בוכוחים כאלה, אשר נשמעו זה עתה. כל זה טוב ויפה, אך לא בעת כזאת... לכלכם נודע היטב את אשר צפוי לנו עתה יום, יום. חושב אני, כי עלינו, על המשכילים בעם, לטכס עצה, מה לעשות להשיב פני הרעה, פן תהיה אחריתנו כאחרית אחינו בN. יציע נא אפוא איש, איש את דעתו, אך בקצרה ובלי הערות מיותרות... מי אשר דברים בפיו — יבא ויגיד...

— אנכי... אנכי... אנכי!... — נשמע מכל עבר.

— מי חפץ לדבר, יגיד לי את שמו ואת שם משפחתו ואתן על הסדר לכלם את הרשיון לדבר.

ההצעה נתקבלה וכעשרים נואמים, זאת אומרת, כחצי ממספר הנאספים, הביעו את חפצם לדבר. יושב־ראש אֻמלל! הוא צלצל והריע בפעמון מבלי־הרף. טפות זעה קרה נזלו על לחייו הצומקות, על מצחו הקמוט ושערותיו המעטות דבקו בו...

בראשונה התנשא כי"נרמן ויאמר: „בארץ מולדתנו נהיו עתה מעשים גדולים ונכבדים... שנויים כבירים יתחוללו עוד מעט בכל מעמדי החברה, אשר כמובן ירבו את פעולתם. גם על מצבנו אנו... את אשר קרה להיהודים בN. והיה עלינו לדעת מראש... אנכי אבטיחכם נאמנה, כי אין הדבר הזה נוגע כלל להיהודים כאשר הם יהודים... אך שונאינו וכל אלה אשר טובת עצמם ידרושו מהאמצים לתת לכל ה„ענין" צורה יהודית... זה היא הדרך אפוא, אשר בו עלינו ללכת: נסיר נא את הצורה היהודית מעל הענין, וכל רעה לא תגיע אלינו... עלינו להקהל ולעמוד על נפשנו. והיה אם יתחילו הם את ה„קונצרט" היהודי, נערוך אנו לעמתם קונצרט אחר לגמרי... כמובן, עלינו להמתין עד אשר יתחילו הם... ראשונה תהיה

ידינו במערכת „רוח־הזמן", אשר היא, היא סכסכה את היהודים במבקשי ההפש...

דברי ברגרמן העירו שאון רב בין הנאספים. בנופיתו, אשר נסתה לעזור לו, נשתתקה מהמון הקולות והגדופים, אשר המטירו יתר הנאספים עליו „מרגל!" „ניהיליסט!" „שונא ישראל" „בעל יועץ נחמד!" „הוא חפץ להביאנו באש" „הוא בא הֵנה להפיץ ניהליזים!" קראו מכל עבר.

כשעה עברה, עד אשר עלה ביד היושב ראש להרגיע את הנאספים.

אחרי ברגרמן היה על איש צעיר ושמו בלְשְטֵין לדבר, אך מאימת־הצבור אשר נפלה עליו נסתתמו דבריו. מאה פעמים ואחת חזר על המלה „אדוני, אדוני" ויותר לא יכול בשום־אופן להוציא מפיו.

היושב ראש קרא בשם „ליב'ל" ותנועה נהיתה בין הנאספים. „כן, ליב'ל! הניחו לליב'ל לדבר!" הוא דחק את עצמו אל השלחן, התאדם ועיניו נוצצו:

— אני... אינני חפץ לדבר!.. חפץ אני רק להגיד כי... אין בכך כלום!... יהודים ישארו יהודים... יעשו הם את שלהם ואנחנו נעשה את שלנו... העקר, לבלי התיאש... כמעט תעבור השעה הרעה, יהיה עלינו להשתדל בדבר הסימינרה... לעת־עתה, מהיכא־תיתא, אם יש בידינו עלינו לשמור את נפשנו... העקר, אורך־רוח ו — אין בכך כלום! („הידד, ליב'ל!" „יחי ליב'ל!" „חה. חה, חה!").

— אנכי אינני יכול להסכים לחוות־דעתו של ר' ליב'ל — נענה היושב־ראש — כי עלינו להסתפק בארך־רוח ולחכות למעשי נסים. ככל אשר נוסיף להתחלחל, לנוס ולבא בחורים, כן יוסיפו לרדוף אותנו... בושה וכלימה הוא לראות בנוס עשרה יהודים מפני שכור־יחף אחד... אם אנחנו בעצמנו לא נעמוד על נפשנו, מי זה יריב את ריבנו? על עירנו הגדולה להיות לטופת לכל יתר הערים! עלינו להראות לכל, כי יש ביד יהודי לעמוד על נפשו, לשמור על כבודו ועל רכושו, אשר רכש בזעת אפים, לבלי הת לכל פוחז ויחף לגזלם מאתו... תהלה לאל, עוד

ישנם בקרבנו אנשים גבורים ואמיצי כח, היכולים לגונן בעדנו. עלינו רק להשכילם, למען ידעו את חובתם... חלילה לי מיעץ, כאשר הציע אחד מאתנו פה, כי נערוך אנו מלחמה, חפץ אני רק לדרוש מכלנו, לבל נחבא בחורים ובסדקים, להסגיר אותנו בידי אויבנו לעשות בנו ככל העולה על רוחם. חפץ אני רק, כי נתקומם אנחנו לנגדם, בעת, אשר יתנפלו הם עלינו... עלינו להעיר בקרב אחינו את רגש־כבודם ולאזרם חיל ואמץ־לב, כי אך בנו בעזרתנו... בטוח אני, כי בראות שונאינו, כי גם לנו אגרופים וכי נכונים אנו להשתמש בהם לעת־הצורך, אז יחדלו משחק בנו... נבחר אפוא אנשים מקרבנו, אשר יקדישו את נפשם להגן בעד אחינו... בעת התחלת הקונצרט, עליהם יהיה להתיצב בראש כל העם, לעורר את לבו בדברים טובים ונחומים, לאמץ את רוחו ולהחזיק בו סדרים... המקום האחד, אשר בו נוכל לדבר אל כל אחינו, הוא — בתי־התפלה. מציע אני אפוא, כי כל אחד ואחד מאתנו יקבל על עצמו לבקר השכם והערב את בתי התפלה, לרכוש שם את לבות אחינו ולהכינם ליום הנורא הצפוי לנו . . . .

. . . .

. . . .

. . . .

שלשים וששה צעירים הביעו את חפצם לקחת חלק בעבודה הזאת. מיד חלקו את בתי־התפלה — שני בתי תפלה לאיש ואיש — וגמרו להחל מחר את העבודה.

בין גבורי־ישראל אלה נמניתי גם אני. ובקרבי באה רוח־חדשה. התרוממות וגאון נעים מלאוני. הרגשתי, כי איזה חובה גדולה ונעלה רובצת עלי, ובלבי בער החפץ להקדיש לה את כל כחות נפשי.

וסערת רוחי לא הניחה לי לישן. ישן ונעור לרגעים, ראיתי את עצמי בחלומי עומד בראש כל אחי, ומגינן בעדם, מדבר על לבם דברים טובים ונחומים, מאמץ את רוחם, ומעיני יורדות בלי־הרף דמעות חמות...

* *
*

למחרת הערב הלכתי אל בית־התפלה. זה שנה עברה מעת אשר לא באתי לבית־תפלה להתפלל, ועתה נראה הכל לעיני חדש, מוזר, נעלה ומרומם נפש. עמדתי כמכויש על יד הדלת ואטה את אזני לנגונו המעציב, הישן־החדש של החזן ולבי נמס בקרבי וידפוק בחזקה... קר וחם חלפי בי ודמי זרם בחזקה, וארעד...

„עלי לדבר א ת ם! איך אדבר? במה אתחיל?...: הנה כבר נמרו את תפלת־מעריב..." המתפללים מביטים עלי ומתלחשים, מביטים ומתלחשים. כמעט כבר אסרתי לצאת, והנה השמש נגש אלי:

— קרב נא, אדוני הסטודנט. בלי ספק „יאהר־צייט" לך היום, או אולי יתום הנך, עוד מעט ויגמור החזן „עלינו".

— לא, לא, צריך אני... חפץ אני...

— מה אתה חפץ? אולי דבר לך אל הגבאי ר' יונה?

— כן, כן, דבר לי אל הגבאי... אל... כל היהודים!

בינתים גמרו את התפלה, והשמש נגש אל הגבאי. כל הנאספים אינם גורעים עיניהם ממני, וגם הם נגשים אל הגבאי... הגבאי קרב אלי ראשונה וכלם נטפלו לו. עיני חשכו ואזני צללו.

— מה חפצך, אדוני? — שאלני ר' יונה, בהטותו את ראשו אלי.

— נחוץ לי... שלחוני הנה... אספה גדולה היתה... גמרו, כי היהודים בכל רחוב ורחוב יעמדו על נפשם נגד עדה־היחפים... רב לנו לסבול בדומיה!.. אנחנו הצעירים נעזור לכם בכל כחנו... אנחנו ננהל אתכם ונגונן בעדכם... עליכם רק להיות נכונים ליום אשר יתנפלו אויבינו עלינו...

— מי זה שאל עצות מפיכם? — קרא ר' יונה בהרימו את ראשו, — מה ל כ ם לדאוג בעדנו?... אתם באתם הנה לקשור קשר?... לא פה המקום! השמעתם עזות כזו?! לנו, תהלה־

לאל, פוליציה, השומרת אותנו, ואין לנו חפץ כלל ביועצים כמוכם!

— ר׳ יונה למה אתה מרבה אתו שיחה, נחוץ לשלוח אחרי שוטר — יעץ האחד,— עלינו לבלי לדום, הוא שלוח מאת החברה „ספיציליסטין״.

— כן, כן, מעשה ידם הוא זה! — קרא השני,— חפצים הם לרגל אותנו...

— האמינו לי, רבותי, כי טעות גדולה בידכם! — קראתי בקול התחנונים,— אנחנו איננו, הלילה, מאלה... אך לטובתכם אנו מתכונים... לבנו יכאב לראות בעני עצמנו ובשרנו... הה, מה תועים אתם!..

— נו, נו, הרף נא מהבליך! — קרא ר׳ יונה שנית — אנחנו מבינים היטב את הדרכים האלו... בעלי־טובה, הֶה, חֶה! יפה! יפה! מבין אנכי, מבין אנכי, אך לך נא לדרכך, שוב לך אל המקום אשר משם באת. שמע לעצתי וחדל מדאוג לטובת אחרים, טוב תעשה אם תדאג לטובת עצמך... לך, לך לשלום איש צעיר, לא פה המקום! . . . .

אבל וחפוי ראש יצאתי מבית התפלה, ואת אשר היה אז בלבבי, אך אלהים יודע...

XXIII.

יום החרדות בא...

גמרתי לבלי לצאת החוצה ולשוב ללמודי... חשתי את הצרך לשכח את כל אשר עבר עלי ואת כל אשר סביבי... סגרתי את תריסי החלונות, העליתי נר בחדרי ואשב ללמוד דקדוק שפת רומי.

„Eo-is-it, imus itis..." שננתי בקול חזק בחפצי להמם את מחשבותי בקרבי... אך אחרי זמן מה נרמה לי, כי מביטים בעד סדקי חלונות והדלת אל חדרי... קמתי ואסתום את כל הסדקים בניר ואשוב ואלמוד...

„Eam, eas, eat..., Eam, eas,..." חזרתי במהירות גדולה, מבלי דעת את אשר אני מוצא מפי...

ופתאם הגיע קול ענות לאזני... פחד גדול נפל עלי, אך התאמצתי ואוסיף ללמוד: „ibam, ibas, ibat..." אולם הרעש הלך הלוך וגבר, ופחדי הלך הלך וגדול. לבי הולם פעם...

...נחוץ להתחיל מחדש... אך מה זאת? קול קורא לעזרה? האלך ואשמע מה בחוץ?... מדוע זה ידי ורגלי רועדות?... מה זה חפצתי להעלות על לבי? כן, זכרתי, בדבר בית־התפלה... אנשים נבערים! הם אינם מאמינים, הם אינם מבקשים עצוה מפי איש! טוב הדבר! אם אינכם חפצים, איש לא יאנס אתכם! וכי צריכים אנחנו לכם?...

אך קולות הקוראים לעזרה הולכים ומתרבים. ופתאם נפתחו תריסי־חדרי בחזקה, החלונות נפצו לרסיסים. ואבן אחרי אבן נפלו אל חדרי...

קמתי להמלט על נפשי, ואקח את המכתב אתי. . . . . .

. . . .

עיני חשכו, כאשר נמצאתי בחוץ... מהפכה וחרבן, קול מכים ומֻכים בכל עבר... כרים וכסתות קרועות... ים של נוצה... מטות, כסאות ויתר כלי־בית שבורים ומפוזרים על פני

כל הרחוב... עדת „יחפים" רצים, מנפצים ומשברים, משליכים באבנים ומכים, ואנשים נשים וילדים מיללים וקוראים לעזרה... ופתאם נמצאתי לפני ביתו של משה גור־בטש... הנה ביתו מוכה זה עתה לרסיסים... הנה הוא עומד וסופק את כפיו! הנה עלמה עומדת פרועת ראש ומיללת... האם לא „סוניה" בתו הִנֶה? הנה הפילו אשה זקנה לארץ ודורכים אותה ברגלים...

— יהודים! — קראתי בקול נורא — למה זה אתם מהרישים? למה זה תנוסו? נעמוד נא על נפשנו! יהודים, לכו אחרי!.. אחרי!...

ופתאם חשתי כאב נורא בראשי ואפול לארץ. . . . . .

. . . .

. . . .

למחרת היום הודיע העתון „רוח־הזמן" „על דבר היהודים, אשר שמו אותם במאסר בגלל אשר עוררו פרעות בין העם".

...„כמעט כלם היו מזוינים. אצל האחד מצאו מקצב גדול וחד, אבן הוא קבל את גמולו באותו מעמד. אבן גדולה, אשר המטירו עליו, פצעה את ראשו. נקוה כי הפוליציה הרוסמה תשכיל לעשות שפטים במפריעי־המנוחה".